25036

Fransız Tarih Devrimi:
Annales Okulu

Peter Burke

ÇEVİRİ: MEHMET KÜÇÜK

DOĞU BATI YAYINLARI

ANNALES OKULU

DOĞU BATI
YAYINLARI

FRANSIZ TARİH DEVRİMİ:

ANNALES OKULU

PETER BURKE

ÇEVİRİ: MEHMET KÜÇÜK

DOĞU BATI YAYINLARI 1

PETER BURKE
Cambridge Üniversitesi'nde Profesör ve Emmanuel College mensubu.
Kitaplarından bazıları: Tarih ve Toplumsal Kuram,
Yeniçağ Başında Avrupa Halk Kültürü,
The Historical Anthropology of Early Modern Italy,
Italian Renaissance Culture and Society,

The French Historical Revolution. The Annales School 1929-89
© Polity Press 1990

© Doğu Batı 2002
Tüm yayım hakları Doğu Batı Yayınlarına aittir.

Çeviri: Mehmet Küçük
Redaksiyon: Özgür Emir
Tasarım: Sarakusta
Grafik: Azra Tokdemir

Sanat Yönetmeni: Özlem Özkal

Baskı: Cantekin Matbaacılık (312) 384 34 35
1. Basım: Temmuz 2002
(2 000 Adet)

Doğu Batı Yayınları
Selanik Cad. 23/8
Kızılay/Ankara
Tel:312 425 68 64 - 425 68 65
www.dogubati.com
e.mail: dogubati@dogubati.com

ISBN 975-8717-00-6

İÇİNDEKİLER

Türkçe Basım İçin Sunuş 7

Teşekkür 21

Giriş 23

I. Tarihyazımı Alanındaki Eski Rejim Muhalifleri 29

II. Kurucular: Lucien Febvre ve Marc Bloch 37
İlk Yıllar 37
Strasbourg
Annales'in Kuruluşu
Annales'in Kurumsallaşması

III. Braudel Dönemi 65
Akdeniz Dünyası
Yaşlı Braudel
Nicel Tarihin Yükselişi

IV. Üçüncü Kuşak 110
Mahzenden Tavan Arasına
Dizisel Tarihin "Üçüncü Düzeyi"
Reaksiyonlar: Antropoloji, Siyaset, Anlatı

V Kuş Bakışı *Annales* 150
Annales Nasıl Karşılandı?
Bir Dengenin Kurulması

Sözlükçe: Annales Hareketinin Terminolojisi 175

Kaynakça 181

TÜRKÇE BASIMA SUNUŞ

ANNALES HAREKETİNİN TÜRKİYE SERÜVENİ O KADAR AÇIKLAYICI Kİ...

Kurtuluş Kayalı

Türkiye'de tarih üzerinde ciddiyetle durulmamıştır. Tarihle evvel eski uğraşanlar tutumlarını değiştirmezken, son dönemlerde tarihe yönelenler de hayatlarının daha ileri aşamalarında konuyla haşır neşir olmaya başlamışlardır. Ama bu sadece bir başlangıçtır. Türkiye'de tartışma yoğunlaşmayıp bir dönemde *Tarihte Usul* temel metin olarak algılanırken, son dönemde ise 1960'lı yıllarda yayınlanan E. H. Carr'ın *Tarih Nedir*'i üzerinde odaklaşılmıştır. Fakat son on senedir, tarih, ağırlıklı bir şekilde Türkiye'nin entelektüel gündemine girmiştir. En temel tartışmalar da tarih çevresinde şekillenmiştir. Ancak tarihle tüm derinliğiyle buluşmanın ortamının yaratıldığı söylenemez. Türkiye'de tarihsel materyalizm anlayışının yaygın olduğu bir dönemde bile tarihin önemsenmemesi, konunun kavranması açısından önemlidir.

Tarih üzerine belki de iki dönemde ciddi bir şekilde düşünülmüştür. Bunlardan biri 1930'lu yıllarda Türkiye'de yeni

tarih yaklaşımı gündeme girdiğinde, diğeri de 1980'li yıllarda tarih yeni baştan sorgulanmaya başlandığında gerçekleşmiştir. İlk dönemde tarih anlayışı belli bir çerçevede oluşturulmaya çalışılarak yeni yaklaşımın altyapısı hazırlanmıştır. Atatürk'ün çevresinde çok sayıda önemli tarihçi vardır. 1980'li yıllarda ise tarih alanındaki yaklaşımlar konusunda kuşku oluştuğu için yeni yönelimler gündeme girmiştir. 1980'li yıllarda bir başka değişim de ortaya çıkmıştır. 1980'li yıllardan itibaren bir de Türkiye'de önceki dönemlerle ve hele 1960'lı yıllarla kıyaslanamayacak ölçüde tarih yöntemi konusunda çeviri kitap yayınlanmıştır. Önceki tarih kesitinde, 1930'larda telif kitaplar göreli olarak daha çokken son dönemde telif kitap neredeyse hiç yayınlanmamıştır. Artık şimdi önemli sayılara ulaşan tarihte yöntem kitapları üzerine metinler yazılmamaktadır. Yeni metinler üzerine yorum yapmaktan adeta kaçınılmaktadır. En azından temkinli olmak adına bunun fazla olmadığını söylemek gerekir. Bir de tarih anlayışları üzerine yazan zaten sınırlı sayıdaki akademisyenin önemli bir kısmı da metin yazmayı son dönemde sınırlandırmışlar, hatta neredeyse bırakmışlardır. İlginç olan hususlardan biri de bazılarının önceden kitaplarına almadıkları makalelerine, yeniden yayınlanan kitaplarında yer vermeleridir.

Türkiye'de *Annales* hareketine yeni ilgi tam da bu aşamada gerçekleşmiştir. Ancak bu ilginin çok da sağlıklı olduğu söylenemez. Bu ilginin değişik kanallarda/mecralarda seyrettiğini düşünmek gerekir. *Annales* hareketi ile doğrudan ilginin dışında genel gelişim eğilimi anlaşılmaya çalışılmalıdır. Günün bazı tarihçileri geçmiş dönemde kendilerini iktisatçı, siyaset bilimci ve sosyolog olarak nitelemişlerdir. Tarih-sosyoloji ilişkisi de 1980'li yıllarda daha yoğun bir şekilde gelişmiştir. Türk tarihinin sosyolojik yorumu önemsenmiştir. Hatta bundan önce Türkiye'nin iktisadi tarihinin yazılması düşünülmüştür. Daha yakın yıllarda disiplin-lerarası yakla-

şımın gerekliliği vurgulanmaya başlamıştır. Tarih yanında kültür de üzerinde derinlikli olarak durulmak gereken bir konu olarak anlaşılmıştır. Son dönemin sınırlı sayıdaki telif metinleri de tarih-kültür eksenli metinlerdir. Tüm bu gelişmelerin bir ölçüde örtük de olsa *Annales* hareketiyle bağlantısı vardır. Son dönemde tarih temel ilgi alanını oluşturmaktadır ve eskiden *Annales* hareketinden bahsetmeyenler artık yavaş yavaş *Annales* hareketinden bahseder olmuşlardır. Bu aşamada bir kritik soru ister istemez kendini hissettirmektedir. Son dönemde gündeme giren *Annales* hareketiyle hakikaten ciddi olarak ilgili olunup olunmadığı noktasında kritik sorular vardır. Bu soru önemlidir. *Annales* hareketinin ülkemizdeki serüveni, anlaşılış biçimi hakikaten ciddiye alınmış mıdır? Nitekim, Peter Burke, *Annales* hareketinin Fransa dışındaki macerasıyla ilgilenmektedir. Bu noktanın cevaplanması, konunun anlaşılması anlamında epey yol almayı sağlayabilecektir.

İlk olarak, son dönemde *Annales* hareketi hakkında bilgi sahibi olmanın gerekçeleri üzerinde durulmalıdır. Bu noktada varılacak kanaatin sınırlılıkları bulunmaktadır. Kitaplar da genellikle çevirilip dolaşıma girmektedir. Bu anlamda da *Annales* hareketini önemseme eğiliminin bilinçli bir girişim olduğunu düşünmek gerçekçi değildir. Belki de bilinçaltımızdaki kimi ögeler bu hareketin mensuplarını ya da haklarında yazılmış olanları okurken bizi, Türk okur-yazarlarını *Annales* hareketine yaklaştırmaktadır. Bunun gözlemlenebilir belirtileri vardır.

1960'lı yıllarda temel bilim alanlarında en başat, en önemsenen, en benimsenen yaklaşım modernleşme teorileriydi. Toplumun da ileri ölçüde dinamik olduğuna dair bir genel kanaat vardı. Bu nedenle de hemen bütün genellemeler hızlı değişimi nazar-ı dikkate aliyordu. Hatta dönemin başta gelen genellemesi Türkiye'nin hızlı şekilde değişen bir toplum olduğunu belirtiyordu. Ancak 1980'lerden itibaren Türkiye'deki

toplumsal değişimin olağanüstü sınırlı olduğu, yavaş seyrettiği şeklinde düşünceler belirdi. Geçmiş dönemde hemen herkes Cumhuriyet'in bir kopuş olduğunu yazarken, son dönemde gene hemen herkes Türk tarihinin bir süreklilik çerçevesinde yorumlanması gerektiğini tartışma masasına yatırdı ve genellikle de bu kanaate katıldı. En umulmayacak aydınlar bile bu doğrultuda düşünce beyan etmeye başladı. Bunun arkasında bilinçaltında da olsa *Annales* hareketinin uzun dönem/süre (long duree) anlayışının etkileriyle birlikte toplumsal değişme konusunda, icabında bunun aniden gerçekleşen bir değişme olarak anlaşılmamasının da bir etkisi bulunmak icap eder: "Braudel'in merkezi fikri, tarihsel değişimlerin farklı hızlarda olduğudur. Böyle üç hız ayrımlamakta ve bunların her birine, kitabında bir bölüm ayırmaktadır. Birincisi 'jeo-tarih'in zamanıdır; yani insanlarla çevrelerinin ilişkisi üstüne 'geçtiği bile fark edilmeyen bir tarih...bir sürekli yinelenme, döngülerin tekrar tekrar gelmesi tarihi (Braudel buna *histoire structurale* diyor). İkincisi 'yavaş ama fark edilebilir ritmleri' olan 'ekonomik sistemlerin, devletlerin, toplumların ve uygarlıkların' zamanıdır (*histoire con-jonkturelle*). Üçüncüsü, geleneksel anlatı tarihlerine konu olan, olayların ve bireylerin hızlı hareket eden zamanı (*histoire evene-mentielle*) ki, Braudel bunu yüzeysel ve ancak gerisindeki güçleri açığa vurması bakımından ilgi çekici bulur".[1] Sonraki bir tarih kesitinde toplumsal yapı üzerindeki tartışmaların daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi ihtiyacı da kendini hissettirdi. Bu tür tartışmaların çoğunun arkasında tabii başka unsurlar da var. Ancak bir yönü itibariyle örtük olarak da olsa *Annales* hareketinin toplumsal değişmenin hızı konusunda yaygın kabul gören anlayışlara kuşku ile yaklaşmakta etkili olduğu belirtilebilir. Toplumsal değişmenin hızı ve toplumsal yapının ayrıntılı olarak incelenmesi

[1] Peter Burke, *Tarih ve Toplumsal Kuram*, çev: Mete Tunçay. Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1994, s. 148-149.

Türkiye'de *Annales* hareketinin değişik dönemlerdeki temel metinleriyle ilgilenme gereğini ortaya çıkarmıştır. Bunun daha bilinçli bir ilgiye dönüşmesi daha geç dönemlerde gerçekleşmiştir. Ancak bu ilginin dolaysız bir ilgi olarak anlaşılmasından çok dolaylı bir ilgi olduğu düşünülmelidir.

Son dönemde akademik çalışmalarda eski dönemlerin temel özelliklerinden de uzaklaşılmıştır. Eski dönemlerde genellikle güncel olan sorunlar araştırılmıştır. Osmanlı toplumuna yönelik ilgi geç dönemde ortaya çıkmıştır. Çok sayıda entelektüel, Cumhuriyet döneminin sorunlarını incelemiştir. Buna mukabil Şerif Mardin farklı bir entelektüel olarak geçmiş dönemin önemini vurgulamıştır. Cumhuriyet'in başlangıç yıllarındaki düşünsel ortamı anlamak için tartışmanın başladığı tarihlere, Osmanlı geçmişine yönelinmesi gerektiğini belirtmiştir. Türk düşün dünyasının geçmişe yönelmesinin gecikmesinin en gerçekçi göstergelerinden biri, Şerif Mardin'in ilk kitabı olan *The Genesis of Young Ottoman Thought*'un (1962) otuz dört yıllık bir aradan sonra (1996) Türkçe'de yayınlanmış olmasıdır. Şerif Mardin, önemini Türk entelektüellerinin çok geç kavradığı alan üzerinde daha 1950'li yılların sonlarından itibaren derinlemesine çalışmaya başlamıştır. 1980'li yıllardan itibaren de akademisyenler geçmiş döneme dönük araştırmalar üzerinde odaklaşmışlardır. 1960'lı yıllarda en belirgin olarak Cumhuriyet dönemi araştırılmaya çalışılırken, artık Osmanlı geçmişi gündeme gelmeye başlamıştır. Batının başatlığı, Batının egemenliği de tartışılmaya, bu noktada şüphe izhar edilmeye başlamıştır. Bu anlama gelmek üzere konunun Batı eksenli olmayan tartışmaların, onun üstünlüğüne yaslanan yaklaşımların eleştirisiyle bir bağlantısı vardır. Ondan da öte geçmiş dönemde sorulan temel sorular, örneğin, Osmanlı toplumunun neden kapitalizme geçemediği ve Osmanlı toplumsal yapısının feodal mi yoksa ATÜT mü olduğu şeklindeki tartışmalar da bir başka durumun, günümüz gerçekliklerinin anlaşılmasının

bir vesilesi olarak öne çıkmıştır. O kadar zaman sonra bir tarihçinin bir dergiye söz verdiği halde Osmanlı toplumsal yapısı konusunda metin yazmadığı için eleştirilmesi, tarihçinin problemi yeni baştan, başka bir mantalite çerçevesinde tartışmak zorunda olduğunun bilinmemesinden kaynaklanmaktadır. Kapitalistleşememe nedeni ve feodalizmden kapitalizme geçiş sorununun soyut düzeyde anlaşılmaya çalışılması ile Osmanlı-Türk toplumunun özelliklerinin ayrıntılı bir şekilde bilinmesi gereğinin karşıtlığı, buradaki meselenin bam tellerinden biridir. Bir de toplumun farklılığının tümüyle özgünlük olarak algılanmaması, yaklaşımın mantığı gereğidir. Dolayısıyla, *Annales* hareketi konusundaki bir tespit, konuyla ilgili birçok noktanın anlaşılmasını sağlayabilir: "Bütün tarih boyunca *Annales*, bilimsel ve teknolojik beceriler üzerine inşa edilmiş bir Batı uygarlığının üstün niteliklerine olan güvenden dikkate değer ölçüde uzak kalmış olduğu gibi, sosyal bilim kuramının büyük bölümü için çok merkezi nitelikteki modernizasyon kavramlarından da uzak durmuştur. Tam tersine, *Annales* tarihçileri ağırlıklı olarak modern öncesi dünya üzerinde odaklanmışlardır".[2] Bu tür bir niteleme daha önce telaffuz edilen bazı gerçeklikleri doğruladığı gibi, Türkiye'deki kimi çalışmaları anlamanın da yolunu açmaktadır. Son dönemlerde bile eski dönem üzerine çalışmaların bir noktanın ötesine geçmediği söylenebilir. Bu durum 1940 kuşağı tarihçileri için daha bir gerçeklik taşımaktadır. Bir noktanın ötesinde bu duruma dikkat çekilmemektedir.

Annales hareketi üzerine elinizdeki kitapta da belirtildiği gibi, *Annales* hareketinin temel düşünce adamlarının yaklaşımları da homojen değildir. Dolayısıyla, *Annales* hareketinin etkilerinin hangi çerçevede olduğunu tespit etmek de bütünüyle mümkün değildir. 1940'lı yılların sonlarında *Annales*

[2] Georg G. Iggers, *Bilimsel Nesnellikten Postmodernizme. Yirminci Yüzyılda Tarihyazımı*, çev: Gül Çağalı Güven. Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2000, s. 64.

hareketinin daha ampirik tarzda konuyla ilgilendikleri de bir gerçekliktir. Türkiye'de belki de Fernand Braudel'in özellikle o dönemdeki metinlerinin çarpıcı gelmesi üzerinde durmak gerekmektedir. *Medeniyet ve Kapitalizm* (1967) ile *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası* (1949) kitaplarının daha fazla ilgi çekmesi de bundan kaynaklanmakta-dır. Ancak bu noktada sorulabilecek başka bir soru, *Annales* hareketinin etkilerinin neden 1950'li ve 1960'lı yıllarda değil de 1980'li yıllarda hissedildiğidir. Georg G. Iggers ve Peter Burke'nin ifadesiyle konu hemen her alana yansımış ve dünyayı etkilemiş görünmektedir. Dünyanın sadece kapitalist kanadını değil, aralarında özellikle Polonya'nın da yer aldığı sosyalist kanadını da etkilemiştir. Dolayısıyla, dünyadaki gelişmelere duyarlı aydınların da bu tür metinleri çevirmeleri doğal görünmektedir. Bu noktada sorulabilecek kritik bir soru vardır. Türk entelektüelleri, Osmanlı dönemi entelektüellerinin on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'ya gittikleri zaman neden Marx ve Engels'le değil de ikinci sınıf entelektüellerle ilgilendiklerini yerli yersiz eleştirel bir tarzda sorarlar. Buna karşılık bu soru bugün şöyle sorulabilir: Türk entelektüel hayatının belirgin bir şekilde Fransız entelektüel hayatının etkisi altında olduğu dönemlerde acaba niçin bilumum Türk entelektüeli Marc Bloch, Fernand Braudel ve Michel Foucault'nun yaklaşımlarından etkilenmemişlerdir? Foucault'nun 1970'li yıllarda *Annales* hareketi üstünde bütünsel bir etkisi olmuştur. Onun yaklaşımlarının toplumun kültürel tarihi konusunda özel bir etkisi olmuştur. Bu konunun bütünsel anlamda değerlendirilmesi gerekirken, *Annales* hareketi içindeki Marksist bir tarihçinin, Pierre Vilar'ın Türkçeye çevrilen "Marksist Tarih: İnşa Halinde Olan Bir Tarih" başlıklı bir metninin Foucault'yla ilgili bölümü, gerekçesi telaffuz edilerek çıkarılmıştır: "Althusser'in bu sayıdaki yazısına değiniyor. Febvre, Braudel ve Labrousse üç ünlü ve çağdaş Fransız tarihçisi. Az sonra bunların tarih

yazımına katkılarının değerlendirilmesine girişecek Vilar. Bu tarihçileri ele almadan, Foucault üzerine bir bölüm vardı. Foucault Türkiye'de hiç bilinmediği için, özellikle güç ve dolayısıyla yararsız olan bu bölümü çıkardık".[3]

Ondan öte bir başka makalede aktarılarak belirtildiği gibi, "Dahası uzman Amerikalı tarihçiler arasındaki ününe rağmen, pek çok Amerikalı sosyal bilimci, 1970'lerin başında *Annales* okulundan habersizdi".[4] Wallerstein bağlantısı Türk entelektüellerinin *Annales* hareketiyle ilgilenmesinin de yolunu açmıştır. Burke' nin elinizdeki kitapta belirttiği gibi, "Braudel'in *Akdeniz Dünyası* ilk yayımlandığında *English Historical Review* ya da *Economic History Review*'de hiçbir yankı uyandırmadı. 1970'li yıllardan önce *Annales* tarihçilerinin kitaplarından pek azı İngilizce'ye tercüme edilmişti. Kuralın tek istinası Marc Bloch'tu". Bunun yanında "1960'lı yıllarda benim gibi *Annales*'ı destekleyenlerimiz kendile-rini tıpkı 1930'lu yıllarda Fransa'da Bloch'u ve Febvre'ü destekleyenlerin hissettikleri gibi heretik bir azınlığa ait hissediyorlardı". Aynı durumun bir başka biçimde Amerika açısından da geçerli olduğu görülmektedir: "Öbür yandan İngilizce konuşulan dünyada sosyologların tarihi yeniden keşfetmeleri ve bu keşif sürecinde *Annales*'le, özellikle zaman hakkında ileri sürdüğü görüşler toplumsal değişim teorisyenleri açısından dolaysız bir önem taşı-yan Braudel'le karşılaşmaları ancak son yıllarda, yani 'sosyolojinin krizi'nden söz etmenin yaygınlaştığı bir dönemde gerçekleşti". P. Abrams'ın da aynı kaynaktan etkilenmesi, söz konusu süreci olanca açıklığıyla

---

[3] Pirre Vilar, "Marksist Tarih: İnşa Halinde Olan Bir Tarih", çev: Ayşe Pınar, *Birikim*, C. I, No. 3 (Mayıs 1975), s. 38. Çeviri metnin kenarına derginin yazı kurulu üyelerinden birinin yaptığı açıklama.

[4] Charles Ragin ve Daniel Chirot, "Immanuel Wallerstein'ın Dünya Sistemi: Tarih Olarak Siyaset ve Sosyoloji", *Tarihsel Sosyoloj: Bloch'tan Wallerstein'a Görüşler ve Yöntemler*, der., Theda Skocpol, çev: Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul, 1999, s. 289'dan aktaran Kurtuluş Kayalı, "1960'lı Yıllardan Sonra Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelip Tıkandığı Nokta", *Sosyoloji Yıllığı: 4- Tarih ve Sosyoloji*, İst., 1999, s. 157.

göstermektedir. Peter Burke'un metninde *Annales* hareketinin dünya düzeyindeki etkilerinden kapsayıcı bir şekilde bahsedilmektedir.

Türkiye'de *Annales* hareketinin etkisinin bir şekilde Fernand Braudel'le başladığını düşünmek gerekmektedir. Bunun en somut göstergesi zihniyet ve kültür sorunlarıyla Fernand Braudel'in ilgilenmemesi, salt ekonomik ve toplumsal tarih çerçevesinde *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*'nı yazmayı denemesidir. Türk sosyal bilim literatürüne *Annales* etkisi bir yönü itibariyle Wallerstein kanalıyla girmiştir. Diğer yönü itibariyle de çok daha önceleri, 1950'li yılların başında Ömer Lütfi Barkan'ın *Annales* hareketinin başka mensuplarından bahsetmeyip 1949 yılında, hemen yayınlanmasından sonra *Akdeniz Dünyası* kitabı üzerine bir metin yazması suretiyle gerçekleşmiştir. Türkiye'de 1980'li yıllarda eski dönem tarihçilerine yönelerek değil, *Akdeniz Dünyası* kitabının 1985 yılında fazla satan bir kitap durumuna gelip Braudel'in dünya düzeyinde etkin olmasıyla Türkiye'de *Annales* hareketinin kısmi etkisi belirmiştir. Mustafa Akdağ da yazdığı metinlerde Braudel'in kitabına göndermelerde bulunmuştur. Dünyayı saran etkisi özellikle Anglo-Sakson ülkeleri kanalıyla Türkiye'de hissedilmiştir.

Kitaptaki bir temel saptama, genel bir değerlendirme yapmayı kolaylaştırabilir: "Zihniyetler tarihinin *Annales*'ın ikinci kuşağında marjinal bir konuma itilmesinin tek nedeni Braudel'in bu alanla ilgilenmemesi değildi. Bu dönemde marjinalleşmesinin en azından iki gerekçesi daha vardı. Her şeyden önce, kayda değer sayıda Fransız tarihçi, ekonomik ve toplumsal tarihin geçmişin öbür boyutlarından daha önemli ya da daha temel olduğuna inanıyordu –ya da herhalde varsayıyordu. İkinci olarak, önceki bölümde tartışılan yeni nicel yaklaşımlar, rakamlarla ifade edilmeye pek elverişli olmayan zihniyetleri, ekonomik ve toplumsal yapılar kadar kolay bir

şekilde manipüle edemezdi". Aslında sadece dünyadaki gelişmeleri değil, Türkiye'deki düşünsel biçimlenmeyi de benzeri bir mantalite çerçevesinde değerlendirmek gerekir. Zaten anlamlandırmak amaçlandığı zaman Türkiye'de konunun yorumunun Braudel'le başladığı, fakat onun amaçladığı toplumsal ve ekonomik tarih yerine daha somut olarak ifade edilmesi mümkün olan niceliksel yaklaşımların tercih edildiği görülebilir. 1950'li yıllarda Türk tarihçileri Fernand Braudel'in çalışmasının somut karşılıklarının Osmanlı-Türk toplumunda araştırmışlardır. Yaklaşımları konusunda fazla hassas olmamışlardır. Yeni kuşak açısından da benzeri bir değerlendirme yapmak mümkündür. Son dönemlerde en azından tarih alanında niceliksel açıklamalara daha yakın görünmektedir. *Annales* hareketinin son döneminde de nicel çalışmalar fazlalaşmıştır. Ömer Lütfi Barkan'ın konunun açıklanması anlamında Febvre ve Bloch'un öğrencisi olması ve Fernand Braudel'in 1949 tarihli *Akdeniz Dünyası* çalışması üstüne tanıtma-inceleme yazmış olması, çalışmalarının onların temel eserlerinden bütünsel anlamda etkilenmesi gibi bir sonuç doğurmamıştır. Üzerinde yazarken daha çok Braudel'i tercih etmiştir. Yazdıkları ve Türkiye'de yazılanlar fazla bir teorik kaygı taşımamakta ve daha çok son dönem nicel çalışmaların etkisinde oluşmaktadır.

Teorik kaygı taşınmaması ya da sathi olarak taşınması, farklı tarihlerde ifade edilen yaklaşımların birbirleriyle paralellik göstermesine yol açmaktadır. Halil Berktay'ın bir değerlendirmesi eski bir yaklaşımla örtüşmekte, bu durum da onun son dönemdeki düşünce değişikliğini somutlaştırmaktadır: "Osmanlı'nın da bağımlı köylülüğe dayalı ve fief dağıtan bir toplum olduğunu hatırlattım; köylü bağımlılıkları ve köylünün üzerinde yükselen fief sistemleri arasındaki farkları 'feodal olmak/olmamak' diye ifade etmenin belirli bir görelilikler ıskalasını mutlaklaştırmak anlamına geldiğini belirttim; ama Osmanlı fief (timar) sisteminin Avrupa feoda-

lizminden hiç farkı olmadığı gibi bir saçmalığı hiçbir yerde savunmadım. Çünkü ikincisi, benzersizleştirme tuzağından kaçarken aynılaştırma tuzağına düşmenin mümkün, fakat bunların ikisinin de yanlış ve kötü tarihçilik olduğunun (sanıyorum) farkındayım".[5] Burada ifade edilen düşüncenin, vaktiyle Hilmi Ziya Ülken'in işin içine Ömer Lütfi Barkan'ı da kattığı elli yıl önceki bir saptamasıyla belirgin bir şekilde örtüşmesi söz konusudur: "Orada imparatorluk bünyesini, arazi sistemini, ideolojisini izah ederken hem Ziya Gökalp'ın 'ümmet' devri telakkisinin sebep değil, ancak imparatorluk bünyesine nazaran netice olduğunu işaret ettik. Hem de garp orta çağındaki feodal sistemi ile imparatorluk feodalizmi ve arazi sisteminin farklarını tespit ettik. Eskiden beri garbı tetkik edenlerimiz araştırmağa lüzum görmeyerek kabataslak bir analoji ile bütün garp orta çağ müesseselerinin karşılığını bizde buluverirlerdi. Vakıa bu fark üzerinde ısrarla duranlar oldu. Fakat onlar da mevzuubahs cemiyetleri ayni tekamülün bir merhalesi gibi görecek yerde tamamen ayrı bir içtimai teşekkül farzederek statik telakkiyle bağlandılar. O zaman Galatasaray'da beraber çalıştığımız Ömer Barkan derslerimizin mihverini teşkil eden görüşle yakından alakadar olmuştu. Son mesaisinden bu alakasını memnuniyetle takip ediyoruz"[6] Konu Ömer Lütfi Barkan'ın eski, Halil Berktay'ın yeni yaklaşımı çerçevesinde ele alınırsa, bu iki yaklaşımın paralelliği *Annales* hareketinin bir etkisi olarak görülebilir. Hilmi Ziya'nın etki konusunda belirttikleri değişik anlamda da yorumlanabilir. Halil Berktay'ın kendisinden uzak tutmaya çalıştığı yorum şeklinin doğruluğu bir zamanlar Behice Boran'ın Osmanlı toplumunda feodalite konusun-

[5] Halil Berktay, "Dünyada ve Türkiye'de Tarihçiliğin Durumu ve 'Dilinin Evrenselleşmesi' Üzerine Düşünceler", *Tarih Öğretimi ve Ders Kitapları-1994 Buca Sempozyumu*, yayına hazırlayan Salih Özbaran, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1995, s. 84.

[6] Hilmi Ziya Ülken, "İmparatorluk ve Fikri Alemi I – İmparatorluğun Tekamülü", *İnsan*, No. 3 (15 Haziran 1938), s. 241.

daki yaklaşımını eleştirisi değerlendirilerek anlaşılabilir. Özellikle eski yazdıkları konusunda yapılabilecek bir değerlendirme, yukarıda anılan kendi savunusunun ne kadar gerçek dışı olduğunu gösterebilir. En azından *sui generis* şeklinde nitelediği tanımlara Avrupa feodalizminden hiçbir farkı olmadığını belirten yorumlara olduğundan çok daha eleştirel bakmış olması, tutumunun olanca açıklığıyla anlaşılmasını mümkün kılar.

Fernand Braudel'in metinlerinin siyasetten uzak olması Türkiye'de bir dönem olumlu bulunup etki yapmasının, bir başka dönemde ise etkili olmamasının gerekçesini oluşturmaktadır. Temel kitaplarının 1980'li yıllardan itibaren yayınlanmasının ve 1940'lı yıllar tarihçilerini kısmi olarak etkilemesinin bu durumla bir ölçüde bağlantısı vardır. Siyasetten uzak olması nedeniyle Türkiye'de tepki de görmüştür: "Siyasetin, askeri gücün ve 'hadiseler'in sosyo-ekonomik gelişme üzerindeki etkileri bu derece küçümsenebilir mi? Bu küçümseme kaçınılmaz surette yanılgı ve çarpıtmalara yol açmaz mı?"[7]

Annales hareketinin Türkiye'de özellikle eski dönemde, yani 1950'li yıllarda fazla etki yapmamasının nedeni tarih alanında da, diğer sosyal bilim alanlarında da uzmanlaşmanın fazla, çok fazla önemsenmesidir. Ağırlıklı olarak tarih ve sosyoloji alanlarında pür sosyolog ve pür tarihçi nitelemelerinde ısrarlı olunmuştur. *Annales* hareketinin etkisinin görüldüğü dönemlerde de uzmanlık konusundaki inatçı ısrar sürüp gitmiştir. Disiplinlerarası yaklaşım son beş altı yılın ürünüdür. Disiplinlerarası yaklaşımda I. Wallerstein' ın *Sosyal Bilimleri Açın* kitabının kritik bir etkisi vardır. Türk entelektüellerinin yaklaşımı bakımından belki de *Annales* hareketinin etkisinin Wallerstein filtresinden geçirilerek düşünül-düğü belirtilmelidir. Sağ ve sol nitelikteki bazı Türk ay-

[7] Mustafa Özel, "Sunuş: Braudel'i Niçin Okumalıyız?", Fernand Braudel, *Medeniyet ve Kapitalizm*, çev: Mustafa Özel, İz Yay., 1996, s. 223-235.

dınlarının metinleri bu saptamanın kanıtı olarak kullanılabilir.

Burada somut olarak anlatmak istediğim şu: Batı düşünce tarihi hakkındaki bilgiden hareket ederek Türkiye'deki düşünsel gelişim süreci anlaşılamaz. Bu nedenle de temel metinlerin Türkiye'de nasıl anlaşıldığının ve tarihsel-toplumsal anlamda neye tekabül ettiğinin sorgulanmasının gereği vardır. Çünkü hem Batılı entelektüellerin nasıl anlaşıldığının, hem de neden bazı Batılı entelektüellerin metinleriyle uğraşıldığının izahının yapılması gerekmektedir. Türkiye'de genellikle *Annales* hareketi mensuplarının temel metinleri yayınlanmış ve fakat bunların üzerine pek bir yorum yapılmamıştır. Yayınlanan bu kitabın ayrıksı yanı, ana hatlarıyla ayrıntılı bir biçimde *Annales* hareketinin temel özelliklerini temel metinler üzerinden tartışan bir kitap olmasıdır. Başka alanlarda da bu tür kitaplar yayınlanmamaktadır. Metnin kendini açık bir şekilde anlattığı düşünülmektedir. Önemsenen temel metinler Türkçe'ye çevrilmekte, bu kitaplar ve bu kitaplardaki yaklaşımlar üzerine değerlendirmeler yapan kitaplar yeğlenmemektedir. Belirtilen bu tutum Türk yayın hayatının temel özelliklerinden biridir. Bu özellik ciddi bir şekilde üzerinde durulması gereken bir özelliktir. Bu kitapla, yabancı dil bilmeyen Türk okuru belki de ilk defa *Annales* hareketi konusunda bütünsel bir yaklaşımla karşılaşmış olacaktır. Muhtemelen de bu vesileyle Türk aydınının kendisinin de pek iyi oynayamadığı, özelliklerini pek bilmediği oyuncağı elinden alınmış olacaktır.

Siyaset, anlatı ve antropolojinin gündeme girmesiyle *Annales* hareketi artık marjda, kenarda kalmaktan çıkmış, merkeze gelmiştir. Son dönemi itibariyle merkeze gelmesi Türkiye'de hüsnükabul görmesinin potansiyelini yaratmıştır. Bu kitabın çevirisiyle birlikte artık *Annales* hareketinin körün fili tarifi şeklinde anlaşılmak yerine bütünsel olarak kavranmasının yolu açılmıştır. Türkiye'de bilinmediğinin en

güzel göstergesi de son dönemde önemsenerek yazılan metinlerde bile –ki *Doğu Batı* dergisinin "Akademidekiler" sayısında da bu anlamda iki yazı vardır- *Annales* hareketi üzerinde söz söyleme konusunda sakınılması, sorunun etrafında dönülmesi ve uzmanının bildiği belirtilerek meselenin erbabına havale edilmesidir. Bu kitabın çevrilmesi suretiyle *Annales* hareketinin tarihinin bilinmesi, temel metinlerinin anlaşılması ve kendi tarihçiliğimizin gerçekçi şekilde değerlendirilmesi sağlanacaktır. Bu kitabın çevirisiyle artık merkezde yer alan *Annales* hareketinin eleştirisinin vasatı da doğal olarak doğacaktır. Elinizdeki kitabın orijinalinin ilk sayfasından son sayfasına kadar atlanarak çevrilmiş on iki sayfalık bir metin daha önce Türkçe olarak yayınlanmıştır.[8]

İnatçı, ısrarcı Mehmet Küçük her yeni metniyle daha güzelleşen tercüme serüvenine sürdürmektedir. Ve artık son dönemde çevirdiği metinler neredeyse hiç tercüme kokmamakta sanki Türkçe olarak yazılmış izlenimi uyandırmaktadır.

Mart 2001

[8] Peter Burke, "Braudel ve Yeni Tarih", a.g.e., ss. 223-235.

TEŞEKKÜR

Elinizdeki çalışmanın *Annales* grubunun mensuplarıyla Paris' te ve Tac Mahal ya da Emmanuel College gibi daha egzotik yerler-de yapılan söyleşilere, bilhassa Fernand Braudel, Emmanuel Le Roy Ladurie, Jacques Le Goff, Michel Vovelle, Krzystof Pomian, Roger Chartier ve Jacques Revel'le yapılan söyleşilere çok şey borçlu olduğunu söylemek bile gerekmez.

Elinizdeki çalışmanın ilk taslaklarını okuyarak yorumlarını be-nimle paylaşan karım Maria Lucia'ya, yayıncım John Thompson'a ve Roger Chartier'ye teşekkür borçluyum. Ayrıca, yaklaşık otuz yıl önce *Annales*'e duyduğum hayranlığı ateşleyen Juan Maiguascha'ya; Alan Baker, Norman Birnbaum, John Bossy, Stuart Clark, Robert Darnton, Clifford Davies, Natalie Davis, Javier Gil Pujol, Carlo Ginzburg, Ranajit Guha, Eric Hobsbawm, Gabor Klaniczay, Geoffrey Parker, Gwyn Prins, Carlos Martinez Shaw, Ivo Schöffer, Henk Wesseling'le kurduğum diyaloglara ve benim yaptığım gibi *Annales*'e duydukları yakın ilgiyi belli bir mesafeyle birlikte korumaya çahşan öbür yazarlara da çok şey borçluyum.

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın en yenilikçi, hafızalarda en fazla iz bırakan ve en önemli tarih çalışmalarının kayda değer bir bölümü Fransa'da üretildi. Zaman zaman verilen adla *la nouvelle histoire*,* *la nouvelle cuisine*** kadar ünlü ve tartışılan bir konudur.[1] Bu yeni tarihin büyük kısmı, 1929 yılında kurulan ve yaygın olarak *Annales* adıyla zikredilen derginin akla getirdiği belli bir grubun çalışmalarından oluşur.[2] Grubun dışında yer alanlar grubun müşterek noktalarını vurgulayarak bu çalışmaların yazarlarını "*Annales* okulu" adıyla zikrederken, içinde yer alanlar bireysel farklılıkları vurgulayarak böyle bir grup olmadığını iddia eder.[3]

Grubun merkezinde Lucien Febvre, Marc Bloch, Fernand Braudel, Georges Duby, Jacques Le Goff ve Emmanuel Le

---

* Yeni tarih –çn.

** Yeni mutfak, yeni Fransız mutfağı –çn.

[1] Le Goff, vd. (1978)

[2] Dergiye verilen adların da bir tarihi oldu ve dört kez ad değiştirdi: *Annales d'histoire* economique *et sociale* (1929-39); *Annales d'histoire sociale* (1939-42, 1945); *Melanges d'histoire sociale* (1942-4); *Annales: economies, societes, civilisations* (1946).

[3] Stutgart'da 1985 yılında *Annales* okulunu konu alan uluslararası bir toplantıda Marc Ferro böyle bir okulun olmadığını hararetli bir şekilde savunmuş, ama bunu yaparken sürekli "nous" ("biz") adılını kullanmıştı..

Roy Ladurie yer alır. Marksist bir tarih yaklaşımına bağlılıkları nedeniyle halkanın merkezine uzak düşen Ernest Labrousse, Pierre Vilar, Maurice Agulhon ve Michel Vovelle grubun kenarında yer alır (bu kenar konumu bilhassa Vilar örneğinde güçlü bir şekilde hissedilir). Tam çeperde veya biraz ötesinde ise, tarihsel uğraşıları ile *Annales*'ın çağrıştırdığı uğraşılar arasında örtüşmeler olması nedeniyle elinizdeki çalışmada zaman zaman boy gösterip kaybolan Roland Mousnier ve Michel Foucault durmaktadır.

Bugün altmış yılını geride bırakmış olan dergi, yeni bir tarih çeşidi geliştirmek amacıyla kurulmuştu ve bugün de yenilikleri teşvik etmeye devam ediyor. *Annales*'ın berisinde yatan öncü fikirler kısaca şöyle özetlenebilir. İlkin, olaylardan oluşan geleneksel anlatının (narrative of events) yerini sorun-odaklı bir analitik tarih alır. İkinci olarak, esasen siyasete odaklanan bir tarihin yerine insan faaliyetlerinin tamamına eğilen bir tarih geçer. Üçüncü olarak, sözünü ettiğim bu iki amacı gerçekleştirebilmek gayesiyle, öbür disiplinlerle – coğrafya, sosyoloji, psikoloji, ekonomi, dilbilim, antropoloji vb. – işbirliği yapmaya önem verilir. Febvre'ün sıkça başvurduğu karakteristik buyrum kipiyle (imperative) söylediği gibi, "tarihçiler, birer coğrafyacı olun. Hukukçu, sosyolog ve psikolog da olun".[4] Febvre, "disipliner duvarları yıkıp geçme"ye (*abattre le cloisons*) ve dar uzmanlaşmayla, *l'esprit de specialite*'yle savaşmaya her an hazır bekliyordu.[5] Benzer şekilde, Braudel *Mediterranean* (Akdeniz Dünyası) adlı eserini, "tarihin duvarlarla kapatılmış bahçeleri incelemekten daha fazlasını yapabileceğini kanıtlamak" için o tarzda yazdığını söylüyordu.[6]

Elinizdeki kitap *Annales* okulunun başarısını betimlemeyi, analiz etmeyi ve değerlendirmeyi amaçlıyor. Bu okul dışarı-

[4] Febvre (1953), s. 32.
[5] Febvre (1953), s. 104-6, 1933 yılında yazılmış bir mektup.
[6] Braudel (1949) (İngilizce basımı 1975 yılında yayımlandı), C. 1, s. 22.

dan genellikle, nicel bir metodla çalışan, belirlenimci varsayımları olan, siyaset ve olaylar karşısında husumetli ya da en iyi ihtimalle kayıtsız bir tutum sergileyen, yeknesak bir tarih incelemesi ortaya koyan yekpare bir grup olarak algılanır. *Annales* okulu hakkındaki bu klişe, grubun mensupları arasındaki ayrılıkları ve zaman içerisinde ortaya çıkan gelişmeleri gözden kaçırır. Bu yüzden, bir "okul"dan ziyade *Annales* hareketinden söz etmek daha isabetli olur.[7]

Bu hareketi üç evreye ayırabiliriz. *Annales* hareketi 1920'li yıllardan 1945 yılına uzanan evrede, geleneksel tarih anlayışına, siyasi tarihe ve olaylar tarihine karşı bir gerilla eylemine girişen küçük, radikal ve yıkıcı bir hareketti. İkinci Dünya Savaşından sonra asiler tarih disiplinindeki Egemen Örgütü ele geçirdi. Kendi ayrıksı kavramları (en önemlileri "yapı" ve "konjonktür"), ayrıksı metodlarıyla (en göze çarpanı, değişimlerin uzun vadeli "dizisel tarihi" (serial history) bu ikinci evresinde tam anlamıyla bir "okul" sayılabilecek hareket Fernand Braudel'in egemenliği altındaydı.

Hareketin tarihindeki üçüncü evre 1968 yılı civarında başladı. Hareket içindeki parçalanma (*emiettement*) bu evreye damgasını vurdu. Bu tarihe gelindiğinde hareket özellikle Fransa'da öyle güçlü bir etkiye kavuşmuştu ki, önceki ayrıksılığının büyük kısmını kaybetmişti. Bu tarihte yalnızca takdirlerini kazandığı yabancılar ve onları siyaset ile olaylar tarihini yabana atmakla suçlamaya devam eden yerli eleştirmenler nezdinde birleşik bir "okul" oluşturuyordu *Annales* hareketi. Son yirmi yılda grubun bazı mensupları sosyo-ekonomik tarihten uzaklaşıp sosyo-kültürel tarihe yönelirken, bazıları da siyasi tarihi ve hatta anlatıyı (narrative) yeniden keşfetmeye başladı.

---

[7] Ya da belki, R. Chartier ve J. Revel'in dedikleri gibi, "*une sorte de nebuleuse en expansion constante et dotee d'une capacite d'attraction et d'amalgame remarquable*"dan ("sürekli gelişme halinde olan ve dikkate değer bir çekim ve alaşım kapasitesine sahip bir tür bulutsu"dan -çn) söz edilebilir (aktaran Coutau-Begarie (1983), s. 259).

Böylece, *Annales*'ın tarihi, birbirini izleyen üç kuşağa ayrılarak yorumlanabilir. Bu tarih, böyle yorumlandığında, bugünün asilerinin yarının Egemen Örgütüne dönüştüğü, bunun sonucunda kendisine isyan eden yeni asilerin ortaya çıktığı şu bildik döngüsel süreci sergiler. Her şeye rağmen, hareketin belli başlı uğraşıları değişmeden kaldı. Aslına bakılırsa, *Annales* dergisi ve bu dergiyle özdeşleştirilen adlar, yüzyılımızda tarih disiplini ile toplum bilimleri (social sciences) arasında cereyan eden verimli etkileşimin en güçlü örneklerini sundu. Zaten bu hareketi anlatmayı tercih edişimin gerekçesi budur.

Annales hareketi hakkındaki bu kısa incelemede bazı kültürel sınırları birbirine kavuşturmaya girişiyorum. Fransızları İngilizce konuşulan dünyaya, 1920'li yılları bir sonraki kuşağa ve tarihçilerin uygulamalarını sosyologlara, antropologlara, coğrafyacılara ve öbür disiplinlerdeki uygulamacılara açıklamaya çalışıyorum. Burada sunduğum dökümü bir tarih biçiminde sunuyor ve kronolojik bir düzenlemeyi tematik bir düzenle bileştirmeye çalışıyorum.

Tarih alanındaki başka bağlamlarda olduğu gibi burada da böyle bir bileşimin sorunu, "zamandaş-olmayanların zamandaşlığı" ("the contemporaneity of the non-contemporary") denilen sorundur. Örneğin, uzun ömrünün son yıllarında bile yeni fikirlere açık olmaya devam eden Braudel, *Akdeniz Dünyası* adlı çalışmasını tasarladığı 1930'lu yıllardan Fransa hakkında kaleme aldığı kitap üstünde çalıştığı 1980'li yıllara kadar tarihe yaklaşım tarzını ya da tarih yazma tarzını hemen hiç değiştirmedi. Bu yüzden, sunduğum dökümün kronolojik düzenini, gerekli bulduğum yerlerde bozmak zorunda kaldım.

Elinizdeki kitap düşünce tarihi (intellectual history) alanında yapılmış bir incelemeden hem biraz daha azını hem de biraz daha fazlasını temsil ediyor. Kitabın *Annales* hareketi hakkında son sözü söyleyen bir inceleme olduğu iddia edile-

mez; böyle bir incelemeyi yirmi birinci yüzyılda başka birilerinin yazacağını umuyorum. Öyle bir inceleme benim erişemediğim kaynaklardan (örneğin, Marc Bloch'un el yazması taslaklarından ya da Febvre ve Braudel'in yayımlanmamış mektuplarından) faydalanmak zorunda kalacaktır.[8] O incelemenin yazarının yalnızca tarih çalışmalarının tarihi hakkında değil, aynı zamanda yirminci yüzyıl Fransa'sının tarihi hakkında uzmanlık düzeyinde bilgi edinmesi gerekecektir.

Burada öyle bir incelemeden oldukça farklı bir şey yapmaya çalıştım. Kendimi bazan *Annales*'ın "yol arkadaşı" olarak tanımlarım –yani, başka birçok yabancı tarihçi gibi, *Annales* hareketinden ilham alan bir yabancı. Hareketin kaderini son otuz yılında oldukça yakından izledim. Ama yine de, Cambridge Paris'ten, *Annales*'ın başarıları hakkında eleştirel bir tarih yazmayı mümkün kılacak kadar uzak.

Febvre ve Braudel her ne kadar çetin ceviz birer akademik siyasetçi olsa da, aşağıdaki sayfalarda hareketin bu boyutuna pek az değiniyorum –örneğin, Sorbonne ile Hautes Etudes arasındaki rekabete ya da tayinler ve ders programı etrafında dönen iktidar mücadelesine.[9] Ayrıca, yazık ki, 54 Boulevard Raspail sakinlerine ilişkin etnografik bir inceleme –ataları, öbür gruplarla ilişkileri, klikleri, hami-müntesib şebekeleri, hayat tarzları, zihniyetleri vb. hakkında bir inceleme– yapmanın cazibesine kapılmamaya çalıştım.

Onun yerine, grubun mensuplarınca üretilmiş olan belli başlı kitaplar üstünde yoğunlaşıp, bu çalışmaların tarih eserlerinin tarihi açısından taşıdığı önemi değerlendirmeye çalışacağım. Bir dergi çevresinde biraraya gelmiş olan bir hareketi bu dergideki yazılardan ziyade kitaplar çerçevesinde tartışmak paradoksal görünebilir.[10] Ne var ki, *Annales*

---

[8] Bloch'un taslakları hakkında ,bkz. Mastrogregori (1989. Bloch'un öbür elyazmaları için bkz. Fink (1989).

[9] Coutau-Begarie kendisinin *Annales*'ın "stratejisi" dediği şeyi oldukça indirgemeci bir tarzda inceler (1983).

[10] Dergi üstüne bir inceleme için bkz. Wesseling ve Oosterhoff (1986).

hareketinin uzun vadede (hem meslekten olanlar hem de genel okur üstünde) en fazla etki yaratan çalışmaları monografilerden oluşur.

Hareket geçmiş yıllarda genellikle üç ya da dört kişiyle eşitlenebilirmişçesine tartışıldı. Lucien Febvre, Marc Bloch, Fernand Braudel ve öbür adların bazılarının göz kamaştırıcı çalışmalar ürettiğine kuşku yok. Gelgelelim, başka birçok düşünsel harekette olduğu gibi bu hareket de birçok kişinin önemli katkılarda bulunduğu kolektif bir girişimdir. Bu husus üçüncü kuşak söz konusu olduğunda çok bariz hale gelse de, Braudel'in egemenliğindeki dönem ile kurucuların dönemi için de geçerlidir. Lucien Febvre daha 1936 gibi erken bir tarihte ekip çalışmasının hayalini kuruyordu.[11] Savaştan sonra bu hayal gerçekleşti. Fransız tarihi hakkında yapılması tasarlanan ekip çalışmasında toplumsal yapının tarihine, tarımsal üretkenlik tarihine, on sekizinci yüzyılda kitabın tarihine, eğitim tarihine, on dokuzuncu yüzyıldaki zorunlu askerlik hakkında yapılması planlanan bilgisayar destekli bir incelemeye yer veriliyordu.

Elinizdeki incelemeyi, *Annales*'e verilen yanıtları, gerek hayranlık dolu yanıtları gerekse eleştirel yanıtları gözden geçirerek, dünyanın farklı bölgelerinde ve farklı disiplinlerde nasıl karşılanıp kullanıldığını değerlendirerek ve tarih incelemelerinin tarihinde *Annales*'ın nasıl bir yer işgal ettiğini saptamaya girişerek bitiriyorum. Kitabın nispi kısalığına rağmen, okurların bu hareketi bir bütün olarak görmelerini sağlamayı amaçladım.

[11] "Pour une histoire dirigee", Febvre (1953)'de yeniden yayımlandı, s. 55-60.

TARİHYAZIMI ALANINDAKİ ESKİ REJİM VE MUHALİFLERİ

Lucien Febvre ve Marc Bloch, Fransız Tarih Devrimi diyebileceğimiz bir ayaklanmanın önderleriydi. Bununla birlikte, devrimcilerin eylemlerine bir anlam verebilmemiz için, alaşağı etmek istedikleri eski rejim hakkında bir parça bilgilenmemiz zorunlu. Bu rejimi gerek anlamak gerekse betimlemek için de kendimizi 1900 yılı civarındaki, yani Febvre ve Bloch'un birer öğrenci oldukları bir zaman kesitindeki Fransa'nın durumuyla sınırlı tutmamamız gerekir. Tarih incelemelerinin uzun dönemli tarihini kısaca gözden geçirmemiz gerekir.

Herodotus ve Thukydides'in çağından beri Batı'da tarih çeşitli janrlar içerisinde –manastır vakayinameleri, siyasi anılar, antika meraklısı denemeler vb– yazıldı. Gelgelelim, büyük adamların –şeflerin ve kralların– yaptıkları büyük işlerin öyküsü olarak sunulan siyasi ve askeri olayların anlatısı, uzun bir süre tarihyazımının başat biçimi oldu. Bu başat biçim ilk ciddi itirazlarla Aydınlanma döneminde karşılaştı.[1]

Bu dönemde, yani on sekizinci yüzyıl ortalarında İskoçya, Fransa, İtalya, Almanya ve başka yerlerde bazı yazarlar ve

[1] İlave ayrıntılar ve göndermeler için bkz. Burke (1988).

bilginler "toplum tarihi" dedikleri bir tarihi, savaşlarla ve siyasetle sınırlı olmayan, yasaları, ticareti, değer ölçülerini (morals) ve Voltaire'in ünlü *Essai sur les moeurs*'ünün merkezinde yer alan "hayat tarzını" (manners) incelemelere dahil eden bir tarihi kendilerine uğraş edinmeye başladı.

Bu bilginler, feodal sistem ya da İngiliz Meşrutiyeti (British Constitution) gibi yapıların tarihi üstünde yoğunlaşabilmek için, bir keresinde Glasgowlu John Millar'ın "vülger tarihçinin ele aldığı ayrıntıları dolduran genel olaylar yüzeyi" dediği olayları bir köşeye bıraktı. Bu bilginlerin bazıları geçmişteki tutumların ve değerlerin yeniden inşasıyla, özellikle de "şövalyelik" denilen değer sisteminin tarihiyle uğraşırken, başkaları sanat, edebiyat ve müzik tarihiyle uğraşıyordu. On sekizinci yüzyılın sonuna gelindiğinde, bu enternasyonal bilginler grubu son derece önemli bir eserler demeti üretmişti. Bazı tarihçiler, özellikle de *Decline and Fall of the Roman Empire* (Roma İmparatorluğu'nun Çöküşü) adlı eserinde Edward Gibbon, bu yeni sosyo-kültürel tarihi siyasi olaylar anlatısıyla bütünleştirdi.

Gelgelelim, tarih alanında Leopold von Ranke'yle özdeşleştirilen "Kopernik Devrimi"nin sonuçlarından biri, toplumsal ve kültürel tarihi marjinalleştirmek ya da daha doğrusu yeniden marjinalleştirmek oldu. Gerçi, Ranke'nin kendi uğraşıları siyasi tarihle sınırlı değildi. Reform hareketi ve Karşı-Reform hakkında yazmış ve toplum, sanat, edebiyat ya da bilim tarihini reddetmemişti. Buna rağmen, Ranke'nin öncülük ettiği hareket ve formülleştirdiği yeni tarih paradigması, on sekizinci yüzyılın "yeni tarih"inin altını oydu. Ranke'nin arşiv kaynaklarının incelenmesine verdiği önem, toplumsal ve kültürel tarih üstüne çalışanların sırf birer *dillettanti** gibi görünmelerini sağladı.

---

* Amatörler; "Güzel sanatlarla bir meslek olarak değil, bir merak olarak uğraşan kişi; bu nedenle de sanata ve bilimlere ciddi ya da sistemli ilgi duymayan kişi; amatör", Y. Salman, G. Varım, S. Keser, *Ortak Kültür Sözlüğü*. İstanbul: Tümzamanlar yayıncılık, 1992, s. 39.

Ranke'nin tilmizleri ustanın kendisinden bile dar kafalıydı; bu yüzden, tarihçilerin birer profesyonel olmaya can attıkları bu dönemde, siyasi-olmayan tarih, yeni akademik disiplinden dışlandı.[2] Daha sonra on dokuzuncu yüzyılda kurulan *Historische Zeitschrift* (1856'da kuruldu), *Revue Historique* (1876) ve *English Historical Review* gibi yeni profesyonel dergiler siyasi olayların tarihi üstünde yoğunlaştı (*English Historical Review*'ün birinci sayısındaki önsözde "Devletler ve siyaset" üstünde yoğunlaşmanın amaçlandığı duyuruluyordu). Yeni profesyonel tarihçilerin idealleri, Fransız tarihçiler Langlois ve Seignebos'nun yazdıkları *Introduction aux etudes historiques* (Tarih İncelemelerine Giriş) (1897) gibi tarih metodu kitaplarında dile getiriliyordu.

On dokuzuncu yüzyılda muhalif sesler de işitilmekteydi elbet. Rönesans hakkındaki kendi tarih incelemelerini aşağı yukarı aynı tarihlerde, 1855 ve 1860 yıllarında yayımlayan Michelet ve Burckhardt, tarih konusunda Rankecilerinkinden daha kapsamlı görüşlere sahipti. Burckhardt tarihi üç güç –devlet, din ve kültür- arasındaki etkileşim alanı olarak görürken, Michelet bugün bizim "aşağının perspektifinden tarih" (history from below) adını vereceğimiz bir tarihin, kendi sözleriyle ifade etmek gerekirse, "ıstıraplarını dile getirme gücünden yoksun bir halde ıstırap çeken, çalışan, çürüyen ve ölen insanların tarihinin" yazılması için çağrıda bulunuyordu.[3]

Benzer şekilde, eski çağ tarihiyle uğraşan Fransız tarihçi Fustel de Coulanges'ın şaheseri *The Ancient City* (1864), siyaset ya da olaylardan ziyade din, aile ve ahlak tarihi üstünde yoğunlaşmıştı. Bu arada Marx da Ranke'ninkine alternatif bir tarih paradigması önermişti. Marx'ın tarih görüşü, değişimin temel nedenlerini toplumsal ve ekonomik yapılar içerisindeki gerilimlerde aramak gerektiğini bildiriyordu.

---

[2] Bu süreç hakkında bkz. Gilbert (1965) ve Boer (1987).
[3] Michelet (1842), s. 8.

Siyasi tarihin muhalifleri arasında belki de en örgütlü tarihçiler ekonomiyle uğraşanlardı. Örneğin, Strasbourg'da (daha doğrusu, o tarihte hala Almanya'nın bir parçası olduğu için, Strassburg'da) 1872 yılından beri hocalık eden Gustav Schmoller önemli bir tarih okulunun önderiydi. Toplumsal ve ekonomik tarihle uğraşan bir dergi olan *Vierteljahrschrift für Sozial und Wirtschaftsgeschichte* 1893 yılında kurulmuştu. Britanya'da William Cunningham'ın *Growth of English Trade* (İngiliz Ticaretinin Gelişimi) ve J. E. Thorold Rogers'ın *Six Centuries of Work and Wages* (İş ve Ücretlerin Altı Yüzyılı) gibi klasik ekonomik tarih incelemeleri 1882 (birincisi) ve 1884 (ikincisi) yıllarına kadar uzanır.[4] Fransa'da on dokuzuncu yüzyılın sonlarında Henri Hauser, Henri See ve Paul Mantoux ekonomik tarih üstüne yazmaya başlamışlardı.[5]

On dokuzuncu yüzyılın sonuna gelindiğinde, siyasi tarihin egemenliği ya da Schmoller'in deyişiyle "emperyalizmi" sık sık itirazlarla karşılaşmaya başlamıştı. Örneğin, J. R. Green, *Short History of English People* (İngiliz Halkının Kısa Tarihi) (1874) adlı çalışmasına şu cüretkar sözlerle başlıyordu: "Cressy'den ziyade Chaucer'e,* Yorkçular ve Lancasterciler arasındaki ufak tefek sürtüşmelerden** ziyade Caxton'a,***

---

[4] Coleman (1987), s. 38 ve sonrası.

[5] Hauser (1899); See (1901); Mantoux (1906).

* Geoffrey Chaucer (1340-1400) "İngiliz şiirinin kurucularındandır. 1359'da Fransızlara tutsak düştü. Ertesi yıl III. Edward kurtardı onu tutsaklıktan. Bundan sonra Edward'ın yanında kaldı. On yıl süreyle dışişlerinde görevler aldı. Kralın sarayındayken 'Romen de la ros'u çevirdi. Ama onun en ünlü eseri *Canterbury Tales*'dir. Çeşitli aşk şiirleriyle ün yapmıştır. Birçok kısa trajedileri vardır", Seyit Kemal Karaalioğlu, *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1983, s. 146.

** İngiltere'de 1450-1485 yılları arasında Lancaster (simge, kırmızı gül) ile York (simge, beyaz gül) hanedanları arasında, ikisi de III. Edward'ın soyundan geldikleri için taht üstünde hak iddia eden hanedanlar arasında yaşanan ve "İki-Gül savaşı" olarak bilinen çatışmalar kastedilmektedir. "İki-Gül savaşı: İngiltere'de 1450-1485 arasında Plantagenet'lerin iki kolunu karşı karşıya getiren iç savaş. Beyaz gül armalı York kolu ile kırmızı gül armalı Lancaster kolu, taht üstünde hak iddia ediyordu." *Meydan Larousse*, s. 247.

*** William Caxton (1422-1491). İlk İngiliz matbaacı. Matbaacılık zanaatini Almanya'da 1471 yılında öğrendi ve İngilizce yayımlanan ilk matbu kitap olan *Recuyell of the*

Elizabeth'in Kadiz'deki zaferinden* ziyade Yoksulları Koruma Yasasına, Young Pretender'in** kaçışından ziyade Metodist Canlanmaya*** ağırlık verdim".[6]

Yeni sosyoloji disiplininin kurucuları da buna benzer görüşler açıklıyordu. Örneğin, Auguste Comte, "işe yaramaz anekdotları irrasyonel bir merak duygusuyla körü körüne derleyenlerin çocuksu bir tarzda inceledikleri ufak ayrıntılar"la dalga geçiyor ve ünlü bir sözünde, "adların yer almadığı tarih" şeklinde betimlediği bir tarih incelemesi çeşidini savunuyordu.[7] Herbert Spencer'in de benzer bir şikayeti vardı: "Kralların biyografileri toplum bilimine (social science) hemen hiç ışık tutmaz (ve çocuklarımıza öğretebileceği pek bir şey yoktur)".[8] Yine benzer şekilde, Emile Durkheim, tikel olayları (*evenements particuliers*), belli bir ulusun gerçek tarihinden ziyade görünüşünü, "yüzeysel tezahürlerini" yansıttıkları gerekçesiyle bir kenara fırlatıyordu.[9]

Siyasi tarihi hedef alan eleştiriler 1900 civarlarında özellikle keskinleşmiş ve onun yerine neyin koyulması gerekti-

---

Historyes of Troye'u 1474 yılında yayımladığı Belçika'da bir matbaa kurdu; daha sonra 1476 yılında Londra'ya yerleşti. Burada İngiltere'nin ilk matbu kitabını yayımladı: *Dictes or Sayengis of the Philosophres* (1477). *Webster's New World Encyclopedia*, 1992, s. 214.

* Elizabeth I (1533-1603) İngiltere'yi 1558-1603 yılları arasında yöneten kraliçe. İspanya'ya karşı açılan savaşta İspanyol donanması "Yenilmez Armada" 1588 yılında darmadığın oldu.

** İskoç ve İngiliz tahtları üstüne hak iddiasında bulunan Charles Edward Stuart'ın (1720-1788) takma adı. "James Stuart'ın büyük oğlu ve James II'nin torunu. Stuartların tahtını tekrar ele geçirmek için İskoçya'ya bir çıkarma yaptı, Preston'da İngilizleri yendi (1745), fakat Culloden'da yenildi (1746). Böylece Stuartların taht kavgası kaybedilmiş oluyordu", *Meydan Larousse*, sb 911.

*** "Metodizm: XVIII. Yüzyılda John Wesley'in ortaya attığı dini akım ve hıristiyan tarikatı. XVI. Yüzyıldan beri, dindarlık ve ermişlik yolundaki her çeşit deneme 'metod'u için kullanılan *metodizm* ve 'metodist' terimleri bugün 'XVIII. Yüzyılın büyük İngiliz reformu ile bu reformun taraftarları ve onu sürdüren kiliseler' anlamına gelmektedir", *Meydan Larousse*, s. 681.

[6] Himmelfarb'ın (1987), s. 152 belirttiği gibi, Green'in metni bu iddiaların bazılarını yalanlar.

[7] Comte (1864), ders 52, s. 10 ve sonrası.

[8] Spencer (1861), s. 26.

[9] Durkheim (1896), s. v.

ğini bildiren öneriler verimli olmaya başlamıştı.[10] Bu dönem Almanya'da "Lamprecht tartışması" adı verilen yıllardı. Leipzig'de hocalık eden Karl Lamprecht, sırf bireylerin yer aldığı siyasi tarihi, halkın tarihi olan kültürel ya da ekonomik tarihin karşıtı olarak ele alıyordu. Daha sonra tarihi "öncelikle sosyo-psikolojik bir bilim" olarak tanımlamıştı.[11]

Birleşik Devletler'de, Frederick Jackson Turner'ın "vahşi hayat ile yerleşime açılmış olan bölgeler arasındaki sınırların Amerikan tarihindeki önemi"ne dikkati çeken ünlü çalışması (1893) siyasi olaylar tarihinden net bir kopuşu gerçekleştirirken, yeni yüzyılın başında James Harvey Robinson "Yeni Tarih" sloganı altında bir hareket başlatmıştı. Robinson'a göre, "Tarih, insanın yeryüzünde ilk boy gösterdiği andan itibaren geride bıraktığı tüm işleri, tüm kalıntıları içerir". Metod sorununa gelince, "Yeni Tarih, antropologlar, ekonomistler, psikologlar ve sosyologların insan hakkında yaptıkları tüm keşiflerden faydalanacaktır".[12]

Tarihin mahiyeti Fransa'da da 1900 yılı civarlarında canlı bir tartışma konusuydu. Tarih alanındaki egemen örgütün dar kafalılığını abartmamak gerekir. *Revue Historique*'in kurucusu Gabriel Monad, Alman "bilimsel" tarih anlayışına duyduğu hayranlığı, şahsen tanıdığı ve biyografisini yazdığı Michelet hakkındaki beğenisiyle biraraya getirmişti ve kendisi de öğrencileri Hauser ile Febvre'ün takdirini kazanmıştı.

Yine bunun gibi, Fransa'da o dönemde faaliyet gösteren en önemli tarihçilerden biri olan Ernest Lavisse, 1900 ile 1912 yılları arasında yayımlanan on ciltlik Fransa tarihinin genel editörüydü. Kendi uğraşları Büyük Frederick'ten XIV. Louis'ye kadar öncelikle siyasi tarih üstünde yoğunlaşıyordu. Buna rağmen, bu on ciltte açığa vurulan tarih anlayışı ol-

---

[10]Karş. Iggers, "The Crisis of the Conventional Conception of 'Scientific' History" (1975), s. 27.

[11]Lamprecht (1894) önsöz; Lamprecht (1904). Hakkında yapılmış bir çalışma için bkz. Weintraub (1966), 4. Bölüm.

[12] Robinson (1912). Hakkında yapılmış bir çalışma için bkz. Hendricks (1946).

dukça kapsamlıydı. Giriş bölümü bir coğrafyacı tarafından yazılmış, Rönesans hakkındaki bölüm bir kültür tarihçisince kaleme alınmış ve Lavisse'in XIV. Louis dönemi hakkında kendi kaleminden çıkan döküm, sanatlara ve özellikle kültür siyasasına (policy) geniş bir yer ayırmıştı.[13] Başka bir anlatımla, dönemin egemen profesyonel tarihçilerinin yalnız-ca siyasi olaylar anlatısıyla uğraştığını düşünmek yanlış olur.

Buna rağmen, toplum bilimciler tarihçileri hala tam öyle algılıyordu. Durkheim'ın tikel olayları bir kenara itmesine daha önce değinmiştim. Durkheim'ın izleyicisi ekonomist François Simiand, ünlü bir yazısında, kendi deyişiyle "tarihçiler kabilesinin putları"na saldırırken bu yolda daha da ileri gitmişti. Simiand'a göre, yıkılması gereken üç put vardı. Birincisi, "siyaset putu": "Siyasi olaylara abartılı bir önem verilerek sürekli siyasi tarihle, siyasi olaylarla uğraşma". İkincisi, "birey putu" –başka bir anlatımla, sözüm ona büyük adamlara verilen ölçüsüz önem; öyle ki, kurumlar hakkındaki incelemeler bile bir Ponchartrain'in* Paris Parlamentosu'nda verdiği mücadelenin anlatımı biçiminde sunulmaktadır. Son olarak, "kronoloji putu"; yani, "köken incelemelerine dalıp kendini kaybetme alışkanlığı".[14]

Annales bu üç temaya da değer verecekti; bu temalara daha sonra tekrar değineceğiz. Tarihçiler kabilesinin putlarına karşı gerçekleştirilen taarruzda kabile reislerinden birinden, Lavisse'in koruyucusu, Sorbonne'da çalışan ve tarih

---

[13] Lavisse (1900-12). Coğrafyacı Paul Vidal de la Blache ve kültür tarihçisi ise Henri Lemonnier idi. Lavisse hakkındaki bir çalışma için bkz. Boer (1987), s. 205 ve sonrası.

* Pontchartrain (Luis Phelypeaux, -kontu), fransız siyaset adamı (Paris 1643-1727), Pontchartrain'in (Paul Phelypeaux) torunu. Paris parlamentosunda danışman oldu (1661). Fouquet'nin yargılanmasına karşı çıktı. Britagne parlamentosuna başkanlık yaptı (1677), maliye genel müfettişliğine getirildi (1689-1699), bahriye nazırı ve saray nazırı oldu (1690-1699). Savaş masraflarını karşılamak için soyluluk unvanlarının satışını, iç borçlanmaları arttırdı ve 'şahıs vergisi'ni koydu (1695). Pahalıya mal olan donanma savaşı yerine korsanlığa önem verdi (1691) ve idareye kuvvetli bir muhasebe usulü getirdi. Başbakan olunca (1699-1714), fransız kilisesinin hürriyetini savundu, Charles II'nin vasiyetnamesinin kabulünü sağladı ve 1709'dan başlayarak barışın kurulmasına çalıştı. 1714'te siyasetten çekildi". *Meydan Larousse*, s. 259.

[14] Simiand (1903).

incelemesi hakkındaki ünlü bir giriş kitabının müşterek yazarı olan Charles Seignebos' dan özellikle söz ediliyordu.[15] Reformcuların karşı çıktıkları her şeyi Seignebos'nun simgeler hale gelmesi belki de bu yüzdendir. Aslına bakılırsa, Seignebos yalnızca siyaset tarihçisi değildi, medeniyet konusunda çalışmalar yapmıştı. Gerçi, tarih ile toplum bilimleri arasındaki bağlantıya ilgi duyuyordu duymasına; ama bu bağlantı konusundaki görüşleri, Simiand'ın ya da çalışmalarını keskin bir şekilde eleştiren Febvre'ün görüşlerine ters düşüyordu. Simiand'ın eleştirisi yeni bir dergide, *Revue de Synthese Historique*' de çıkmıştı. Bu dergi, tarihçilerin öbür disiplinlerle, bilhassa psikoloji ve sosyolojiyle işbirliği yapmalarını teşvik etmek gayesiyle 1900 yılında, büyük bir düşünsel girişimci olan Henri Berr tarafından kurulmuştu. Berr, kendi deyişiyle "tarihsel" ya da "kolektif" bir psikolojinin üretilmesi beklentisiyle kurmuştu bu dergiyi.[16] Başka bir anlatımla, Amerikalıların "psiko-tarih" dedikleri inceleme çeşidi, 1950'li yılların ve Erik Erikson'ın ünlü *Young Man Luther* adlı incelemesinin epey öncesine uzanır.[17]

Berr'in disiplinlerarası işbirliği yoluyla başarılacağını umduğu tarihsel psikoloji ideali, bu dergide yazan iki genç adamı çok etkilemişti. Bu iki gencin adları Lucien Febvre ve Marc Bloch idi.

---

[15] Langlois ve Seignebos (1897).
[16] Siegel (1983).
[17] Erikson (1954).

KURUCULAR: LUCIEN FEBVRE VE MARC BLOCH

Annales hareketinin birinci kuşağında bir değil, iki önder vardı: On altıncı yüzyıl uzmanı olan Lucien Febvre ile ortaçağ uzmanı Marc Bloch. Tarihe yaklaşımları birbirine oldukça benzeyen bu iki kişi çok farklı mizaçlara sahipti. Bloch'tan sekiz yaş büyük olan Febvre dışa dönük, cevval, isteklerini yerine getirmeyen meslektaşlarıyla kavga etmekten çekinmeyen sert bir mizaç sergilerken, İngilizler gibi çekincelerle ve duygularını belli etmeksizin konuşan Bloch'un dingin, ironik ve ketum bir kişiliği vardı.[1] Bu farklılıklara rağmen ya da bu farklılıklar sayesinde bu iki insan iki savaş arasındaki yirmi yıl boyunca birbirleriyle gayet uyumlu bir şekilde çalıştı.[2]

I. İLK YILLAR

Lucien Febvre, Ecole Normale Superior'a 1897 yılında girdi. Ecole bu tarihte Paris Üniversitesi'nden tamamen ayrıydı. Ecole, "Jowett'in* Balliol Kolejinin Fransız muadili"

---

[1] Bir *combatif et vehement* (kavgacı ve coşkulu) olarak Febvre hakkında bilgilenmek için bkz. Braudel (1953a), s. 15.

[2] Bazı anlaşmazlıklara şu çalışmada değiniliyor: Fink (1989), s. 185, 200, 261.

* "Jowett, Benjamin: İngiliz protestan ilahiyatçısı (Camberwell 1817-Oxford 1893). Yunanca profesörüydü. 1842'den itibaren Oxford'da Balliol College'i yönetti, pedagog ve tenkitçi olarak ün kazandı", *Meydan Larousse*, s. 708.

denilen küçük ama düşünsel etki gücü büyük bir kolejdi.[3] Yılda kırk kadar öğrenci kabul ediyordu ve geleneksel İngiliz özel paralı kolejler tarzında örgütlenmişti (öğrencilerin hepsi yatılı okuyordu ve katı bir disipline maruzdu).[4] Eğitim lektür** tarzında değil seminer*** tarzında yapılıyordu ve bu seminerler farklı disiplinlerden gelen kalbur üstü bilginler tarafından veriliyordu. Febvre, felsefeci Henri Bergson'a bariz bir şekilde "alerjik" olmasına rağmen, Bergson'un dört meslekdaşından çok şey öğrenmişti.[5]

Bergson'un bu dört meslekdaşından biri, tarihçiler ve sosyologlarla işbirliği yapmaya çalışan ve bu yaklaşımı teşvik etmek için *Annales des Geographie* (1891) dergisini kurmuş olan coğrafyacı Paul Vidal de la Blache idi.[6] Ecole'deki bu hocalardan ikincisi, çalışmalarının büyük kısmı kendi deyişiyle "pre-lojik düşünce"ye ya da "ilkel zihniyet"e hasredilmiş olan felsefeci-antropolog Lucien Lewy-Bruhl idi. "İlkel zihniyet" teması Febvre'ün çalışmalarında 1930'lu yıllarda su yüzüne çıkar. Üçüncü hoca, biçimler tarihine değil, imgeler tarihine –günümüzdeki genel adıyla "ikonografi"– yoğunlaşan ilk araştırmacılardan birisi olan sanat tarihçisi Emile Male idi. Male'in on üçüncü yüzyıl dinsel sanatı hakkındaki ünlü incelemesi, Febvre'ün Ecole'e girdiği 1898 yılında yayımlanmıştı. Febvre'ün sözünü ettiğimiz hocalarından dördüncüsü ise, Durkheim'ın öğrencisi olan ve bilhassa dilin toplumsal boyutlarıyla uğraşan dilbilimci Antoine Meillet idi. Febvre'ün Meillet'ye hayranlığı ve dilin toplumsal tarihine duyduğu ilgi, 1906 ve 1926 yılları arasında Henri Berr'in *Revue de Syntehese Historique* dergisinde dilbilimcilerin kitapları

---

[3] Lukes (1973), s. 45.
[4] Peyrefitte (1946).
**Lecture: Üniversitelerde bir topluluğa belli bir konu üstüne uzun bir söylev çekme tarzında yapılan ders.
***Seminar: Toplu çalışma; bir öğretim üyesinin önderliğinde bir konuyu incelemek veya tartışmak için genellikle ileri düzeydeki öğrencilerden oluşan bir grup.
[5] Febvre ve Bergson hakkında bkz. Braudel (1972), s. 465.
[6] Vidal hakkında bkz. Buttimer (1971), s. 43 ve sonrası.

hakkında kaleme aldığı bir dizi kitap tanıtım yazısında açıkça görülebilir.[7]

Febvre, daha önceki tarihçilere şükran duyduğunu belirtmekten de kaçınmadı. Hayatı boyunca Michelet'nin hayranı olmaya devam etti. Sanat tarihçisi Louis Courajod'la birlikte Burckhardt'ı "ustalarından" birisi olarak gösterdi. Ayrıca, çalışmaları üstündeki şaşırtıcı bir etkiyi, Sol-kanat siyasetçi Jan Jaures'nin, Febvre'ün deyişiyle "ekonomik ve toplumsal kurumlar hakkında çok zengin" bir çalışma olan *Histoire socialiste de la revolutuion française*'in (1901-3) etkisini de teslim etmişti.[8]

Jaures'nin etkisi Febvre'ün doktora tezinde görülebilir. Febvre çalışma konusu olarak on altıncı yüzyıl sonlarının Franche-Comte'unu, yani, aynı zamanda kendi memleketi ve o tarihte İspanya kralı II Felipe'nin yönetimi altında olan Besançon bölgesini seçmişti. Bu tezin başlığı, "Philippe II et la Franche-Comte", çalışmanın gerek toplumsal ve kültürel tarihe gerekse siyasi tarihe yapılmış önemli bir katkı olduğu gerçeğini perdeler. Tezde yalnızca Hollanda Ayaklanması ve mutlakiyetçiliğin doğuşu değil, aynı zamanda "iki rakip sınıf arasındaki şiddetli mücadele", iflas etme sürecine girmiş çöken soyluluk ile bu sınıfın malikanelerini ucuza kapatmakta olan ticaret burjuvazisi ve hukukçular arasındaki şiddetli mücadele inceleniyordu. Bu yaklaşım Marksist bir şema gibi görünür –ama Febvre bu iki grup arasındaki mücadeleyi "yalnızca ekonomik olmayıp, aynı zamanda bir fikirler ve duygular çatışması" olarak betimlemesi yüzünden Marx'tan keskin bir şekilde ayrılıyordu.[9] Febvre'ün bu çatışma hakkındaki yorumu, aslında genel olarak tarih hakkındaki yorumu, toplumsal güçleri bireysel tutkularla biraraya getiren ve "Marx'la maddeci olurken aynı anda

[7] *Revue de Synthese Hitorique*, 12 (1906), 249-61; 23 (1911), 181-47; 27 (1913), 52-65; 38 (1924), 37-53; 42 (1926), 19-40.
[8] Febvre (1953), s. vi. Karş. Venturi (1966), s. 5-70.
[9] Febvre (1911), s. 323.

Michelet'yle gizemci" olduğunu iddia eden Jaures'nin yorumundan farklı değildi.[10]

Febvre'ün incelemesinin dikkatleri üstünde toplayan ve etkili olmuş başka bir özelliği, ele aldığı bölgenin ayrıksı hatlarının taslağını sunan coğrafi girişiydi. *Annales* okulunun 1960'lardaki eyalet (provincial) monografilerinde neredeyse *de rigueur** olan coğrafi giriş bölümünü Braudel'in ünlü *Akdeniz Dünyası*'nın bir benzeri saymamak için hiçbir neden yoktuysa da, bu giriş Braudel tarafından yazılmamıştı.

Febvre, konu hakkında *La terre et l'evolution humaine* adlı bir inceleme (*Revue de Syntehese Historique* dergisinin editörü Henri Berr'in teşvikiyle) yayımlayacak denli tarihsel coğrafyaya ilgi duyuyordu. Bu inceleme Birinci Dünya Savaşından önce tasarlanmış, ama kitabın yazarı üniversite hocalığına ara verip makineli tüfek üreten bir şirkette şeflik yapmaya başlayınca kesintiye uğramıştı. Febvre savaştan sonra bir meslekdaşıyla birlikte bu inceleme üstünde tekrar çalışmaya başladı. İnceleme 1922 yılında yayımlandı.

Meslekten gelmeyen bir yabancının eseri olduğundan profesyonel coğrafyacılardan bazılarının canını sıkan bu kapsamlı deneme, Febvre'ün eski hocası Vidal de la Blache'ın fikirlerini geliştiriyordu. Febvre'ün yetişmesinde farklı bir açıdan önem taşıyan ad, Alman coğrafyacı Ratzel idi. Febvre, ancak meslekdaşlarının yargılarına kafası bozulduğu zaman kendi fikirlerini kolayca üretebilen bir tür entelektüel kapalı kutuydu. Ratzel insan coğrafyasının** (kendi adlandırmasıyla

---

[10] Jaures (1901), s. 65 ve sonrası.

* "Vazgeçilemez; kesinlikle gerekli; davranış kurallarının gerektirdiği biçimde; toplumun öngördüğü; zorunlu", Y. Salman, G. Varım, S. Keser, *Ortak Kültür Sözlüğü*. İstanbul: Tümzamanlar Yayıncılık, 1992, s. 38.

** "İnsan coğrafyası (beşeri coğrafya): Coğrafyanın genel tanımı yeryüzünün yüzeyini, biçimini, fiziksel özelliklerini, doğal ve siyasal ayrımlarını, iklimini ve üretimini konu alan bilim olarak yapılır...İnsan coğrafyası dalının öncülüğünü Fransız coğrafyacı Vidal de la Blache yapmıştır (bkz. *Human Geography*, 1918...insan coğrafyası, insan toplulukları ile bu toplulukların üzerinde yaşadıkları toprak parçası arasındaki etkileşim (üstünde) yoğunlaşır. Ana akımdaki sosyolojik kuram ve araştırmalar (kır ve kent sosyologlarını saymazsak) son zamanlara kadar bu akımı büyük ölçüde görmezlikten gelmişlerdir. Sosyoloji ile coğrafya arasındaki ilk uzlaşma, Marksizmin insan coğraf-

Anthropogeographie'nin) başka bir öncüsüydü; ama Vidal de la Blache'dan farklı olarak, fiziksel çevrenin insanın akıbeti üstündeki etkisine ağırlık veriyordu.[11]

Coğrafi belirlenimcilik ile insanın eylem özgürlüğü arasındaki bu tartışmada Febvre, Vidal'i tüm içtenliğiyle destekleyerek Ratzel'e saldırdı, belli bir çevrenin dayattığı koşullara çeşitli tepkiler verilebileceğini vurguladı. Febvre'e göre, zorunluluklar değil yalnızca olabilirlikler vardı (*Des necessites, nulle part. Des possibili-ties, partout*).[12] Febvre'ün gözde örneklerinden birini zikretmek gerekirse, bir ırmağı toplumun biri engel olarak görürken, başka bir toplum bir yol olarak görebilir. Kolektif tercihi belirleyen etken, son analizde, fiziksel çevre değil, insanlardır; insanların hayat tarzları ve tutumlarıdır. Buna dinsel tutumlar dahildir. Febvre, ırmaklar ve yollar hakkında yaptığı bir tartışmada hac güzergahlarına değinmeyi de unutmamıştı.[13]

Bloch'un kariyeri Febvre'ünkinden çok farklı değildi. Bloch da babasının eski çağ tarihi üstüne ders verdiği Ecole Normale'e girdi. Bloch da Meillet ve Levy-Bruhl'den ders aldı. Gelgelelim, yaşlılık dönemi çalışmalarını tartışırken savunacağım gibi, Bloch, kaydını yaptırdığı tarihte Ecole'de hocalık etmeye başlayan sosyolog Emile Durkheim'dan çok şey öğrenmişti. Kendisi de Ecole'ün eski mezunlarından olan Durkheim, Fustel de Coulanges'la yaptığı incelemeler esnasında tarihi ciddiye almayı öğrenmişti.[14] Bloch, yaşlılık döneminde, klasist Louis Gernet ve sinolog Marcel Graner gibi

---

yası (özellikle bkz. David Harvey, *Social Justice and the City*, 1973) ve kent ekolojisi üzerindeki etkisinin sonucunda gerçekleşmiştir. Ondan sonra, mekansal düzlemde belirlenmiş ilişkilerin toplumsal yapı ve süreç açısından (ve bunun tersi bir ilişkideki) önemiyle ilgili daha geniş kapsamlı bir tartışma yaşanmıştır. Bu konudaki çarpıcı katkılardan birisi, Anthony Giddens'ın mekanı (ve zamanı) kendi toplumsal yapılaştırma kuramına dahil edişidir...", Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: O. Akınhay-D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 341.

[11] Ratzel hakkında bkz. Buttimer (1971), s. 27 ve sonrası.

[12] Febvre (1922), s. 284.

[13] Febvre (1922), s. 402 ve sonrası.

[14] Lukes (1973), s. 58 ve sonrası.

kendi kuşağından birçok tarihçinin dikkatle takip ettiği Durkheim'ın *Annee Sociologique* dergisine ne kadar derinden şükran duyduğunu bildirmişti.[15]

Bloch, çağdaş siyasete duyduğu ilgiye rağmen Orta Çağ üstünde uzmanlaşmayı tercih etti. Febvre gibi o da tarihsel coğrafyayla ilgileniyordu; 1913 yılında hakkında bir inceleme yayımladığı Ile-de-France onun uzmanlık bölgesiydi. Ile-de-France incelemesi, yine Febvre gibi Bloch'un da sorun-odaklı bir düşünme tarzına sahip olduğunu gösterir. Bir bölge incelemesinde bölge nosyonunu sorgulayacak kadar ileri gitti ve bu nosyonun nasıl tanımlanacağının, ele alınan soruna bağlı olduğunu savundu. "Feodalizmle ilgilenen bir hukuk bilgininin, modern dönemde taşradaki mülkiyet yapısının geçirdiği evrimi inceleyen ekonomistin ve halk lehçeleri üstünde çalışan filologun gelip tam aynı sınırda durmalarını beklemenin bir gerekçesi var mı?" diye soruyordu.[16]

Bloch coğrafyaya Febvre'den daha az bağlıyken, sosyolojiye bağlılığı Febvre'ünkinden daha güçlüydü. Bununla birlikte, ikisi de disiplinlerarası bir düşünme tarzına sahipti. Örneğin, Bloch, bir yerel tarihçinin bir arkeolog, bir paleograf, bir hukuk tarihçisi vb. becerisine sahip olması gerektiğini vurguluyordu.[17] Bu iki insanın birbirleriyle yakınlaşması gerektiği besbelli ortadaydı. Strasbourg Üniversitesine hoca olmalarıyla bu fırsat doğdu.

II STRASBOURG

Ortam: Bloch ile Febvre'ün her gün biraraya geldikleri Strasbourg dönemi 1920'den 1933'e kadar yalnızca on üç yıl sürmüş olsa da, *Annales* hareketi açısından bu dönemin hayati bir önemi vardı. Bu iki insanın çevresinde son derece

---

[15] Karş. Bloch, *Annales* (1935), s. 393: "*A la vieille annee les historiens de ma generation ont du plus qu'ils ne sauraient dire*" ("Benim kuşağımdan tarihçiler, eski yıllarda yapılmış olan çalışmalara ifade edebileceklerinden fazlasını borçludur" -çn).
[16] Bloch (1913), s. 122.
[17] Bloch (1913), s. 60-1.

canlı bir disiplinlerarası grubun olması, bu dönemin önemini daha da arttırıyordu.

Bu grubun biraraya geldiği ortamın da vurgulanması gerekir. Kent Almanya'dan daha yeni geri alınmış olduğundan, Birinci Dünya Savaşını izleyen yıllarda Strasbourg fiilen yeni bir üniversiteydi. Ortam düşünsel yeniliğe elverişliydi ve disipliner sınırların aşılarak fikir alış verişlerinin yapılmasını kolaylaştırıyordu.[18]

Febvre hoca olarak, Bloch ise *maitre de conferences** olarak 1920 yılında Strasbourg Üniversitesinde göreve başladıktan kısa bir süre sonra, tanışıklıkları hızla olgunlaşarak dostluğa dönüştü.[19] Üniversitede yan yana olan odalarının kapısı hep açık duruyordu.[20] Sonu gelmeyen tartışmalarına bazan fikirlerine Febvre'ün önem verdiği sosyal psikolog Charles Blondel ve hafızanın toplumsal şartları üstüne 1925 yılında yayımladığı incelemeyle Bloch'u derinden etkileyen sosyolog Maurice Halbwachs gibi meslekdaşları da katılıyordu.[21]

Strasbourg fakültesinin başka bazı mensupları da Febvre ve Bloch'la aynı ilgileri paylaşıyordu ya da sonraları paylaşmaya başlamıştı. Muazzam *Histoire litteraire du sentiment religieux en France depuis la fin des querres de religion*'ın (Fransa'da Din Savaşlarının Bitişinden İtibaren Dinsel Duygunun Edebi Tarihi) (1916-24) yazarı Henri Bremond, 1923 yılında Strasbourg'da ders vermişti. Bremond'un tarihsel psikolojiye duyduğu ilgi, Febvre'ün Reform Hareketi üstüne yaptığı çalışmaya ilham kaynağı olmuştu.[22] Zihniyetler tari-

---

[18] Bu dönemdeki Strasbourg hatıraları için bkz. Baulig (1957-8) ve Carbonell ve Livet (1983), s. 65 ve sonrasındaki Dollinger'a bakınız. Yeni bir üniversitenin faaliyete geçtiği ilk yıllarda ders vermiş birisi olarak (1960'ların başında Sussex'de) , böyle bir ortamın nasıl düşünsel bir heyecan yaratabileceğini ve yenilikçi saikleri destekleyeceğini yakından biliyorum.

* Doçent; kıdemli hoca –çn.

[19] Febvre (1945), s. 391.

[20] Febvre (1953), s. 393.

[21] Blondel hakkında bkz. Febvre (1953), s. 370-5. Halbwachs (1925), bu eseri Bloch tartışma konusu etmişti: *Revue de Synthese Historique*, 40 (1925), 73-83.

[22] Febvre (1953) Bremond'u altı kez zikreder.

hine duyduğu ilgi *Annales* kurucularının ilgi alanlarına yakın duran Fransız Devrimi tarihçisi Georges Lefebvre, 1928 yılından 1937 yılına kadar Strasbourg'da ders verdi. Lefebvre'ün ünlü incelemesi "1789'un uyandırdığı büyük korku"nun, daha önce Marc Bloch'un söylenti hakkında yaptığı bir incelemeye çok şey borçlu olduğunu savunmak pek gerçek dışı olmayacaktır.[23] Tarihsel din sosyolojisinin bir öncüsü Gabriel le Bras da Strasbourg'da ders vermişti. Roma arena oyunları hakkındaki incelemesi 1923 yılında yayımlanan eski çağ tarihçisi Andre Piganoil da, Bloch'un bu çalışmanın yayımlanmasından bir yıl sonra basılan bir incelemesinde -*The Royal Touch* (Kralın Dokunuşu)- görüldüğü gibi, antropolojiye ilgi duyuyordu.[24]

Kralın Dokunuşu yüzyılımızın büyük tarih çalışmalarından biri olarak görülmeye layıktır.[25] Bu çalışma İngiltere ve Fransa'da Orta Çağlardan on sekizinci yüzyıla kadar görülen bir inancı inceler. Bu inanca göre, "kralın şerri" olarak bilinen bir hastalık olan sıraca illetinden kralın dokunuşuyla ve bu amaçla düzenlenen, hastaya dokunma merasimiyle kurtulmak mümkündür; kral böyle bir iyileştirme gücüne sahiptir.

Konu bugün hâlâ marjinal görünebilir, 1920'lerde ise büsbütün marjinal göründüğüne hiç kuşku yok –Bloch, İngiliz bir meslekdaşının bu çalışma hakkında söylediği, "izlediğiniz bu tuhaf tali yol" sözünü ironik bir tarzda zikreder.[26] Oysa Bloch'a bakılırsa, kralın dokunuşu tam tersine bir tali yol olmayıp, anayoldur, her anlamda *une voie royale*'dır.* *Kralın Dokunuşu*, ana sorunları açıklığa kavuşturan bir vaka incelemesiydi. Yazar bir ölçüde haklı olarak, bu kitabın, krallık hakkındaki fikirlerle uğraşmasından ötürü, "siyasi" teriminin

---

[23] Lefebvre (1932); Bloch, *Revue de Synthese Historique* (1921).
[24] Piganiol (1923), bilhassa s. 103 ve sonrası, 141 ve sonrası. Piganiol hakkında bkz. Carbonell ve Livet (1983), s. 41 sonrasında F. Hartog.
[25] Ginzburg (1965) ve Le Goff (1983)'dekl etkileyici tartışmalar
[26] Bloch (1924), s. 18.
* Eşsiz yol, krallık yolu –çn.

gerçek, geniş anlamıyla (*au sens large, au vrai sens du mot*) Avrupa'nın siyasi tarihine yapılmış bir katkı olduğunu iddia ediyordu. "Kralın yarattığı mucize, her şeyden önce, üstün siyasi iktidar hakkındaki belli bir anlayışın dışavurumuydu".[27]

Kralın Dokunuşu: Bu kitap, yukarıda belirttiğimden ayrı olarak üç açıdan daha göze çarpıyordu. Her şeyden önce, Orta Çağlar gibi konvansiyonel bir tarihsel dönemle kısıtlı değildi. Bloch, daha sonra *The Historian's Craft*'da (Tarihçilik Mesleği) genel terimlerle formülleştireceği tavsiyeyi izleyerek, seçeceği dönemi kararlaştırırken önündeki sorunu esas almış, yani Braudel'in bir kuşak sonra "uzun sürenin tarihi" diyeceği bir dönem üstünde çalışmıştı. Bu uzun dönemli perspektif Bloch'u ilginç bazı yargılara ulaştırmıştı; bunlardan en fazla dikkati çekeni, dokunma merasiminin on yedinci yüzyıla kadar, yani Descartes ve XIV. Louis'nin çağına kadar yaşamaya devam etmekle kalmayıp, bu çağda daha önce görülmedik ölçüde, yani hiç değilse XIV. Louis'nin dokunduğu hasta sayısının seleflerinin dokunduğu hasta sayısından çok daha fazla olması anlamında, serpilmiş olmasıdır. Bu merasim sırf bir "fosil" değildi.[28]

İkinci olarak, kitap Bloch'un "dinsel psikoloji" dediği bilgi alanına yapılmış bir katkıydı. İncelemenin temel uğraşısı mucizeler tarihiydi ve insanların böyle "kolektif yanılsamalar"a inanmalarının nasıl mümkün olduğu konusunda yapılan berrak bir tartışmayla son buluyordu.[29] Bloch, hastalardan bazılarının ikinci kez gelip dokunulma talebinde bulunduğuna dikkati çeker; bu durum, tedavinin işe yaramadığını bilmelerine rağmen hastaların inançlarından vazgeçmediklerini gösterir. "Mucizeye inanmayı doğuran etken mucize beklentisiydi" (*ce qui crea la foi au miracle, cet fut l'idee qu'il*

[27] Bloch (1924), s. 21, 51.
[28] Bloch (1924), s. 21, 360 ve sonrası.
[29] Bloch (1924), s. 420 ve sonrası.

devait y avoir un miracle).[30] Birkaç yıl sonra Karl Popper'in formülleştirdiği ünlü sözlerle, inanç "yanlışlanabilir" değildi.[31]

İnanç psikolojisine ilişkin bu tartışma 1920'li yıllarda insanların bir tarih incelemesinde karşılaşmayı umabilecekleri bir şey değildi. Böyle bir tartışma psikologların, sosyologların ya da antropologların işiydi. Aslına bakılırsa, Bloch kitabı yayımlatmadan önce hem Febvre'e hem de hem de bir psikoloğa, Strasbourg' daki meslekdaşı Charles Blondel'e okutmuş ve kanaatlerini sormuştu.[32] Ayrıca James Frazer'ın çalışmalarından, *The Golden Bough*'ın kutsal krallık hakkında neler söylediğinden haberdar olduğu gibi, Lucien Levy-Bruhl'ün "ilkel zihniyet" hakkında neler söylediğini de biliyordu.[33] Bloch bu terimi çok sık kullanmasa da, kitabı bizim bugün "zihniyetler" tarihi dediğimiz araştırma alanına öncülük eden bir katkıydı. Kitabı, inanç sistemleri ve bilgi sosyolojisi üstünde yoğunlaşan bir tarihsel sosyoloji ya da tarihsel antropoloji olarak betimlemek de mümkün.

Bloch kitabını betimlerken birkaç kez "kolektif tasavvurlar/temsiller (*representations collective*) tabirini kullanmıştı. Gerek bu tabir gerekse Bloch'un yazdığı sayfalarda bulunabilecek "toplumsal olgular" (*fait sociaux*) tabiri doğrudan doğruya sosyolog Emile Durkheim'ı akla getirir.[34] Aslına bakılırsa, Bloch'un bütün yaklaşımı Durkheim'a ve onun okuluna çok şey borçludur.[35] Geriye dönüp bakıldığında, Bloch'un yaklaşımı, bir bakıma gereğinden fazla Durkheimcı olmakla eleştirilebilir.

Bloch, kitabının kapsadığı uzun dönemde kralın dokunuşu hakkında ifade edilen kuşkuları dikkatle kaydetmesine rağmen, dokunuşun gücüne duyulan inanç etrafında eksiksiz bir

---

[30] Bloch (1924), s. 429.
[31] Popper (1935), s. 40 ve sonrası.
[32] Bloch (1924), s. vi.
[33] Bloch (1924), s. 421.
[34] Bloch (1924), s. 21, 51, 409.
[35] Febvre (1945), 392 ve sonrası; karş. Rhodes (1978).

konsensus olduğu izlenimi verir. Bunun bir nedeni belki de, dokunuşun gücüne ne çeşit insanların inandığını (ya da yeri geldiğinde inanmadığını) ya da insanların kralın dokunuşunun onları iyileştireceğine inanmasından çıkar sağlayan grupları sistematik bir şekilde tartışmamasıdır. Bloch kralın dokunuşunu ideoloji sorunu çerçevesinde ele almaz. Onun yazdığı dönemde "ideoloji" kavramının kaba, indirgemeci bir tarzda kullanılma eğilimi vardı elbet. Bugün bu durum değişmiş bulunuyor; bugün *Annales*'le özdeşleştirilen bir tarihçinin, örneğin Georges Duby'nin, kralın dokunuşunu ideoloji kavramına başvurmaksızın tartışabileceğini tahayyül etmek bile zor.

Bloch'un incelemesini önemli kılan üçüncü bir boyut, yazarın "karşılaştırmalı tarih" dediği tarih çeşidine duyduğu ilgidir. Bloch, Polinezya gibi Avrupa'ya çok uzak toplumlar arasında karşılaştırmalar yapar; ama bunu tali bir konu olarak görmediği gibi, oldukça tedbirli bir şekilde yapar (*"ne transportants pas les Antipodes tout entiers a Paris ou a Londres"*) ("dünyanın ücra köşelerini Paris ya da Londra'ya taşımayacak şekilde").[36] Fransa ile İngiltere arasında yapılan karşılaştırma kitabın merkezinde yer alır; kralın dokunuşu merasimleri Avrupa'da yalnızca bu ülkelerde uygulanır. Bunun iki ülke arasındaki karşıtlıklara da yer veren bir karşılaştırma olduğunu vurgulamalıyım.

Kısacası, Bloch dört yıl sonra "Avrupa Toplumlarının Karşılaştırmalı Tarihine Doğru" başlıklı yazısında savunacağı şeyi 1924 yılında çoktan uygulamaya başlamıştı. Bu yazıda karşılaştırmalı metodun "daha gelişkin ve genel kullanımı" savunulur; toplumlar arasındaki benzerliklerin incelenmesi ile farklılıkların incelenmesi arasında; zaman ve mekan bakımından komşu ülkelerin karşılaştırılması ile bu açılardan uzak ülkelerin karşılaştırılması arasında ayrım yapılırken,

[36] Bloch (1924), s. 52 ve sonrası, 421.

tarihçilere bu yaklaşımların hepsini uygulamaları tavsiye edilir.[37]

Rönesans ve Reform Hareketini İnceleyen Febvre: Tarihsel coğrafya üstüne eski projesini gerçekleştirdikten sonra Febvre, aynı Bloch gibi, ilgilerini değiştirerek kolektif tutumlar konusunda ya da (arkadaşı Henri Berr'in adlandırmasıyla) bazan "tarihsel sosyoloji" dediği konuda araştırmalar yapmaya yönelir.[38] Hayatının geri kalanında yaptığı en ciddi araştırmalar bilhassa Fransa'da Rönesans ve Reform Hareketinin tarihi üstünde yoğunlaşır.

Kariyerinin bu evresi Fransız Rönesans'ının başlangıç yılları üstüne verdiği dört ders, bir Luther biyografisi ve kendisinin "kötü ifade edilmiş bir sorun" (*une question mal posee*) olarak betimlediği Fransız Reform Hareketinin kökenleri üstüne polemik nitelikli bir yazıyla başlar. Bu katkıların hepsi toplumsal tarih ve kolektif psikoloji üstünde yoğunlaşıyordu.

Örneğin, Rönesans üstüne verdiği dersler, edebiyat ve sanat tarihçilerinin (bunlar arasında eski ustası Emile Male de vardır) bu hareket hakkında sundukları geleneksel açıklamaları reddediyor ve içsel evrimin dinamiklerini vurguluyordu. Febvre, yeni fikirlere olan talebi ve ayrıca, Franche Comte hakkındaki tezde olduğu gibi, burjuvazinin yükselişini vurgulayarak bu "devrim"e ilişkin bir toplumsal açıklama öneriyordu.[39]

Febvre'ün Reform Hareketi hakkındaki yazısı da buna benzer tarzda, kilise tarihçilerinin bu hareketi "dinsel duygudaki derin bir devrim"den (*une revolution profonda du sentiment religieux*) ziyade esasen kurumsal "suiistimaller" ve bunların düzeltilmesiyle ilgili bir fenomenmiş gibi ele almalarını eleştiriyordu. Febvre'e göre, bu devrimin gerekçesi,

---

[37] Bloch (1928).

[38] Febvre (1953) bu ilgisinin Stendhal'in İtalya hakkındaki kitaplarını okumasıyla arttığını itiraf eder.

[39] Febvre (1962), s. 529-603, bilhassa s. 573, 581.

bir kez daha, "berrak, akla yatkın, insani, şefkatli ve kardeşçe bir dine...ihtiyaç duyan" burjuvazinin yükselişiydi.[40] Burjuvaziye yapılan bu başvuru bugün biraz kolaycılık gibi görünebilse de, dinsel tarih ile toplumsal tarih arasında bağlantı kurma doğrultusundaki bu girişim, araştırmacılara bugün de ilham vermeye devam etmektedir.

Okurlar, Febvre'ün kariyerinin bu noktasında tarihsel bir biyografi yazmasına şaşırabilir pekala. Gelgelelim, yazarın Luther incelemesine yazdığı önsöz bu incelemenin bir biyografi olmayıp, bir sorunu çözme girişimi, bu kez "birey ile grup arasındaki, bireysel inisiyatif ile toplumsal kısıtlanım (ya da zorunluluk –çn.) (*la necessite sociale*) arasındaki ilişki sorununu" çözme girişimi olacağını iddia eder. Febvre kitapta Luther'in 1517 yılındaki potansiyel izleyicilerinin, "toplumsal bir önem taşıdığı duygusu"nu kazanmakta olan ve rahip sınıfının Tanrı ile insan arasında aracılık etmesinden huzursuzluk duyan bir grubun, yani bir kez daha, burjuvazinin varlığına dikkati çeker. Buna rağmen, Febvre, Luther'in fikirlerini burjuvazinin çıkarlarının bir dışavurumuna indirgemekten kaçınır. Tersine, bu yaratıcı fikirlerin daha sonraları Luther'in tilmizleri tarafından, bilhassa Melanchthon tarafından burjuvazinin ihtiyaçlarına ve zihniyetine uyarlanmasına gerek duyulduğunu savunur.[41]

Bu tarihe gelindiğinde belli birtakım merkezi temaların Febvre'ün çalışmasında sürekli yankılandığı, ayrıca, bir toplumsal din tarihi yazmaya duyduğu güçlü ilgi ile en az bunun kadar güçlü olan, tinsel (spiritual) tutumları ve değerleri sırf ekonomi ya da toplumdaki değişimlerin dışavurumuna indirgememe arzusu arasında gördüğümüz yaratıcı gerilimin ay-

[40] Febvre (1929), yeniden basımı Febvre (1957), s. 38, tercümesi Febvre (1973), s. 66. Bu arada, Febvre'ün anlatımı, kendisi için taşıdığı öneme daha önce dikkati çektiğim Henri Bremond'un ünlü incelemesinin başlığını akla getirir.

[41] Febvre (1928), s. 104 ve sonrası. Yeni tarihi biyografiyle bileştirme yolları için bkz. Le Goff (1989).

nısının, bireylere duyduğu ilgi ile gruplara duyduğu ilgi arasında da söz konusu olduğu açıkça görülebilmektedir.

III *ANNALES*'IN KURULUŞU

Birinci Dünya Savaşının sona ermesinden kısa bir süre sonra, Febvre, ekonomik tarihe yoğunlaşacak ve Belçikalı büyük tarihçi Henri Pirenne tarafından yönetilecek uluslararası bir dergi çıkarmayı planladı. Birtakım zorluklarla karşılaşılınca bu projeden vazgeçildi. Bir dergi kurma planlarını (bu kez Fransız bir dergi) canlandırma inisiyatifini 1928 yılında Bloch başlattı ve bu kez proje başarıyla sonuçlandı.[42] Dergiyi yönetmesi için Pirenne'e bir kez daha başvuruldu; red yanıtı gelince, Febvre ve Bloch dergiyi birlikte yönetmeye karar verdi.

Vidal de Blache'nin *Annales de geographie* adlı dergisi örnek alınarak *Annales d'histoire economique et sociale* adıyla çıkarılan derginin, daha en başında, sırf öbür tarih dergilerinden biri olmaması tasarlanmıştı. Dergi, ekonomik ve toplumsal tarih alanlarında düşünsel bir önderlik yapma iddiasıyla yayımlanmaya başlamıştı.[43] Editörlerinin tarih konusunda yeni, disiplinlerarası bir yaklaşım geliştirilmesi gerektiği konusundaki düşüncelerini yaymaya çalışıyordu, bu düşüncelerin savunuculuğunu yapıyordu.

Derginin ilk sayısı 15 Ocak 1929 tarihinde çıktı. Bu sayıda editörlerin derginin uzun süre önce tasarlandığını açıklayan, başka disiplinlerde çalışan araştırmacılar ile tarihçiler arasındaki engellerden yakınan ve fikir alış verişine duyulan ihtiyacı vurgulayan bir duyuru yer alır.[44] Editör kurulunda

---

[42] Febvre (1945), s. 398 ve sonrası; Leuilliot (1973), s. 317 ve sonrası; Fink (1989), 7. Bölüm.

[43] "*Nous entendons creer une revue qui puisse exercer dans le domaine des etudes d'histoire economique et sociale, le role de direction*" ("Ekonomik ve toplumsal tarih incelemeleri alanında yön tayin eden bir dergi kurmak istiyoruz" -çn) (Febvre (1928), Leuilliot (1973), s. 319).

[44] *Annales*, 1, s. 1. Karş. Febvre'ün o dönemde *"la necessite primordiale d'abattre les cloisons"* ("disipliner duvarların yıkılması en temel gerekliliktir" -çn) ve derginin işlevi konusundaki "*comme agent de liason entre geographes, economistes, historiens,*

yalnızca modern ve eski çağ tarihçileri değil, bir coğrafyacı (Albert Demangeon), bir sosyolog (Maurice Halbwachs), bir ekonomist (Charles Rist) ve bir siyaset bilimcisi (daha önce Vidal de la Blache'nin bir öğrencisi olan Andre Siegfried) yer almaktadır.[45]

İlk sayılarda ekonomi tarihçileri öne çıkıyordu –örneğin, ortaçağ tacirlerinin eğitimi hakkında bir yazısı yayımlanan Pirenne; merkantilizm hakkındaki ünlü bir incelemenin yazarı olan İsveçli tarihçi Eli Heckscher; ve Amerika'nın hazinesi ile İspanya'daki fiyat devrimi hakkında yaptığı çalışmalarla tanınan Amerikalı Earl Hamilton. Dergi, tarihinin bu noktasında İngiliz *Economic History Review*'ün bir Fransız muadili ya da rakibi gibi görünüyordu. Gelgelelim, 1930 yılında yapılan bir duyuru, derginin "neredeyse kimsenin ayak basmadığı söylenebilecek toplumsal tarih topraklarında" (*sur le terrain si mal defriche de l'histoire sociale*) kök salma amacında olduğunu bildiriyordu.[46] Dergi, tıpkı bir *Revue de Syntehese Historique*'de olduğu gibi, toplum bilimleri metoduyla da ilgileniyordu.

Ekonomik tarihe ağırlık verilmesi derginin ilk yıllarda Bloch'un egemenliği altında olduğunu gösterir. Gelgelelim, Febvre ile Bloch'un birçoğu yayımlanmamış olan yazışmalarının tamamı gözden geçirilmedikçe, 1929 yılından sonra "*Annales* tarihi"nin yaratılmasında Febvre'ün mü yoksa Bloch'un mu daha ağırlıklı olduğuna karar vermek ya da dergideki işleri kendi aralarında nasıl paylaştıkları konusunda kesin şeyler söylemek cahil cüreti niteliğinde bir değerlendirme olur. Kesin olarak söylenebilecek bir şey varsa, bu iki insan temel ilkelerde anlaşmayıp uyumlu bir şekilde çalışmamış olsalardı, hareketin başarı sağlaması mümkün

---

sociologues, etc. ("coğrafyacılar, ekonomistler, tarihçiler, sosyologlar vb. arasında bağlantı kurmayı üstlenme" -çn) mektuplan (Leuilliot (1973), s. 321).

[45] Pomian (1986), s. 385, Pirenne, Rist ve Siegfried'in büyük ölçüde onur nişanesi rolü oynadıklarını ileri sürer.

[46] *Annales*, 2, s. 2. Karş. Bloch'un yazdığı ve Leuillolt (1973), s. 318'de zikredilen bir mektup: "*nous tenons au mot social*".

olmazdı. Bu iki insanın 1929 yılından sonra yaptıkları katkıların birbirlerinden ayrı olarak ele alınması gerekmez.

Bloch'un Kırsal Tarih ve Feodalizm Üstüne Yaptığı İncelemeler: Bloch'un kariyeri daha kısa sürdü, çalışmaları savaş yüzünden kesintiye uğradı. Akademik hayatının son on yılında ufuk açıcı yazılar ve iki önemli kitap yayımladı. Bu yazılar arasında, su değirmeni ve onun yaygınlaşmasının önüne dikilen toplumsal ve kültürel engeller hakkındaki bir inceleme; "bir kolektif psikoloji sorunu olarak" teknolojik değişim üstüne geliştirdiği düşünümler vardır.[47] Bloch genellikle bir ekonomik tarihçi olarak tanındığından, *Kralın Dokunuşu*'nda çok bariz görünmekle birlikte teknolojik değişim üstüne verdiği bir derste de önce çıkan psikolojik ilgilerine dikkat etmek gerekir; bu ders profesyonel bir psikologlar grubuna verilmiş ve iki disiplin arasında işbirliği yapılması çağrısında bulunulmuştu.[48]

Bloch asıl çabalarını iki kitapta yoğunlaştırdı. En başta gelen çalışması Fransız kırsal tarihi hakkındaki incelemesiydi. Bu kitap Oslo'da, Karşılaştırmalı Medeniyet İncelemeleri Enstitüsü'nün davetiyle düzenlenen bir dizi ders esnasında şekillenmeye başlamıştı.[49] Bununla birlikte, bu kitap bir anlamda, Bloch'un Birinci Dünya Savaşından önce tasarladığı ve orduya katılınca bir yana bırakmak zorunda kaldığı, Ortaçağda Ile-de-France'ın kırsal nüfusu üstüne yazdığı tezin mekan ve zaman açısından genişletilmiş bir uzantısıydı. 1931 yılında yayımlanan kitap, kapsamlı bir konu hakkında 200 sayfadan biraz fazla yer tutan kısa bir deneme olarak görülebilirse de, yazarın sentez kurma ve bir sorunun esaslarını kavrama yeteneğini yeterince sergilemektedir.

Bu çalışma birkaç gerekçeyle önemliydi ve bugün de önemli olmaya devam etmektedir. Kitapta, tıpkı *Kralın Do-*

[47] Hepsi de Bloch (1967)'de yeniden yayımlandı.
[48] Bloch (1948).
[49] L. Febvre, "Avertissement au lecteur", Bloch (1931)'in Paris, 1952 basımına eklenmiştir.

kunuşu gibi, on üçüncü yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar uzanan bir dönemin ele alındığı uzun vadeli değişimlerle uğraşılıyor ve Fransa ile İngiltere arasındaki benzerlikler ve karşıtlıklar zihin açıcı bir tarzda sergileniyordu. Bloch'un "kırsal teknikler ile kırsal geleneklerin birlikte incelenmesi" olarak tanımladığı "kırsal tarih" (*histoire agraire*) anlayışı, tarihçilerin tarımın ya da serfliğin ya da toprak mülkiyetinin tarihi gibi daha dar temalar üstünde çalıştıkları bir dönem için ender rastlanan kapsamlı bir yaklaşımı ifade ediyordu. En az bunun kadar ender olan bir boyut da, Bloch'un malikane haritaları gibi yazılı-olmayan kaynakları sistematik bir şekilde kullanması ve ayrıca yine geniş bir "kırsal kültür" (*civilisation agraire*) anlayışıyla çalışmasıydı. Kırsal kültür terimini Bloch, farklı tarım sistemlerinin yalnızca fiziksel çevre şartları çerçevesinde açıklanamayacağı gerçeğini vurgulamak için kullanmayı tercih ediyordu.[50]

French Rural History, "gerileksel metod" (regressive) denilen metodundan ötürü Bloch'un belki de en tanınmış çalışmasıydı. Bloch, zaman içerisinde yakın dönemler hakkında daha fazla bilgimiz olduğundan, "tarihi geriye doğru okumak" (*lire histoire a rebours*) gerektiğini ve bilinenden yola çıkarak bilinmeyene doğru hamle etmenin daha basiretli bir yaklaşım olacağını savunuyordu.[51] İyi sonuçlar almış olsa da bu metodu kendisinin icat ettiği iddiasında bulunmamıştı. "Geriye yönsemeli metod" (retrogressive) daha önce bu adla F. W. Maitland'ın –Bloch'un çok takdir ettiğini gizlemediği bir bilgindi Maitland– klasik çalışması *Domesday Book and Beyond*'da (1897) kullanılmıştı zaten; kitabın başlığındaki "ötesi" sözcüğü, Domesday Kitabının üretildiği 1086 yılından önceki döneme gönderme yapmaktadır.[52]

---

[50] Bloch (1931), s. xi, 64.
[51] Bloch (1931), s. xii.
[52] Bloch (1925, s. 81) şöyle yazar: "*combien il est regrettable que le l'oeuvre de ce grand esprit que fut F. W. Maitland soit trop peu lue en France*" ("Maitland gibi bir dahinin Fransa'da bu kadar az okunmuş olması çok üzücü" -çn).

Maitland'dan birkaç yıl önce, ortaçağ İngiltere'si hakkında Bloch'un uğraşılarına daha yakın duran başka bir çalışma, Frederick Seebohm'un *The English Village Community*'si (1883) şöyle bir bölümle başlıyordu: "Modern Kalıntılardan Hareketle İngiliz Açık Tarla Sistemi". İnceleme, Orta Çağlara geçmeden önce bilhassa Seebohm'un yaşadığı Hitchin bölgesini ele alıyordu. Aslına bakılırsa, Bloch'un babası Gustave'ın hocası olan eski çağ tarihçisi Fustel de Coulanges, *The Ancient City*'de (1864) Grek ve Roma *gens*'lerini* ya da soylarını incelerken buna benzer bir metod kullanmıştı. Fustel de Coulanges, bu toplumsal grup hakkındaki tüm kanıtların "artık kendi gölgesinden daha fazla bir şey olmadığı bir döneme uzandığı"nı kabul etse de, grubun son demlerinden kalan bu kanıtların yine de sistemin olgunluk dönemindeki halini "göz ucuyla" algılamamıza izin verdiğini savunur.[53] Demek oluyor ki, Bloch yeni bir metod icat etmemişti. Bloch'un yaptığı şey bu metodu seleflerinden daha öz-bilinçli ve sistematik bir tarzda kullanmaktı.

İkinci çalışma, *Feudal Society* (1939-40) bugün Bloch'un çok yaygın bir şekilde tanınmasını sağlamıştır. Bu, Avrupa tarihinin 900'den 1300 yılına kadar yaklaşık dört yüz yılını kapsayan, Bloch'un birçoğunu daha önce ele almış olduğu kölelik ve özgürlük, kutsal krallık, paranın önemi gibi geniş bir konu yelpazesiyle uğraşan haris bir sentez çalışmasıdır. Kitap bu anlamda Bloch'un ömür boyu yaptığı çalışmaları özetler. Feodal sistem hakkında daha önce yapılmış olan çalışmalardan farklı olarak, yalnızca toprak kullanma hakkı (land tenure) ile toplumsal hiyerarşi arasındaki, savaşlar ile

* "İktisadi kaynaklar ile siyasi iktidarın paylaşımının henüz hiyerarşik ve otoriter bir nitelik kazanmadığı, üyelerinin her konuda eşit olduğu, kandaşlık bağıyla birbirine bağlı insan topluluğu", Ö. Demir ve M. Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 1997, s. 94.

[53] Fustel (1864), 2. Kitap 10. Bölüm. Bloch (1931), s. xi-xii'de Maltland, Seebohm ve Fustel'e yapılan göndermeler kendisinin gerileksel (regressive) metoduyla bu kişilerin yaklaşımları arasındaki paralellikleri en aza indirir. Ne ki, Bloch (1949) Maitland'a bu bakımdan duyduğu saygıyı bildirir.

devlet arasındaki bağıntılarla sınırlı değildir. Bir bütün olarak feodal toplumu, yani bugün "feodalizm kültürü" diyebileceğimiz fenomeni ele alır.

Feodal Toplum, bunlara ilaveten, tarihsel psikolojiyle, yani yazarının deyişiyle "duygu ve düşünce tarzlarıyla" (*façons de sentir et de penser*) uğraşır. Kitabın en orijinal kısmı da budur. Bu, başka konuların yanı sıra ortaçağın zaman duygusunu ya da daha ziyade ortaçağın "zaman karşısındaki kayıtsızlığını" ya da her halükarda doğru ölçüm konusundaki ilgisizliğini ele alan bir tartışmadır. Bloch ayrıca, kendisini uzun süredir etkilediği gibi arkadaşını da, yani Durkheimci sosyolog Maurice Halbwachs'ı da etkilemiş olan "kolektif hafıza"ya bir bölüm ayırmıştır.

Aslına bakılırsa *Feodal Toplum* Bloch'un en Durkheimci kitabıdır. Bu kitapta *conscience collective, memoire collective, representations collectives** terimlerini kullanmaya devam eder.[54] Kitaptaki arızi gözlemler ustanın sesini yankılar: "Toplum, edebiyatta kendi imgesi üstüne düşünceye dalar".[55] Kitap esasen Durkheim'ın çalışmalarının merkezi temalarından biri olan toplumsal kaynaşmayla (social cohesion) uğraşır. Bu tikel kaynaşma biçimi ya da "bağımlılık ilişkileri" (*liens de dependance*) esasen işlevselci bir tarzda, belli bir toplumsal ortamın "gerekleri"ne uyarlanma olarak, yani Vikinglerin, Müslümanların ve Macarların işgallerine uyarlanma olarak açıklanır.

Durkheim'ın karşılaştırma, tipoloji ve toplumsal evrime duyduğu ilgi, kitabın sonundaki "tipik bir toplumsal örgütlenme olarak feodalizm" (*la feodalite comme type social*) başlıklı bölüme, Bloch'un feodalizmin benzersiz bir olay olmayıp sürekli tekerrür eden bir toplumsal evrim aşaması olduğunu savunduğu bölüme damgasını vurmuştur. Bloch, yine her zamanki ihtiyatlılığını göstererek daha sistematik bir analize

* Kolektif bilinç, kolektif hafıza, kolektif tasavvur –çn.

[54] Bloch (1939-40), s. 363, 368, 379.

[55] A.g.e., s. 156.

gerek olduğuna dikkati çekmesine rağmen, esasen ortaçağda Batı dünyasındakine benzer bir sistemi kendiliğinden üreten bir toplum örneği olarak Japonya'yı gösterir. İki toplum arasındaki önemli farklılıklara, özellikle de Avrupalı vassalin*, senyörüne karşı koyma hakkına dikkati çeker. Sonuçta, tekerrür eden eğilimlere ve birbirine uzak toplumlar arasında karşılaştırmalar yapmaya duyulan bu ilgi Bloch'un çalışmalarına, kendi kuşağından öbür tarihçilerin çalışmalarından çok daha sosyolojik bir özellik kazandırır. Bu çalışmalar, Bloch'u bireyleri daha ayrıntılı ele almayı beceremediği için azarlayan Lucien Febvre'e göre, haddinden fazla sosyolojikti.

IV *ANNALES*'IN KURUMSALLAŞMASI

Strasbourg grubu 1930'lu yıllarda dağıldı. Febvre, prestijli College de France'daki bir kürsüde çalışmak üzere 1933 yılında Strasbourg'dan ayrılırken, Bloch da 1936 yılında Sorbonne üniversitesinin ekonomik tarih kürsüsünde Hauser'in yerini almak üzere ayrıldı. Fransız düşünsel hayatında Paris'in taşıdığı önem göz önüne alındığında, çevreden merkeze doğru gerçekleşen bu göçler *Annales* hareketinin başarısının emareleri olarak değerlendirilebilir.

Febvre'ün 1935 yılında yayımlanmaya başlayan haris bir düşünsel girişimin, *Encyclopedie française*'in yayın kuruluna başkan olarak atanması da bu başarının emaresiydi. Bu an-

---

* "...Bloch, her toplumun biricik olduğunu ve kendi bağlamında anlaşılması gerektiği (ni bildiren) bir metodolojik öncülden yola çıkar...Bloch'un eseri, terimleri Louis Althusser'in kullandığı anlamlarda büyük ölçüde ampirist ve hümanisttir. Bloch'un benimsediği bu öncüllerin sonuçları, feodalizm-vassallık ilişkisinin özünü formüle edişinde açıkça görülebilir. Orta Çağ'daki Fransa'yı konu aldığı oldukça ayrıntılı bir incelemesinde, vassallığı, 'savaşçı ideali', yani 'karşı karşıya olan iki insanın birbirine zıt biçimde yaşamak anlamında' özgürce girdiği karşılıklı yarar sözleşmesi olarak tanımlar. Feodal toplumların tüm ayırt edici özellikleri bu ilişkiden çıkacaktır: kalıtsal vasilik; fieflik (toprağın lordlar tarafından vassallarına verilmesi); otoritenin parçalara ayrılması; vergi ödeyen ama denetim altında tutulup kendi kendini de disipline eden bir köylülük. Vassallığın kurumsallaşmasının kaçınılmaz (ama Bloch'a göre, üzücü) sonucu, 'başlangıçtaki yükümlülüğün arılığı'nın lekelenmesi ve onun etrafında örülen yaşam tarzının giderek yok olmasıydı", Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: O. Akınhay ve D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 242-43

siklopedinin en göze çarpan ciltlerinden biri, editörlüğünü Febvre'ün eski hocası Antoine Meillet'nin yaptığı, "kavramsal düzenek" ya da "zihinsel donanım" diyebileceğimiz –Fransızca orijinali *outillage mental*'dir- konuyla uğraşan ciltti. Bu cildin zihniyetler tarihi alanına zemin hazırladığı söylenebilir. Gelgelelim, yaklaşık aynı tarihte Febvre'ün Strasbourg'daki başka bir meslekdaşının, Georges Lefebvre'ün devrimci yığınlar (crowds) ve bunların kolektif zihniyetleri üstüne – sonradan ün kazanan– bir makale yayımladığını vurgulamalıyız. Muhafazakar psikolog Gustave Lebon'un kitlelerin irrasyonelliğini ciddi bir şekilde incelememesine sinirlenen Lefebvre, kitlesel eylemlerin mantığını ortaya koymaya çalıştı.

Annales gitgide bir tarihsel okul odağı haline geldi. Febvre, dar kafalı ampiristlere ve uzmanlara saldırdığı yazıların ve *Annales*'le özdeşleştirilen "yeni bir tarih çeşidi" talep eden manifestoların ve izlemeyi düşündüğü programların çoğunu 1930'lu ve 1940'lı yıllarda yazmıştı. Bu manifestolarda işbirliğine dayalı araştırmalar, sorun-odaklı tarih (*l'histoire-pobleme*), duyarlılık tarihi vb. yapılması çağrısında bulunuluyordu.[1]

Febvre her zaman dünyayı kendisinden yana ve karşı olanlar şeklinde, tarihi ise "onların" tarih yaklaşımı ve "bizim" yaklaşımımız şeklinde ikiye ayırma eğilimindeydi.[2] Gelgelelim, 1939 yılına gelindiğinde bir destekçi grubunun, "*Annales*'ın ruhu" (*l'esprit des Annales*) dedikleri şeyin izinde giden "küçük bir gençler grubu"nun var olduğunu söylediğinde kesinlikle haklıydı.[3] Bunu söylerken muhtemelen, öncelikle 1937 yılında tanıştığı Fernand Braudel'i kastediyordu ama başkaları da vardı. Pierre Goubert bu dönemde Marc

[1] Febvre (1953), s. 3-43, 55-60, 207-38, vb.
[2] "Leur histoire et la notre" (1938), Febvre (1953)'de yeniden basıldı, s. 276-83; "Sur une forme d'histoire qui n'est pas la notre" (1947), Febvre (1953)'de yeniden basıldı, s. 114-18. Karş. Cobb (1966).
[3] *Annales* (1939), s. 5.

Bloch'la çalışmış ve sonraları on yedinci yüzyıl üstüne uzmanlaşmış olsa da Bloch tarzı kırsal tarihe sadık kalmıştı. Bloch ve Febvre'ün Strasbourg'daki öğrencilerinden bazıları şimdi artık üniversitelerde ve okullarda onların mesajlarını yayıyordu. Lyon'da Maurice Agulhon, Bloch'un öğrencilerinden biriyle tarih çalışması yaparken, Georges Duby, Bloch'un başka bir öğrencisiyle çalışıyordu. Duby asla yüz yüze gelmediği Bloch'tan "ustası" olarak söz ediyordu.[59]

Bu gelişmeler İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla birlikte bir süreliğine durakladı. Bloch, elli üç yaşında olmasına rağmen 1939 yılında orduya katıldı. Fransa'nın yenilgiye uğramasından sonra akademik hayata kısa bir süre için geri döndü, ama daha sonra katıldığı Direniş hareketinde, Almanlara yakalanıncaya kadar aktif bir rol oynadı. 1944 yılında kurşuna dizildi. Bloch, "iş dışı faaliyetlerine" rağmen savaş yıllarında iki küçük kitap yazmaya zaman bulmuştu. Birincisi, *Strange Defeat*, Fransa'nın 1940 yılındaki çöküşüne tanıklık ediyor ve bu çöküşü bir tarihçinin bakış açısından kavramaya çalışıyordu.

Bloch söz konusu olduğunda belki bundan daha kayda değer olanı, gitgide yalnız kalmaya ve ailesi, dostları ve ülkesinin geleceği hakkındaki endişelerinin artmaya başladığı bir dönemde, zihnini toparlayarak tarihin amacı ve metodu konusundaki düşüncelerini soğukkanlı bir tarzda kaleme alma yeteneği göstermesiydi. "Tarihçilik mesleği" (*metier d'historien*), Bloch'un yerine Febvre olsa yazılacağına hiç kuşku duyulamayacak yeni tarih manifestosundan ziyade, konu hakkında yazarının ölümüyle birlikte yarım kalmış akıcı, dengeli ve sağduyulu bir giriş kitabıdır –bugün hâlâ elimizdeki en iyi giriş kitaplarından biri.[60] Kitabın tek putkırıcı özelliği, Bloch'un bir Simiand tarzında "kökenler putu"na saldırdığı ve her tarihsel fenomenin daha önceki bir

[59] Duby (1987); Duby ve Lardreau (1980), s. 40.
[60] Febvre (1953), s. 427-8, Bloch'un kitabı hakkında kaleme aldığı tanıtım yazısında bu kadarını sezdirir.

zaman kesiti çerçevesinde değil, kendi dönemi çerçevesinde açıklanması gerektiğini savunduğu bölümcedir.[61]

Febvre'ün Rabelais'si: Bu arada Febvre dergiyi önceleri ikisinin adıyla, sonra kendi adıyla çıkarmaya devam etti.[62] Orduya katılamayacak kadar yaşlı olan Febvre savaş yıllarını sayfiye evinde, Fransız Rönesans ve Reform Hareketi hakkında kitaplar ve makaleler yazarak geçirdi. Bu incelemelerin birkaçı Marguerite de Navarre ve François Rabelais gibi bireyleri ele alsa da, sözcüğün dar anlamıyla biyografi niteliği taşıdıkları söylenemez. Kendi kurallarına bağlı olan Febvre, yaptığı incelemeleri sorunlar etrafında düzenliyordu. Bu incelemede şöylesi sorulara yanıt aranıyordu: Eğitimli ve dindar bir prens olan Marguerite, nasıl olur da *The Heptameron*'u, bazıları son derece açık saçık olan bir öykü demetini kaleme alabilirdi; Rabelais inançlı birisi miydi, yoksa inançsız mı?

Kitabın başlığını tam olarak vermek gerekirse, *The Problem of Unbelief in the Sixteenth Century: The Religion of Rabelais* (On Altıncı Yüzyılda İnançsızlık Sorunu: Rabelais'nin Dini), yüzyılımızda yayımlanmış en ufuk açıcı tarih eserlerinden biridir. Bloch'un Kralın Dokunuşu ve Lefebvre'ün kitleler hakkında kaleme aldığı yazılarla birlikte bu kitap, birçok Fransız tarihçinin 1960'lardan itibaren ilgilenmeye başladığı kolektif zihniyetler tarihine ilham kaynağı oldu. Febvre'ün yaptığı birçok inceleme gibi bu çalışma da başka bir tarihçiye duyduğu tepkiyle başlamıştı. Febvre, Pantagruel'i yayıma hazırlayan Abel Lefranc'ın, bu yayın vesilesiyle Rabelais'nin eserlerini Hıristiyanlığın altını oymak amacıyla yazan bir inançsız olduğunu ileri süren düşün-

---

[61] Bloch (1949), 1. Bölüm.

[62] Vichy rejiminin anti-Semitik politikaları Bloch'un *Annales* dergisinin yönetiminden uzaklaştırılmasını gerektirdi. Bloch derginin yayımına son verilmesi gerektiği kanısındaydı, ama Febvre bunu yapmayı reddetti. Karş. N. Z. Davis (1989) "Censorship, Silence and Resistance, the *Annales* during the German Occupation of France", Moskova'da Ekim 1989 tarihinde *Annales* konulu konferansta sunulan yayımlanmamış yazı.

celerine kafası bozulduğu andan itibaren Rabelais'ye ilgi duymaya başlamıştı. Febvre bu yorumun yalnızca Rabelais hakkında yanıltıcı olmakla kalmayıp, aynı zamanda Pantagruel'in yazarına on altıncı yüzyılda düşünülebilir olmayan düşünceler atfetmesinden ötürü anakronis-tik olduğu kanısındaydı. Böylece Lefranc'ın iddiasını çürütmeye girişti.

İnançsızlık Sorunu'nun oldukça müstesna bir yapısı vardır, bir tür tersine çevrilmiş piramit gibidir. Son derece keskin, filolojik bir tarzda işe başlar. Lefranc'a göre, Rabelais'nin ateizmi bazı çağdaşları tarafından kınanmıştı. Bu yüzden Febvre, "ateist" teriminin o tarihlerde bugünkü modern, kesin anlamından yoksun olduğunu göstermek amacıyla, çoğunluğunu 1530'lu yılların önemsiz Latin-şairlerinin oluşturduğu yazarları inceler. Febvre'e göre, "ateizm" o dönemde "herkesin keyfi bir anlam vererek kullandığı" ve insanların birbirlerine kara çalmalarına yarayan bir terimdi.

Febvre, tek bir sözcük etrafında başlattığı tartışmayı genişleterek, Rabelais'nin Pantagruel ve Gargantua'da yaptığı bariz zındıklık kokan şakaları, yani Lefranc'ın bu metinlerin yazarının "rasyonalizmi"ne birer kanıt olarak öne çıkardığı şakaları tartışır. Febvre bu şakaların ortaçağda kutsalı parodileştiren bir geleneğe ait olduğunu, ortaçağda rahiplerin bu şakalarda işaret edilen konulara pek düşkün olduklarını ve dolayısıyla yazarın rasyonalizminin birer kanıtı olarak değerlendirilemeyeceğini savundu. Febvre'ün kanısınca, Rabelais, Erasmus tarzında bir Hıristiyandı: Geç ortaçağ Kilisesinin zahiri biçimlerinin birçoğunu eleştiren, ama batını boyutuyla Hıristiyanlığa inanan birisi.

Rabelais'nin dindarlığı doğrulandığına ve Lefranc'ın argümanları çürütüldüğüne göre, kitabın bu noktada sona ermesi umulabilirdi. Ama Febvre'ün gerçekte yaptığı şey araştırmasını biraz daha genişletmek oldu. Rabelais meselesini çözüme kavuşturarak geride bırakan Febvre, on altıncı yüzyılda ateizmin imkansızlığını savunduğu bir tartışmaya girişir. Hatırlanacağı gibi, Marc Bloch aksi yöndeki kanıtlara rağmen

insanların kralın dokunuşunun mucizevi gücüne niçin inanmaya devam ettiklerini açıklamaya girişmişti. Benzer şekilde Febvre de şimdi insanların Tanrı'nın varlığından niçin kuşku duymadıklarını açıklamaya çalışıyordu. Febvre, dönemin *outillage mental*'inin, "kavramsal düzeneği"nin inançsızlığa izin vermediğini savundu. Febvre soruna o karakteristik enerjikliğiyle bir çeşit *via negativita*'yla*, on altıncı yüzyılda bu bağlamda olmayan şeylere, "kayıp sözcüklere" (mots qui manquent), "mutlak" ve "göreceli", "soyut" ve "somut", "nedensellik" ve "düzenlilik" (regularity) ve daha birçok anahtar nitelikte terimin yokluğuna dikkati çekerek yaklaştı. "Bu sözcükler olmaksızın", diye sorar Febvre retorik olarak, "kişinin düşüncesi nasıl olup da gerçekten felsefi bir dinçlik, güvenilirlik ve berraklık edinebilirdi?"

Bu son derece orijinal tartışmanın altında Febvre'ün hayatı boyunca dilbilimle ilgilenmesinin önemi yatmaktadır. Bununla birlikte, dilsel bir analizle yetinmemişti. Kitap, tarihsel sosyoloji alanındaki sorunların bazılarının tartışılmasıyla sona eriyordu. Kitabın en yaygın bilinen, en muhataralı ve en fazla ilham kaynağı olan kısmı da bu bölümdür. Örneğin, Febvre, on altıncı yüzyılın zaman ve mekan anlayışlarının bizim bugünkü standartlarımıza bakarak son derece muğlak olduğunu gözlemler. "Rabelais hangi yıl doğmuştu? Bilmiyordu" ve bunda şaşılacak bir şey yoktu. "Ölçümlü zaman" ya da saat zamanı hala "yaşantı zamanı"ndan, yani güneşin doğuşu, çullukların göçü ya da Ave Maria'nın uzunluğu çerçevesinde tanımlanan zamandan daha az önemliydi. Febvre daha ileri giderek, görmenin bu dönemde "gelişmemiş" bir duyu olduğunu ve doğanın güzelliği duygusunun ise olmadığını savundu. "On altıncı yüzyılda Hotel Bellevue olmadığı gibi Hotel Beau Site da yoktu. Bunlar Romantizm çağına kadar ortaya çıkmayacaktı".

* Ters yönde giderek, sorunun negatif yönünden hareket ederek –çn.

Febvre'e göre, dönemin dünya görüşünde bunlardan daha önemli bir eksiklik daha vardı. "İmkansızın ne olduğunu hiç kimse algılamıyordu" –burada elbette, "imkansız", kendisinin "kayıp sözcükler"i arasında yer almadığı için, Febvre'ün imkansız hakkında genel kabulle karşılanan bir ölçüt olmadığından söz ettiğini varsayıyorum. Bu ölçütün yokluğunun bir sonucu olarak, bizim "bilim" dediğimiz şey on altıncı yüzyılda, sözcüğün kesin anlamıyla, düşünülemezdi. "Bu modern bilim anlayışını atalarımızın ilmine yansıtmaktan kaçınalım". Dönemin kavramsal düzeneği pek "ilkel"di. Bu yüzden "ateist" teriminin kesin ve teknik bir analizi, birçok yazarın bütün bir çağın dünya görüşünü çarpıcı bir şekilde nitelemesine yol açmıştı.

Aradan geçen yaklaşık elli yıl sonra Febvre'ün kitabı biraz modası geçmiş gibi görünür. Daha sonra gelen tarihçiler Luther'in fikirlerinden bazılarına Rabelais'nin epey bir duygudaşlıkla yaklaştığını gösteren kanıtlara dikkati çekerek Febvre'ün yanıldığını ileri sürdü. Başkalarıysa İspanya ve İtalya'da Engizisyonun yürüttüğü soruşturmalara yaslanıp, en azından Takdir-i İlahiyi (Providence) reddediyor ya da bir maddecilik biçimini savunuyor görünen kişilere dikkati çekerek, Febvre'ün on altıncı yüzyılda ateizmin düşünülemez olduğunu bildiren varsayımını sorguladı.[63] Görme duyusunun azgelişmişliği teorisi -yirmi yıl sonra Kanadalı medya teorisyeni Marshall McLuhan ilgilenmeye başlar- çok makul değildi. On altıncı yüzyıl Fransa'sında bir Hotel Bellevue olsun ya da olmasın, Rönesans Floransa'sında bir Belvedere vardı. Ayrıca, Alberti ve başka yazarlara göre, o çağda kulağa nispeten göz öne çıkıyordu.

Bu eleştirilerin arasında en ciddi olanı, Febvre'ün o dönemde yirmi milyona varan Fransızlar arasında homojen bir düşünce ve duygu yapısı olduğunu çok kolaycı bir tarzda varsaydığına, sanki erkekler ve kadınlar, zenginler ve fakirler

[63] Wootton (1988)

arasında önemli farklılıklar yokmuşçasına "on altıncı yüzyıl insanı"ndan (les hommes du XVIe siecle) söz ettiğine dikkati çeker.[64]

Buna rağmen, Febvre'ün kitabı verdiği yanıtlardan ziyade sorduğu sorular ve izlediği metod bakımından hala bir emsal konumundadır. Bu kitap sorun-odaklı tarihin kalbur üstü bir örneğidir. Bloch'un *Kralın Dokunuşu* gibi bu kitap da Fransa ve başka yerlerdeki tarihçilik üstünde kayda değer bir etki yaratmıştır. Kitabın "umutla" adandığı Fernand Braudel üstünde pek bir etki yaratmamış görünmesi oldukça ironiktir. Gelgelelim, 1960'lardan itibaren Georges Duby, Robert Mandrou Jacques Le Goff ve başka birçok kişi tarafından ortaya koyulan zihniyetler tarihi, hem Bloch'un hem de Febvre'ün emsal yaratmasına epeyce borçludur.

İpleri Elinde Tutan Febvre: Savaştan sonra Febvre aradığı fırsatı buldu. Fransız yüksek eğitim sisteminin önde gelen kuruluşlarından biri olan ve kuruluş tarihi 1884 yılına uzanan Ecole Pratique des Hautes Etudes'ün yeniden örgütlenmesi işinde görev üstlenmesi istendi. Kurumun yönetici bir mensubu olarak seçildi. Ayrıca, Fransa'nın UNESCO delegesi oldu, "Bilimsel ve Kültürel İnsanlık Tarihi" adlı çalışmanın örgütlenmesiyle uğraştı. Tüm bu faaliyetlerden ötürü yazmaya çok az zaman ayırmaya başladı ve sonraki yıllarda gündemine aldığı projeleri asla sonuçlandıramadı (örneğin, 1400'den 1800'e "Batı Düşüncesi ve İnanışı") ya da başkalarınca gerçekleştirildi. Matbu kitabın ve Rönesans ve Reform Hareketi çağında Batı kültürü üstündeki etkilerinin tarihini konu alan çalışma, iki kişinin adıyla yayımlanmış olsa da, büyük ölçüde, yardımcısı Henri-Jean Martin'in eseriydi.[65] Bir tarihsel psikoloji denemesi olan *Introduction to Modern France*, Febvre'ün tuttuğu notlar esas alınarak, öğrencisi

[64] Kitabın en keskin eleştirilerinden biri Frappier'dir (1969).
[65] Febvre ve Martin (1958).

Robert Mandrou tarafından yazılmış ve yine Mandrou adıyla yayımlanmıştı.[66]

Bununla birlikte, savaş yıllarından sonra Febvre'ün sağladığı en büyük başarı, Ecole Pratique des Hautes Etudes'ün 1947 yılında kurulan Altıncı Şubesini, yani kendi yeğlediği tarih tarzının geliştirilmesine elveren bir örgütlenmeyi kurmak oldu. Febvre toplum bilimleriyle uğraşan Altıncı Şubenin başkanı ve şube içindeki bir şube olan Centre des Recherches Historiques'in yöneticisi oldu. Kuruluştaki anahtar konumlara müritlerini ve arkadaşlarını yerleştirdi. Evladı gibi gördüğü Braudel, gerek *Annales*'ı gerekse Centre des Recherches Historique'i yönetmesine yardım etti. Bir on dokuzuncu yüzyıl uzmanı olan tarihçi Charles Moraze, derginin küçük "yayın kurulu"na katıldı. Febvre'ün "evlatları"ndan biri olan Robert Mandrou, Febvre'ün ölümünden çok kısa bir süre önce derginin yönetici sekreteri oldu.

Annales yayın hayatına heretik bir mezhebin dergisi olarak başlamıştı. Yeni yıl açılış dersinde, *Oportet haereses esse*'de (Heretik Olmanın Gerekliliği), Febvre, "bir heretik olma(nın) gerekliliği"ni ilan ederek giriş yapıyordu.[67] Gelgelelim, dergi savaştan sonra bir ortodoks Kilisenin resmi yayın organına dönüşmüştü.[68] Düşünce devrimcileri, Febvre'ün önderliği altında, Fransa'da tarih disiplinindeki Egemen Örgütü ele geçirdi. Bu iktidarın varisi Fernand Braudel olacaktı.

---

[66] Mandrou (1961).
[67] Febvre (1953), s. 16.
[68] Febvre'den söz ederken "muharip piskopos"tan (Raulif, 1988) "dediğim dedikçi Febvre"e (Hughes, 1969) kadar bazı dinsel imgeler doğal olarak akla gelir.

BRAUDEL DÖNEMİ

I. AKDENİZ DÜNYASI

1929 yılında *Annales* kurulduğunda Fernand Braudel yirmi yedi yaşındaydı. Sorbonne'da tarih öğrenimi gördükten sonra gittiği Cezayir'deki bir okulda hocalık ederken, bir yandan da tezini yazıyordu. Braudel bu tezi oldukça konvansiyonel –ama aynı zamanda haris bir diplomatik tarih örneği olarak yazmaya başlamıştı. İşin en başında, II. Felipe ve Akdeniz Dünyasına ilişkin bir inceleme olarak, başka bir anlatımla, kralın dış siyasetinin bir analizi olarak tasarlanmıştı.

O uzun hazmetme süresince tezin kapsamı çok daha genişledi. Tezlerini yazarken bir yandan da okullarda hocalık etmek Fransız akademilerindeki tarihçiler için, dün olduğu gibi bugün de mutad bir uygulamadır. Örneğin, Lucien Febvre kısa bir süreliğine Besançon'da ders vermişti. Braudel 1923-32 arasındaki on yılını Cezayir'de hocalık ederek geçirdi ve burada edindiği tecrübe onun ufkunu genişletti.

Her şeye rağmen, bu dönemde yayımlanan ilk önemli makalesi on altıncı yüzyılda Kuzey Afrika'daki İspanyollarla uğraşıyordu. Gerçekte küçük bir kitap uzunluğundaki bu

incelemeyi göz ardı etmek haksızlık olur. Bu inceleme bir yandan kendi alanındaki seleflerini savaşlara ve büyük adamlara gereğinden fazla önem verdikleri için eleştirip İspanyol kışlalarındaki "gündelik hayata" ilişkin bir tartışma sunarken, öbür yandan Afrika tarihi ile Avrupa tarihi arasında (ters orantılı da olsa) yakın bir bağıntı olduğunu tanıtlamaktaydı. Avrupa'da savaş patlak verdiğinde Afrika seferleri durmuş ya da tersine, bu seferler durunca Avrupa'da savaş patlak vermişti.[1]

Tez için yapılan araştırmanın esas kısmı büyük ölçüde 1930'ların başında Simancas'da, yani İspanyol resmi yazışmalarının korunduğu yerde ve Akdeniz dünyasındaki önde gelen Hıristiyan kentlerin –Cenevre, Floransa, Palermo, Venedik, Marsilya ve Braudel'in Amerikan yapımı bir sine-kamerayla belgelerin (izin verildiğinde) filmini çekerek zaman kazandığı Dubrovnik- arşivlerinde gerçekleştirildi.[2]

Bu araştırma Braudel'in daha sonraları hayatının en mutlu dönemi (1935-7) olarak andığı Sao Paulo Üniversitesinde verdiği Fransızca dersleri yüzünden kesintiye uğradı. Braudel, kendisini fikri evladı olarak benimseyen ve "II. Felipe ve Akdeniz Dünyası" başlığının "Akdeniz Dünyası ve II. Felipe"ye dönüştürülmesine ikna eden (eğer gerçekten ikna edilmesi gerekiyorduysa) Lucien Febvre'le, Brezilya'dan geri dönüş yolculuğu esnasında tanıştı.[3]

Akdeniz Dünyası'nın Üretilişi: İkinci Dünya Savaşının Braudel'e tezini yazma fırsatı vermiş olması epeyce ironiktir. Savaş yıllarının büyük kısmını Lübeck yakınlarındaki bir savaş esirleri kampında geçirdi. O şaşırtıcı hafızası kütüphanelerden mahrum kalmış olmasını bir ölçüde telafi etmiş ve alıştırma kitaplarına el yazısıyla kaleme aldığı *Akdeniz Dünyası*'nın taslağını, savaştan sonra geri almak üzere Febvre'e

[1] Braudel (1928).
[2] Braudel (1972).
[3] Braudel (1953a), özellikle s. 5; karş. Febvre (1953), s. 432.

postalamıştı.[4] Braudel'in 1947 yılında jüri önünde savunarak 1949 yılında yayımladığı tez ("bir evlat duygusuyla" Febvre'e ithaf edilmişti) ile bu el yazmaları arasında nasıl bir ilişki olduğunu ancak bunları inceleyen bir tarihçi söyleyebilir. Ben burada yalnızca matbu metin üstünde duracağım.

Akdeniz Dünyası Fransızların geleneksel doktora tezi standartlarına göre tartıldığında bile kütük gibi bir kitaptır. İlk basımında onu sıradan bir kitabın hacminden altı kat büyük kılan 600.000 sözcükten oluşuyordu. Kitap, önsözde belirtildiği gibi, her biri geçmişe farklı bir yaklaşım tarzının örneğini sunan üç kısma ayrılmıştı. Ön sırada "insan" ile "çevre" arasındaki ilişkinin "neredeyse zaman dışı" tarihi vardır; sonra ekonomik, toplumsal ve siyasi yapıların tedricen değişen tarihi gelir; ve en sonunda olayların hızlı gelişen tarihi. Bu üç kısmı, kitaptaki sunum düzeninin tersinden giderek tartışmak faydalı olabilir.

Teamüllere en uygun düşen üçüncü kısım muhtemelen, Braudel'in II. Felipe'nin dış siyaseti üstüne yazmayı düşündüğü tezin orijinal tasarımına tekabül eder. Bu kısımda Braudel okurlarına oldukça profesyonel bir siyasi ve askeri tarih örneği sunar. "Dar kafalı ve siyasi miyop" Alba Dükü'nden "*ce faux grand homme*"a* kadar, yani Braudel'in piri, ağır başlı, "münzevi ve ketum", ihtiyatlı, çalışkan, "görevinin ardı arkası gelmeyen ufak ayrıntılardan oluştuğuna inanan" ve kapsayıcı bütüne ilişkin bir vizyondan yoksun bir insan olan II. Felipe'ye kadar tarih sahnesindeki önde gelen simalara ilişkin kısa ama özlü karakter taslakları çıkarır. İnebahtı muharebesi, Malta'nın kuşatılması ve kurtarılması, 1570'lerin sonundaki barış müzakereleri uzun uzadıya anlatılır.

Gelgelelim, bu olay anlatısı, tarihin geleneksel "davul ve trampet"inden ilk bakışta görünebileceğinden daha uzaktır. Yazar bu olayları anlatırken önüne çıkan her fırsatta olayla-

[4] Braudel (1972).

* Şu büyük hata adamı –çn.

rın önemsizliğini ve bireylerin eylem özgürlüğü üstündeki sınırları defalarca vurgular. Örneğin, 1565 yılında, Akdenizdeki İspanyol donanmasının komutanı Don Garcia de Toledo, Türklerin kuşatması altındaki Malta'yı kurtarmakta gecikmiştir. "Tarihçiler Don Garcia'yı bu gecikmeden ötürü suçlayıp durdu", diye yazar Braudel, "ama bu tarihçilerin Don Garcia'nın eylemlerini icra ederken uyum sağlamak zorunda olduğu koşulları her zaman adamakıllı inceledikleri söylenebilir mi?".[5] Yine bunun gibi, II. Felipe'nin olaylara tepki gösterme konusundaki dillere destan ve genellikle kınanan yavaşlığının yalnızca kişisel mizacı çerçevesinde açıklanamayacağını, bunun İspanya'nın mali zorlukları ve böyle büyük bir imparatorluktaki iletişim sorunları dikkate alınarak değerlendirilmesi gerektiğini ısrarla savunuyordu.[6]

Benzer bir tarzda, Don Juan'ın –Avusturyalı Don John-* İnebahtı'daki başarısını kişisel özellikler çerçevesinde açıklamayı reddeder. Don Juan, farkında bile olmadığı etkenler sayesinde zafer kazanması anlamında yalnızca "kaderin bir vasıtası"ydı.[7] Braudel'e göre, İnebahtı her halükarda yalnızca bir deniz zaferiydi, "Türklerin kıtanın iç bölgelerinin derinliklerinde yatan köklerini sökmeye yetmeyecek" bir deniz zaferi.[8] İnebahtı zaferi yalnızca bir olaydı. Yine, Don Juan'ın Tunus'u alışını da "hiçbir önemli sonuç doğurmayan zaferlerden biri" olarak betimler.

Braudel bireyleri ve olayları bağlamlarına, ortamlarına yerleştirmeye uğraşır, ama bireyleri ve olayları, bunların asli bir önem taşımadıklarını açığa çıkarma pahasına kavranıla-

---

[5] Braudel (1949: 1975 basımı), s. 1017.

[6] A.g.e., s. 372, 966.

* "Juan de Austria: İspanyol prensi (Regensburg 1545 – Bouges, Namur yakınları 1578). Karl V ile Barbara Blomberg'in (veya Plumberger) evlilik dışı oğlu. Kardeşi Felipe II'den farklı olarak cesur, eğlence ve şöhrete düşkündü. Yuste manastırında Luis Mendez Quilada tarafından papaz olarak yetiştirildi ise de, orduya girdi ve Endülüs Magriplilerinin ayaklanmasını bastırdı (1568-1570). Pius V tarafından Kutsal Birlik filosunun başına getirildi ve İnebahtı'da Türk filosuyla savaşırken (7 Ekim 1571) yaralandı, daha sonra Tunus ve Bizerte'yi zapt etti (1574)", *Meydan Larousse*, s. 710.

[7] A.g.e., s. 1101.

[8] A.g.e., s. 1104.

bilir kılar. Braudel'e göre, olaylar tarihi her ne kadar "insani ilgiler bakımından çok zengin" olsa bile yüzeyseldir. "Bahia yakınlarında fosforlu ateş böceklerinin gökyüzünü kapladığı bir havai fişek gösterisine dalıp gittiğim geceyi hatırlıyorum da; fişekler yükselirken önce sönük olan ışıklar sonra parıldayıp tekrar sönükleşirken son bir patlamayla göz alıcı bir parlaklıkla saçılıyor ve bunların hiçbiri geceyi gerçek bir ışıkla delemiyordu. Tarihsel olaylar da bunun gibidir, çarpıcı parıltılarının ardında karanlık hüküm sürer".[9] Başka bir şiirsel imgede ise olayları "tarih dalgalarının güçlü omuzlarında taşıdıkları yüzey çalkantıları, köpüklerin uç noktaları" olarak betimler. "Bunlara güvenmemeyi öğrenmeliyiz".[10] Geçmişi anlamak için dalgaların altına dalmak gerekir.

Daha derinlerde akan sakin sular *Akdeniz Dünyası*'nın "Ortak Kaderler ve Bütünsel Hareketler" (*Destins collectifs et mouvements d'ensemble*) başlıklı* ikinci kısmın konusudur ve yapıların tarihiyle –ekonomik sistemlerin, devletlerin, toplumların, medeniyetlerin ve değişen savaş biçimlerinin tarihiyle- uğraşır. Bu tarih olaylar tarihinden daha yavaş bir hızla yol alır. Gelişimi kuşaklar, hatta yüzyıllar boyunca izlenebilir; bu yüzden bu tarihin içinde yaşayanlar bile gelişimin pek farkına varmaz. Buna rağmen, bu düzeydeki gelişmeler dalgalarla birlikte yol alır. Braudel yaptığı analizin en ünlü parçalarından birinde, II. Felipe'nin imparatorluğunu, "Akdeniz dünyasının Kuzeyden Güneye bir ya da iki haftada ancak katedilebildiği", Doğudan Batıya ise "iki ya da üç ayda" ulaşılabildiği bir çağda "kendi büyüklüğü yüzünden çatırdayan" "muazzam bir kara ve deniz ulaşımı girişimi" olarak inceler.[11] Burada insanın aklına Gibbon'un Roma İmparatorluğunun kendi ağırlığı altında kalıp çöktüğü sonu-

[9] Braudel (1980), s. 10.
[10] A.g.e., s. 21.
* İngilizce'ye "Collective Destinies and General Trends" olarak tercüme edilmiş olan ve normal şartlar altında "Kolektif Akıbetler ve Genel Eğilimler" olarak Türkçeleştireceğim bu bölüm başlığını, kitabın Fransızcadan yapılmış olan tercümesinden aldım –çn.
[11] A.g.e., s. 363.

cuna varışı ve *Decline and Fall*'un ilk bölümünde coğrafya ve ulaşım-iletişim şartları hakkında söyledikleri geliyor.

Ne var ki, on altıncı yüzyıldaki çevre şartları büyük devletlerin, Akdeniz dünyası üstünde egemenlik kurmuş ve birbirlerinin rakibi olan İspanyol ve Türk imparatorlukları gibi devletlerin lehine işliyor gibidir. Braudel'e göre, "tarihin seyri büyük siyasi hegemonyalara bir elverişli olur bir elverişsiz"; on beşinci ve on altıncı yüzyıllardaki ekonomik büyüme dönemleri çok büyük devletlerin yaşamasına sürekli elveren bir ortam yaratmıştı.[12]

Birçok bakımdan birbirinin karşıtı olan bu iki büyük imparatorluğun siyasi yapıları gibi toplumsal yapıları da zaman içerisinde gitgide daha fazla benzeşmeye başlamıştır. On altıncı ve on yedinci yüzyıllarda Anadolu ve Balkanlardaki belirgin toplumsal eğilimler İspanya ve İtalya'daki (bu tarihte büyük kısmı İspanyol yönetimi altındaydı) eğilimlerle paralellikler arz ediyordu. Braudel'e göre, her iki bölgedeki temel eğilimler ekonomik ve toplumsal kutuplaşma belirtileri göstermeye başlamıştı. Soylu tabakalar zenginleşip kentlere akmaya başlarken yoksullar gittikçe daha fazla yoksullaşıyor, korsanlık ve eşkıyalık etmek zorunda kalıyordu. Orta sınıflar ise yok olmuş ya da soyluluğa "katılmıştır"; Braudel bu süreci burjuvazinin "ihaneti" ya da "iflası" olarak betimler (*trahison, faillite de la bourgeoisie*).[13]

Braudel, Hıristiyan Akdeniz dünyası ile Müslüman Akdeniz dünyası arasında kurduğu bu benzerlikleri, kültürel sınırlar (frontier) ile fikirlerin, nesnelerin ya da göreneklerin bu engelleri aşarak adım adım yayılması üstüne yoğunlaştığı bir bölümde toplum düzeyinden "medeniyet" düzeyine aktararak genişletir. Ayrıca, kolaycı bir yayılmacılıktan kaçınarak bu gelişmeler karşısındaki direnişleri de tartışır; burada özellikle Protestanlığın çağrısını İspanyolların "kabul etme-

[12] A.g.e., s. 660-1.

[13] A.g.e., s. 704 ve sonrası. "Treason" terimi Julien Benda'nın *La trahison des clercs* adlı ünlü çalışmasını anıştırır.

yişleri"nden, Granada Magribilerinin (Moors of Granada) Hıristiyanlığı reddedişlerinden ve Musevilerin başka medeniyetlerin hepsine karşı koyuşlarından söz eder.[14]

Ama tarih denizinin en dip akıntılarına varmadık henüz. Toplumsal eğilimlerin altında başka bir tarih daha yatar, "neredeyse tüm algılamaların ötesinde geçip giden bir tarih... değişimin çok yavaş cereyan ettiği bir tarih, sürekli tekerrürün, hep yeniden meydana çıkan çevrimlerin tarihi".[15] İncelemenin en dipteki hakiki katmanı bu tarihtir, "insanın kendi çevresiyle ilişkisidir"; bir çeşit tarihsel coğrafya ya da Braudel'in tercih ettiği terimle "jeo-tarih". Jeo-tarih dağlara ve ovalara, kıyı şeritlerine ve adalara, iklime, kara ve deniz yollarına 300 sayfanın ayrıldığı *Akdeniz Dünyası*'nın Birinci Kısmının konusudur.

Kitabın bu kısmı varlığını hiç kuşkusuz Braudel'in bölgeye duyduğu aşka, daha ilk tümcede ifade edilen aşka borçludur: "Akdeniz bölgesini tutkuyla sevdim, nedeni de hiç kuşkusuz bir kuzeyli olmamdır" (Braudel Lorraine'lidir). Ama incelemede bölgeye sırf bu nedenle yer verilmemiştir. Amaç tüm bu coğrafi özelliklerin kendi tarihi olduğunu, daha doğrusu coğrafi özelliklerin tarihin birer parçası olduğunu ve gerek olaylar tarihinin gerekse genel eğilimlerin bu özellikler hesaba katılmaksızın anlaşılamayacağını göstermektir. Örneğin, dağların ele alındığı bölümde dağlık bölgelerin kültürü ve toplumu tartışılır: Dağlıların kültürel muhafazakarlıkları, dağlılar ile ovalılar arasındaki toplumsal ve kültürel engeller, dağ bölgelerinde yaşayan genç nüfusun göç etmeye ve paralı asker olmaya gerek duyması.[16]

Braudel bizatihi denizi ele aldığında, o dönemde İspanya'nın egemenliğindeki batı Akdenizi Türklerin egemenliğindeki doğu Akdenizle kıyaslar. "Siyaset yalnızca temel gerçekliği izler. Birbiriyle savaşan iki egemenin buyruğu

[14] A.g.e., s. 757 ve sonrası.
[15] A.g.e., s. 20.
[16] A.g.e., s. 34 ve sonrası.

altında olan bu iki Akdeniz birbirinden fiziksel, ekonomik ve kültürel olarak farklıydı.[17] Ama yine de Akdeniz bir bütünlük oluşturur; Braudel'e göre, gerek bizatihi deniz sayesinde gerekse barındırdığı iklim, bölgede üretilen şaraplar ve yetişen zeytin ağaçları sayesinde Akdeniz'in Avrupa'dan çok daha fazla bir bütünlüğü vardır.

Bu az bulunur inceleme Fransız tarihçiler camiasında kısa sürede heyecanlı bir ilgi uyandırdı. İncelemenin ünü öbür disiplinlere ve dünyanın öbür bölgelerine gitgide yükselen dalgalarla yayıldı. *Akdeniz Dünyası*'nın orijinalliğinden kuşku duyulamaz. Buna rağmen, yazarın bibliyografya yazısında belirttiği gibi, kitap belli bir geleneğin, daha doğrusu birkaç farklı geleneğin içinde yer almaktadır.

Her şeyden önce, kitabın yayımlandığı tarihte yirmi yılı geride bırakmış bir dergi olan *Annales* geleneği söz konusudur elbet. "*Annales*'e, bu derginin öğretisine ve verdiği ilhama borçlu olduğum şeyler, toplam borcumun en büyük kısmını oluşturuyor".[18] Kitabın çevre şartları hakkındaki ilk kısmı, Akdeniz hakkında yazdıklarını Braudel'in "defalarca okuduğu" Vidal de la Blache' den, ustanın ilhamıyla yazılmış olan bölgesel (regional) monografilere kadar Fransız coğrafya okuluna çok şey borçludur.[19] *Akdeniz Dünyası*'nın bu kısmında Lucien Febvre de vardır; üstelik yalnızca tarihsel coğrafya üstüne bir denemenin yazarı olarak değil, aynı zamanda II. Felipe ve Franche-Comte üstüne yazdığı tezde çok daha küçük bir ölçekte de olsa *Akdeniz Dünyası*'ndakine benzer bir coğrafi giriş bölümüne yer vermiş bir yazar olarak.

Akdeniz Dünyası'ndaki mevcudiyeti en az Febvre'ünki kadar sarih olan başka bir adın da Febvre'ün saldırmaktan zevk aldığı Alman coğrafyacı Friedrich Ratzel olması gayet ironiktir. Ratzel'in jeo-siyaset hakkındaki fikirleri, Braudel'in imparatorluklardan adalara dek bazı temalar hakkındaki

[17] A.g.e., s. 137.
[18] A.g.e., s. 22.
[19] E.g. Cvijic (1918).

fikirlerini formülleştirmesine epey bir katkıda bulunmuş gibidir.[20] Sosyologlar ve antropologlar kitapta pek göze çarpmasalar da, Akdeniz'deki medeniyetler hak-kında yazılmış olan bölümde, yazarın Marcel Mauss'un fikirlerine olan borcunun emareleri bulunmaktadır.[21]

Braudel'in tarihçiler arasında en fazla borçlu olduğu kişi, muhtemelen, *Muhammed ve Charlemagne* adlı ünlü çalışmanın yazarı, Belçikalı büyük orta çağ uzmanı Henri Pirenne'dir. Bu çalışmada Pirenne, Avrupa tarihinin ya da Hıristiyanlık tarihinin ötesine uzanılmadığı takdirde, İslam Orta Çağı incelenmediği takdirde Charlemagne'ın yükselişi, klasik geleneğin sona erişi ve Orta Çağların oluşumunu tam olarak anlamanın mümkün olmadığını savunmuştu. Pirenne'in Muhteşem Süleyman ve II. Felipe'den yaklaşık 800 yıl önce birbirleriyle kapışan iki muhasım imparatorluk hakkındaki vizyonu da Braudel'e ilham vermiş olsa gerek. *Muhammed ve Charlemagne* Pirenne'in son kitabı olmasına rağmen, böyle bir kitap yazma fikrinin Birinci Dünya Savaşı esnasında bir hapishane kampındayken kafasında şekillenmiş olması gibi, Braudel'in de İkinci Dünya Savaşı esnasında yine bir hapishanede *Akdeniz Dünyası* üstünde çalışması gayet tuhaf bir benzerliği işaret eder.[22]

Akdeniz Dünyası Hakkındaki Değerlendirmeler: Braudel kitabının ikinci basımında, çoğu zaman övülüp pek az eleştirilmiş olmaktan şikayet eder. Oysa, Birleşik Devletler'den ve başka ülkelerden, bazıları ikna edici eleştiriler yükselmişti.[23] Ayrıntılar düzeyinde, Braudel'in bazı argümanları daha sonraki araştırmacıların itirazlarıyla karşılaştı. Örneğin, "burjuvazinin iflası" hakkındaki argümanı, tacirlerin serpilmeye devam ettiği Çukur Ülkeler (Low Country)* üstüne çalışan

---

[20] Ratzel (1897), bilhassa 13. Ve 21. Bölümler.
[21] Mauss (1930), 231-52. Karş. Braudel (1969), s. 201-3.
[22] Pirenne (1937)
[23] En önemlileri Bailyn (1951) ve Hexter'dir (1972).
* "Çukurülke: Deniz düzeyinden yüksekliği 300 (500) metreden az olan, basık engebeli (yükseklik farkları az), ya da düzlüklerle kaplanmış ülke veya bölgedir. Eğimler az ya

tarihçilere doyurucu gelmez. Yine, İnebahtı savaşının göreceli önemsizliği hakkında Braudel'in önerdiği tez, son yıllarda yapılan çalışmalar tarafından külliyen reddedilmemiş olsa da çekincelerle kuşatılmıştır.[24]

Akdeniz Dünyası'nda dikkatleri daha az çeken başka bir boşluk burada vurgulanmaya değer. Kendisinin "total tarih" adını verdiği tarih çeşidiyle meşgul olma doğrultusundaki isteklerine rağmen, "Medeniyetler"e ayrılan bölümde bile Braudel'in tutumlar, değerler ya da *mentalites collectives** hakkında söyleyecek pek az şeyi vardır. Bu bakımdan, *İnançsızlık Sorunu* hakkındaki övgülerine rağmen Febvre'ün çizgisinden büyük ölçüde ayrılır.[25]

Sözgelimi, Braudel'in onur, hicap ve eril değerler hakkında sunabileceği hiçbir yorum yoktur; oysa bazı antropologların gösterdiği gibi, bu değerler sistemi Hıristiyan ve Müslüman Akdeniz dünyalarında benzer şekilde büyük bir önem taşıyordu (ve aslına bakılırsa bugün de öneminden bir şey kaybetmemiştir).[26] Katolik ve Müslüman dinsel inançlar II. Felipe döneminde bariz bir önem taşımasına rağmen,

---

da çok azdır. Çukurovalarla çukurülkeler arasında genişlik ve engebelllik bakımından kesin bir sınır gösterilemez. Yeryüzünün o/o 25'ten daha büyük bir bölümü çukur ülkelerle kaplanmıştır. İklim ve toprak koşulları elverişli olan çukurülkeler tarıma, yerleşmeye, ulaşıma elverişli ve bu nedenle de sık nüfusludur. Ancak iklimin elverişsiz olduğu çukurülkeler de vardır; Kuzey Kanada, Amazon havzası, Büyük Sahra vb. – Avrupa'da çukurülkeler batıdan doğuya, Ortadağlar'ın kuzeyinden geçerek ve gittikçe genişleyerek Ural dağlarına kadar uzanır...Kuzey Avrupa Çukurülkesinde sözgelimi Hollanda ve Belçika, en yoğun nüfuslu ve her bakımdan iyi gelişmiş bir bölgedir...Fransa'nın çukur bölgelerinde, Akdeniz'in etkisi altında bulunan Rhone Vadisi dışında, ılıman okyanus iklimi egemendir...Yıl boyunca yetecek kadar otun bulunduğu yerlerde sütçülük gelişmiştir (İrlanda, İngiltere, Hollanda, Fransa, Danimarka)...Tarla tarımına en elverişli yerler Garanne Havzası'nda, Paris Teknesinde, Doğu İngiltere ve Kuzey Almanya çukur bölgelerindedir (buğday, şeker pancarı, arpa, yonca vb.)...Doğuda Finlandiya'da geniş topraklar ormanlıktır ve kimi endüstri kolları için hammadde, maden direği ve kereste kaynağıdır. Kuzey Avrupa Çukur ülkesinin geniş doğu kesiminde bol tahıl üretilir", Ferruh Sanır, *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2000, s. 70-71.

[24] Guilmartin (1974), bilhassa s.234, 251. Öbür yandan, Hess (1972), bu savaşın önemini Braudel'in abarttığını ileri sürer.

* Kolektif zihniyet –çn.

[25] Braudel (1969), s. 208.

[26] Peristiany (1965); Blok (1981).

Braudel bunları bir parça olsun tartışmaz. Kültürel sınırlara ilgi duymasına rağmen bu dönemde Hıristiyanlık ile İslam arasında nasıl bir ilişki olduğu konusunda söyleyecek pek az şeyi olması tuhaftır. Bu ilgi eksikliği, İspanya ve Doğu Avrupa üstüne incelemeler yapmış olan daha önceki tarihçilerin Hıristiyanlık ve İslam arasındaki karşılıklı sızmalara duydukları ilgiyle bir karşıtlık oluşturur. Daha önceki tarihçiler Hıristiyanların müdavimi oldukları Müslüman türbelerinin ya da cüzzam hastalığına ya da kurt adam olma tehlikesine karşı çocuklarını vaftiz ettiren Müslüman annelerin varlığına dikkati çekiyorlardı.[27]

Akdeniz Dünyası'nı hedef alan öbür eleştiriler bunlardan daha radikaldir. Kitabı inceleyen Amerikalı bir eleştirmen, Braudel'in "geçmişe verilen poetik bir yanıtı tarihsel bir sorun gibi algılama hatasına düştüğüne", bu yüzden kitabın belli bir odak noktasından yoksun olduğuna ve kitabın düzenlenme tarzının olaylar ile bunları açıklayan coğrafi ve toplumsal etkenler arasındaki bağlantıyı kopardığına dikkati çekmişti.[28] Bu eleştiriler biraz daha ayrıntılı ele alınmaya değer.

Febvre ile Bloch'un sorun-odaklı tarihten ne kadar çok söz ettikleri ve Braudel'in başka bir çalışmasında "Araştırmanın çerçevesi bölge değildir. Eğilinen sorun araştırmanın çerçevesini oluşturur" dediği göz önünde tutulduğunda, kitabın belli bir sorun üstünde yoğunlaşamadığını bildiren savunu, sağlam temellere yaslandığı takdirde gayet ironik olurdu.[29] Braudel kendi tavsiyelerini gerçekten ihmal etmiş olabilir mi? Kendisiyle 1977 yılında yaptığım bir mülakatta bunu sordum ve ikirciksiz bir yanıt aldım: "Ele aldığım asli sorun, çözmek zorunda olduğum tek sorun, zamanın farklı hızlarda

---

[27] Hasluck (1929). Braudel'e bu kitap hakkındaki görüşünü 1977 yılında sorduğumda kitaptan haberi olmadığını öğrendim.
[28] Bailyn (1951).
[29] *Annales* (1949), aktaran Hexter (1972), s. 105.

hareket ettiğini göstermekti".[30] Gelgelelim, bu hacimli incelemenin büyük kısmı bu sorunla uğraşmaz, en azından dolaysız bir tarzda uğraşmaz.

Kitabın üç kısım halinde düzenlenmesine gelebilecek eleştirileri Braudel önsözde öngörmüş, ama yanıtlamamıştı: "Eğer bu kitabın unsurlarını kötü bir şekilde biraraya getirmekle suçlanırsam, şantiyelerimizin iyi kurallarına göre imal edilmiş parçaların da bulunacağını umuyorum"*. Eleştirilerden kaçınmanın bir yolu, işe olayların tarihiyle başlamak (tıpkı benim burada kitap hakkında sunduğum özette yaptığım gibi) ve yapıların tarihi olmaksızın olaylar tarihinin anlaşılamayacağını, çevrenin tarihi olmaksızın da yapıların tarihinin anlaşılamayacağını göstermek olabilirdi. Gelgelelim, Braudel "yüzeysel" bulduğu olaylar tarihiyle işe başlamaya tahammül edemezdi. İncelemenin taslağını çıkardığı şartlar altında, yani tutsakken, gözlerini kısa dönemin ötesine dikmesi onun için psikolojik olarak zorunluydu.[31]

Akdeniz Dünyası'na yönelik başka bir radikal eleştiri, Lucien Febvre'ün iradeciliğinin (voluntarism) tam karşıtı olan Braudel'in belirlenimciliğiyle (determinism) ilgilidir. Britanyalı bir eleştirmen, "Braudel'in Akdeniz dünyası insanların denetleyemeyecekleri bir dünyadır" diye yazıyordu.[32] Braudel'in yazılarında hapishane eğretilemesini birkaç defa kullanması, insanın yalnızca uzun süreli fiziksel ortamının değil, aynı zamanda zihinsel çerçevesinin "mahkumu" olduğunu söylemesi (*les cadres mentaux aussi sont prisons de longue duree*), bu bağlamda bir şeyleri açıklamaktadır sanırım.[33] Febvre'den farklı olarak, Braudel yapıların insan ey-

---

[30] "Braudel and the primary vision" Radyo 3'te 13 Kasım 1977 tarihinde P. Burke ve H. G. Koenigsberger'ın yaptıkları bir söyleşi.

* Bu tümce kitabın Türkçesinden olduğu gibi alındı. Bkz. *II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, çev: Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Yayınları, 1993, s. 22.

[31] Bu öneri Braudel'in (1958) bu konuyu fiilen kabul ettiğine dikkati çeken Hexter'den gelmektedir, (1972), s. 104.

[32] J. H. Elliott, *New York Review of Books*, 3 Mayıs 1973.

[33] Braudel (1969), s. 31. Bu görüşün keskin bir eleştirisi için bkz. Vovelle (1982), bilhassa 4. Bölüm.

lemini hem kısıtladığı hem de mümkün kıldığı kanısında değildi. Bir keresinde, "bireyi düşünmeye başladığımda"... "kendisinin pek fazla değiştiremeyeceği bir kadere mahkum olduğunu (*enferme dans un destin*) düşünme eğilimine girerim" diye yazmıştı.[34]

Bununla birlikte, Braudel'in hakkını vererek, belirlenimciliğinin yalınkat olmadığını –çoğulcu açıklamalar yapılması gerektiğini ısrarla savunuyordu– ve eleştirmenlerinin genellikle bu belirlenimci tarih görüşüne kesin ya da yapıcı eleştiriler önermeksizin karşı çıktıklarını belirtmek gerekir. İnsan eyleminin özgürlüğü ve zorunluluğu etrafında dönen tartışma muhtemelen, tarih yazıldığı sürece bitmeyecek bir tartışmadır. Felsefecilerin bu tartışmada söyleyecek pek çok şeyleri olabilir, ama tarihçilerin kendi konumlarını yalın bir şekilde belirtmenin ötesine gitmeleri çok zor.

Bazı eleştirmenler bu eleştiri çizgisinde çok daha ileri gitti ve "insanların olmadığı bir tarih"ten söz etmeye başladı. Bu suçlamanın bir abartı olduğunu görmek için kitabın üçüncü kısmındaki kavrayışlı bireysel karakter tasvirlerine bir göz atmak yeter. Ne var ki, Braudel'in insan ilişkilerini engin mekanlar ve uzun süreler çerçevesinde algılamasına izin veren kuş bakışı bir konumdan ele almasına ödediği bedelin insan varlıkların önemini yabana atmak olduğunu, on altıncı yüzyıldaki yoksullar hakkında yaptığı tartışmada geçen açıklayıcı bir ibareyle, onları "insan böcekler" olarak görmek olduğunu söylememiz hiç de haksız olmayacaktır.[35]

Akdeniz Dünyası'nın birinci kısmına yöneltilebilecek daha yapıcı bir eleştirinin yolu, yazarın, sunduğu jeo-tarihin tamamen hareketsiz olmadığını teslim etmesine rağmen bu hareketi göstermeyi başaramadığını ileri sürmekten geçer. Braudel, daha 1940'lı yıllarda "insan ekolojisi"yle, yani insan ile çevre şartları arasındaki etkileşim süreciyle uğraşmaya başlayan bir Fransız coğrafyacı Maximilien Sorre'u takdir

[34] Braudel (1949), s. 1244.
[35] Braudel (1949), s. 755.

etmesine rağmen, "Akdeniz dünyasının sergilediği manzaranın yapılışı" diyebileceğimiz şeyi bize göstermeyi başaramaz. Bu yapımın en bariz boyutu, ormanlarla kaplı alanlardaki ağaçların kesilmesiyle çevre şartlarında meydana gelen hasardır.[36]

Şimdi eleştirmenlerinin bile genellikle şaheser bir tarih incelemesi olarak gördüğü kitabın daha olumlu veçhelerine dön-menin zamanı geldi. Üstünde durulması gereken esas konu, Braudel'in bizim zaman ve mekan nosyonlarımızı bu yüzyılda başka bir tarihçinin yapamadığı kadar değiştirecek bir iş kotarmış olmasıdır.

Akdeniz Dünyası, okurlarını, tarihte mekanın taşıdığı önem konusunda başka hiçbir kitabın yapamadığı kadar bilinçlendirir. Braudel'in bu etkiyi yaratmasının nedeni, II. Felipe gibi bir birey şöyle dursun, İspanyol İmparatorluğu gibi bir siyasi birimden ziyade bizzat denizi, kaleme aldığı epiğin kahramanı konumuna yerleştirmesidir –ve bir de mesafelerin, iletişim imkanlarının taşıdığı önemi defalarca hatırlatması. Braudel'in yarattığı etkilerden en önemli olanı, Akdeniz'in dışına çıkarak okurlarının Akdeniz'i bir bütün olarak görmelerini sağlamaktır. Deniz birçok tarihçiyi kendi başına boğmaya yetecek kadar engin olsa da, Braudel sınırlarını Atlantik'e ve Sahra'ya dek genişletme ihtiyacı duymuştu. "Bu genişletilmiş etki mıntıkasını incelemeseydik... Akdeniz'in tarihini kavramakta zorlanırdık".[37] Kendisinin verdiği adla "Daha Büyük Akdeniz Dünyası" hakkındaki bu bölümce Braudel'in "global" tarih anlayışının, "girişiminin sınırlarını hep genişletme doğrultusundaki doyumsuz iştahı"nın ya da kendi sözleriyle, "(tarihi) geniş ölçekte görme arzusu ve ihtiyacının" (*mon desir et mon besoin de voir*

[36] Sorre'un çalışmasını Braudel *Annales*'de (1943) tartıştı; bu tartışma şu çalışmasında yeniden yayımlandı: Braudel (1969), s. 105-16. Karş. Dion (1934); Sereni (1961); Peguy (1986).

[37] Braudel (1949), s. 170.

grand) çarpıcı bir örneğidir.[38] Ayrıntılara saplanıp kalan II. Felipe'den farklı olarak Braudel her zaman bütünü kucaklayan bir vizyona sahipti.

Tarihçiler açısından daha önemli olanı, Braudel'in zaman konusundaki orijinal yaklaşımıdır, "tarihsel zamanı coğrafi zaman, toplumsal zaman ve bireysel zamana ayırma" ve (o ünlü makalesinin yayımlanmasından itibaren) *la longue duree* terimiyle bilinen zamanın önemini vurgulama girişimidir.[39] Braudel'in uzun süresi coğrafyacıların standartlarına göre kısa süre olabilir, ama bilhassa "coğrafi zaman" üstünde durması birçok tarihçinin gözünü açmıştır.

Uzun süre ile kısa süre arasındaki ayrım, 1949 yılından önce, olağan dilde olduğu gibi tarihçilerin sözcük dağarında da gayet yaygındı elbet. Aslına bakılırsa, tikel konuların birkaç yüzyılı kapsayacak şekilde incelenmesine ekonomik tarihte, bilhassa fiyatlar tarihi alanında sık rastlanıyordu. Braudel'in gayet iyi bildiği bariz bir örnek, Earl J. Hamilton'ın *American Treasure and the Price Revolution 1501-1650* (1934) başlıklı incelemesidir. Yine Braudel'in farkında olduğu gibi, sanat ve edebiyat tarihçileri bazan kültür alanındaki uzun vadeli değişimleri incelemişlerdi; bunlar arasında bilhassa Aby Warburg ve tilmizlerinin, klasik geleneğin hayatta kalması ve dönüşmesi üstüne yaptığı incelemeler kayda değer.[40] Gelgelelim, *la longue duree* incelemesini çevre, ekonomi, toplum, siyaset, kültür ve olaylar arasındaki karmaşık etkileşimle bileştirmek Braudel'in kişisel başarısı olmaya devam etmektedir.

Braudel'e göre, tarihçilerin toplum bilimlerine yaptıkları özel katkı, tüm "yapılar"ın değişime (ne kadar yavaş olursa olsun) tabi olduğu bilincini kazandırmaktır.[41] Braudel'in gerek bölgeleri ayıran sınırlara gerekse disiplinleri ayıran sı-

---

[38] A.g.e., s. 22. Onun "engin iştahı" sözü Hexter'e aittir (1972), s. 119.

[39] Braudel (1949), s. 21; Braudel (1958).

[40] Braudel (1969), s. 31, Aby Warburg'a ithaf edilmiş ve ondan ilham alan bir kitap olan Curtius (1948)'i zikreder.

[41] Braudel (1969), s. 26 ve sonrası.

nırlara tahammülü yoktu pek. Şeyleri her zaman bütün olarak görmeyi, ekonomik, toplumsal, siyasi ve kültürel tarihi bir "total" tarih halinde bütünleştirmeyi istemişti. "Lucien Febvre ile Marcel Mauss'un öğretisine sadık olan bir tarihçi daima bütünü görmeyi, toplumsalın *totalitesini* görmeyi isteyecektir".

Akdeniz Dünyası gibi bir inceleme yapmayı pek az tarihçi ister, böyle bir incelemeye gücü yetecek tarihçi sayısı ise bundan da az olacaktır. Buna rağmen, bu inceleme hakkında, tıpkı Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ı (*Akdeniz Dünyası* bu romana yalnızca ölçek bakımından değil, aynı zamanda sahip olduğu mekan bilinci ve insan eyleminin beyhudeliği hakkında sezdirdiği şeyler bakımından benzemektedir) hakkında olduğu gibi, içinde yer aldığı janrın imkanlarını sürekli genişlettiğini söylemek doğru olacaktır.

II YAŞLI BRAUDEL

İpleri Elinde Tutan Braudel: Lucien Febvre'ün 1956 yılındaki vefati ile 1985 yılındaki kendi vefati arasında geçen yaklaşık otuz yıl boyunca Braudel yalnızca öncü bir Fransız tarihçi olmakla kalmayıp, aynı zamanda Fransa'nın en güçlü tarihçisi olarak yaşadı. College de France'ta tezinin yayımlandığı tarih olan 1949 yılında hocalık etmeye başlamış ve Ecole des Hautes Etudes'de Centre des Recherches Historiques'in yöneticisi olarak Febvre'le birlikte görev almıştı.[42]

Centre'ın bir parçasını oluşturduğu Altıncı Şube'nin yayımladığı ve hepsi de 1951-2 yıllarında başlamış bulunan üç önemli dizi, Febvre ile Braudel'in beraberce yöneticilik yaptıkları bu zaman kesitine aittir. Birinci dizi "Limanlar-Yollar-Seyrüsefer" başlığıyla, ikinci dizi "İş ve İşadamları" başlığıyla ve üçüncüsü "Para-Fiyat-Konjonktür" başlığıyla yayımlanmaya başladı. Burada ekonomik tarihe ciddi bir ağırlık veril-

[42] Dumoulin (1986).

diği göz önünde tutulduğunda, bu dizide asıl inisiyatifin Febvre'den değil Braudel'den kaynaklandığını varsaymak akla yatkın olur.[43]

Febvre'ün 1956 yılında vefat etmesinden sonra Braudel *Annales*'ın yöneticisi olarak onun yerini aldı. Febvre'ün iki evladı arasındaki, Braudel ile Mandrou arasındaki ilişki gitgide kardeşlik ilişkisi olmaktan çıktı ve Mandrou derginin yönetici sekreterliğini 1962 yılında bıraktı. Görünüşe bakılırsa Mayıs 1968 krizine bir tepki olarak 1969 yılında önemli bir değişim –"tasfiye" demesek bile- gerçekleştirildi. Olaylar bir zamanlar kendilerini reddetmiş olan tarihçiden intikam alıyor gibiydi. Braudel, her şeye rağmen, *Annales*'ı yenileyebilmek için (kendi sözleriyle, "faire peau neuve") Jacques Le Goff, Emmanuel le Roy Ladurie ve Marc Ferro gibi genç tarihçileri yardıma çağırmaya karar verdi.[44]

Braudel yalnızca dergide değil, Ecole'ün Altıncı Şube'sinde de Febvre'ün yerini alarak başkan olmuştu. Braudel 1963 yılında the Maison des Sciences de l'Homme adıyla, disiplinlerarası araştırmalar yapmayı amaçlayan başka bir örgüt kurmuştu. Onun yönetimi altında Şube, Centre ve Maison hepsi 54 Boulevard Raspail'de yeni bölgelere, Claude Levi-Strauss ve Pierre Bourdieu kalibresindeki sosyologların ve antropologların birlikte kahve içerek sohbet edebilecek kadar, birlikte seminer düzenleyebilecek kadar birbirlerine yakın oldukları bölgelere taşındı. Bu mekansal yakınlık *Annales* tarihçilerinin komşu disiplinlerdeki yeni gelişmelerle ve yeni fikirlerle kolayca ilişki kurmalarını sağlamıştı, bugün de bunu sağlamaya devam ediyor.

Vakur ve sözü geçen bir adam olarak Braudel 1972 yılında emekli olduktan sonra da son derece etkili olmaya devam etti. Görevde olduğu yıllarda araştırma fonları, yayınlar ve

---

[43] Braudel Limanlar (Ports)-Yollar (Routes)-Seyrüsefer'in birinci bölümüne yazdığı girişte bu derlemenin "çalışmamızın asli kısmını oluşturaca"ğını iddia ediyordu.

[44] Le Goff, 1968 olaylarıyla herhangi bir bağlantı kurulmasını reddeder, (1987), s. 224.

atamalar üstündeki denetimi ona ciddi bir güç kazandırmıştı; bu gücü tarihin egemen partner olduğu bir toplum bilimleri "ortak pazarı" idealini gerçekleştirmek için kullandı.[45] Polonya gibi başka ülkelerden gelen genç tarihçilere Paris'te çalışmalarını sürdürmeleri için verilen burslar Fransız tarih biçeminin yurt dışında yaygınlaşmasına katkıda bulundu. Ayrıca, Braudel, modern çağın ilk dönemleri, yani 1500-1800 dönemi üstüne inceleme yapanların gerekli desteği görmelerini garantiye almıştı. Onun kurduğu imparatorluk II. Felipe'nin imparatorluğu kadar büyük olmasa bile, başında II. Felipe'den çok daha güçlü bir yönetici vardı.

Braudel'in farklı araştırmacı kuşakları üstündeki etkisi de hesaba katılmalı. Örneğin, Pierre Chaunu, savaştan sonra Fransa'ya dönüşünden kısa bir süre sonra Braudel'in Latin Amerika tarihi üstüne verdiği derslerin kendisinde düşünsel bir "şok" etkisi yaratarak daha sonraki tarih kariyerini belirlediğini anlatır. "Beni dersin ilk on dakikasında mest etti, teslim aldı".[46] Gerek modern çağın başlarındaki Akdeniz Dünyası'na duyduğu ilgiyi gerekse eğildiği tikel sorunları Braudel'e borçlu olan tek tarihçi Chaunu değil. Örneğin, on altıncı yüzyıldaki bir İspanyol tacir ailesi hakkında yapılmış bir çalışmanın yazarı, bu konuyu Braudel'in tavsiyesiyle ele almıştı; Roma ve Valladolid hakkındaki monografiler Braudel'in yaklaşımından ilham alıyordu.[47]

Başka birçok tarihçi, tezlerini yazdıkları günlerde Braudel'in tavsiye ve teşviklerine neleri borçlu olduklarını kaydetmişti. Üçüncü kuşak *Annales*'ın kalbur üstü siması Emmanuel Le Roy Ladurie, Akdeniz Dünyası Fransa'sının köylüleri hakkındaki tezini Braudel'in yönetiminde yazmıştı. Bir dönem kendisine "Veliaht" gözüyle bakılan Le Roy Ladurie, Febvre'ün yerini Braudel aldıktan sonra Braudel'in College de France'daki kürsüsünün başına geçti.

---

[45] Braudel (1968b), s. 349.
[46] Chaunu (1987), s. 71.
[47] Braudel'e ithaf edilmiş olan Lapeyre (1955); Delumeau (1957-9); Bennassar (1967).

Maddi Kültürün Tarihi: Braudel bir yönetici olduğu bu faal yıllarda, 1949-72 arası yıllarda ikinci bir haris inceleme üstünde çalışıyordu. Birçok Fransız tarihçi, eskiden başarılı bir akademik kariyer için zorunlu olan hacimli bir doktora tezi ortaya koyma yolunda geçen uzun araştırma ve yazma yıllarından sonra, göreceli dingin bir hayat sürdürmeyi ve makale ya da ders kitabından başka bir şey yazmamayı tercih eder. Braudel böyle yapmadı. *Akdeniz Dünyası*'nın yayımlanmasının ardından fazla bir süre geçmemişti ki, Lucien Febvre başka bir büyük inceleme tasarısında Braudel'i kendisiyle işbirliği yapmaya davet etti. Bu iki kişi 1400'den 1800'e iki ciltlik bir Avrupa tarihi yazmayı tasarlıyordu; Febvre'ün payına "düşünce ve inanç" düşerken, maddi hayatın tarihinin yazılması Braudel'e kalıyordu.[48] Febvre 1956 yılında vefat ettiğinde henüz görevini yerine getirmemişti; Braudel kendi payına düşen işi *Civilisation materielle et capitalisme* başlığıyla 1967 ve 1979 yıllarında yayımladığı üç ciltlik bir kitapta tamamlamıştı.[49]

Braudel'in bu üç ciltlik çalışması aşağı yukarı ekonomistlerin tüketim, dağıtım ve üretim kategorileriyle bu sıra içerisinde uğraşmakla birlikte, bu kategoriler ekonomistlerinkinden farklı niteleniyordu. Birinci bölüme yazdığı girişte ekonomik tarihi üç katlı bir malikane olarak betimler. Zemin katta –bu eğretileme Marx'ın "temel"inden çok uzak değildir– "tekerrür eden eylemler, ampirik süreçler, eski metodlar ve çok eski zamanlardan tevarüs eden çözüm yolları" olarak tanımlanan maddi kültür (*civilisation materielle*) yer alır. Orta katta "hesaplı, mafsallı, bir kurallar ve neredeyse doğal zorunluluklar sistemi olarak meydana çıkan" ekonomik hayat (*vie economique*) vardır. En üst katta –kendimizi tutarak

[48] Braudel (1967; 1981 basımı s. 23), Febvre'ün öneriyi 1952 yılında yaptığını söyler; Braudel (1977) s. 3 ise 1950 tarihini verir.
[49] Braudel (1979a) gözden geçirilmiş basımdır.

"üstyapı" demeyelim- tüm öbür katların en gelişkini olan "kapitalist mekanizma" yer alır.[50]

Üçlünün aldığı adla *Akdeniz Dünyası* ile *Medeniyet ve Kapitalizm*'in üç parçalı yapıları arasında aşikar paralellikler vardır. Kitapların her birinde birinci bölüm neredeyse hareketsiz bir tarihle uğraşır, ikinci bölüm yavaşça değişen kurumsal yapıları inceler ve üçüncü bölüm daha hızlı değişimleri –kitabın birinde olayları, öbüründe eğilimleri– ele alır.

Birinci cilt en dip düzeyle uğraşır. Yaklaşık 400 yılı kapsayan ekonomik "eski rejim"i inceleyen ve İngilizce'ye *The Structures of Everyday Life* (Gündelik Hayatın Yapıları) adıyla tercüme edilen bu kitap, Braudel'in uzun süreye eskiden beri duyduğu ilginin örneğini sunar.[51] Ayrıca, Braudel'in global yaklaşımını da gösterir. Başlangıçta bir Avrupa incelemesi olarak tasarlanan kitap, Afrika hakkında söyleyecek pek bir şeyi yokken, Asya ve Amerika'ya epey bir yer verir. Kitabın esas argümanlarından biri, büyük değişimlerin ancak ve yalnızca global terimler çerçevesinde açıklanabileceğiyle ilgilidir. Alman ekonomist ve demograf Ernst Wagemann'ı izleyen Braudel, Çin ve Hindistan'daki nüfus hareketlerinin Avrupa'dakilere benzer bir örüntü sergilediğine dikkati çeker: on altıncı yüzyılda genişleme, on yedinci yüzyılda durgunluk ve on sekizinci yüzyılda yeniden bir genişleme.[52] Bu, çok bariz bir şekilde, dünya ölçeğinde olduğu için yine dünya ölçeğinde açıklan-ması gereken bir fenomendir.

Öğrencileri eyalet düzeyindeki ya da yeri geldiğinde köy düzeyindeki nüfus eğilimlerini incelerken, Braudel karakteristik bir şekilde bütünü görme gayreti içindeydi. Öğencileri Avrupa'daki maişet krizlerini analiz ederken, Braudel buğday ve öbür tahılların Uzak Doğu'nun pirincine ve Ame-

[50] Braudel (1979a), s. 23-6.

[51] İngilizce'ye ilk başta *Capitalism and Material Life* başlığıyla tercüme edildi (London, 1973).

[52] Wagemann üstüne Braudel (1979a), s. 34; karş. Braudel (1969), s. 133-42.

rika'nın darısına göre avantajlarını ve dezavantajlarını karşılaştırıyor ve örneğin pirinç tarlalarının "bulundukları bölgelere kabarık bir nüfusu çekip toplumsal disiplin" sağlarken, "pek az emek gerektiren bir ekin" olan darının Kızılderilileri "özgür" (eğer uygun sözcük buysa) bırakarak "dev Maya ya da Aztek piramitlerini" ya da büyük Cuzco taş duvarlarını"* inşa etmelerine fırsat tanıdığına dikkati çeker.

Asıl konudan bunun gibi bariz ayrılmaların sonucunda, Avrupa dünyanın geri kalanıyla kıyaslanılarak tahıl tüketen, göreceli iyi donanımlı mobilyalara sahip olan insanların yaşadığı bir bölge olarak, barındırdığı nüfus yoğunluğunun ulaşım sorunlarını başka yerlerdekine göre daha yumuşatmasına karşılık emeğin göreceli pahalı olduğu –Sanayi Devrimiyle özdeşleştirilen cansız enerji kaynaklarının kullanılmasını önemli kılan itkidir bu– bir bölge olarak tanımlanır.

Braudel coğrafya bakımından olduğu gibi konu bakımından da konvansiyonel ekonomik tarihin sınırlarını çiğneyip geçer. Geleneksel "tarım", "ticaret" ve "sanayi" kategorilerini tamamen ortadan kaldırarak bunların yerine "gündelik hayat"a, insanlara ve şeylere, "insanın yaptığı ya da kullandığı her şeye" eğilir: Yiyecek, giyecekler, iskan, aletler, para, kentler vb. Birinci cildin altında iki temel kavram yatar. Birinci kavram "gündelik hayat", ikincisi ise "maddi kültür"dür.

İkinci basımın giriş bölümünde Braudel, kitabında gündelik hayatı tarihselleştirmekten (*l'introduction de la vie quotidienne dans la domaine de l'histoire*) başka bir şey amaçlamadığını ilan eder. Böyle bir işe girişen ilk kişi o değildi elbet. Lucien Febvre'ün *Encylopedie française*'inin bir cildinin, Bloch'un yiyecek tarihi üstüne kaleme aldığı bir makaleyle katkıda bulunduğu bir cildinin başlığı *La civilisation quotidienne* idi. Hachette yayınevi farklı yer ve

* "Cuzco veya Cusco, Güney Peru'da şehir, Doğu Andlarda verimli bir vadide, idare bölgesi merkezi;...Cuzco, İnkaların yayılmasının başlangıç noktası, imparatorluklarının merkeziydi. Birçok ev duvarlarının alt bölgeleri Kolomb öncesi devirden kalma taş örgülerden meydana gelir. Sacsahuaman'ın güzel kalıntıları bir tepe üzerindedir; bu tepeden Cuzco ve dolayları görünür...", *Meydan Larousse*, s. 104.

zamanlardaki gündelik hayatı ele alan bir dizi tarih çalışmasını 1938 yılından itibaren, Abel Lefranc'ın (Rabelais hakkındaki fikirleriyle Lucien Febvre'ün tepesini attıran adam) Fransız Rönesansı hakkındaki bir incelemesiyle başlayarak yayımlamıştı. Daha öncesindeyse, Danimarka ve Norveç'te on altıncı yüzyıldaki gündelik hayat üstüne, yiyecek, giysiler ve iskana farklı ciltlerin ayrıldığı önemli bir inceleme Danimarkalı büyük tarihçi T. F. Troels-Lund tarafından yapılmıştı.[53] Buna rağmen Braudel'in çalışması, bir çırpıda tamamen betimsel, anekdot türünde, antika meraklısı bir inceleme çeşidine dönüşme potansiyeli barındıran gündelik hayatın "küçük tarihi" denilebilecek tarih çeşidi ile dönemin büyük ekonomik ve toplumsal eğilimlerinin tarihi arasında kurduğu sentezden ötürü önemlidir.

Braudel'in *civilisation materielle* kavramı da yakından analiz edilmeye değer. Braudel'in genel olarak kabul edilenden çok daha fazla ortak yönler sergilediği bir tarihçi olan Oswald Spengler, bir yaratıcılık alanının (*Kultur*) karşıtı olarak bir rutin alanı (*Zivilisation*) olduğunu bildiren fikri çok benimserdi.[54] Braudel zihinsel rutinlerle, Febvre'ün *outillage mental* dediği fenomenle uğraşmaz. Daha önce gördüğümüz gibi, Braudel zihniyetler tarihine asla büyük bir ilgi duymamıştı ve düşünce ve inanç konusunu her halükarda partnerine bırakacağı varsayılıyordu. Öbür yandan, başka alışkanlık (habit) biçimleri hakkında söyleyecek çok şeyi vardı.

Braudel'in bu kitapta kültüre yaklaşımı, *Akdeniz Dünyası*'nda olduğu gibi, esasen malların değiş tokuş edildiği –ya da edilemediği– kültür-alanlarıyla (*aires culturelles*) uğraşan bir coğrafyacının ya da jeo-tarihçinin yaklaşımıdır. Verdiği en çarpıcı örneklerden biri, Çin'e muhtemelen Avrupa'dan ikinci ya da üçüncü yüzyılda giden ve on üçüncü yüzyılda yaygın bir kullanıma erişen sandalyedir. Bu kazanım yeni mobilya çe-

[53] Troels-Lund (1879-1901).

[54] Spengler hakkında sarf edilen olumlu sözler için bkz. Braudel (1969), s. 186 ve sonrası; ayrıca, Braudel (1979a; 1979b)'deki dizinde Spengler'a yapılan göndermeler.

şitlerini (yüksek masalar, gibi) ve yeni bedensel duruşları – kısacası, yeni bir hayat tarzını- gerektirdi. Öbür yandan, *Akdeniz Dünyası*'nda ele alınan Granadalı Müslümanların Hıristiyanlığa karşı koymaları gibi Japonlar da sandalyeyi kabul etmemişlerdi.[55]

İngilizce'ye tercümesinde yakıştırılan terimle "maddi kültür" hakkındaki bu parlak incelemede önemli bir eksik varsa eğer, o da hiç kuşkusuz simgeler alanıdır.[56] Amerikalı sosyolog Thorstein Veblen *Theory of the Leisure Class* (Aylak Sınıf Teorisi) (1899) adlı çalışmasının önemli bir kısmını statü simgeleri hakkında yaptığı tartışmaya ayırmıştı. Bazı tarihçiler aynı çizgiyi takip etti; örneğin, Braudel'inkinden iki yıl önce yayımlanan bir kitapta Lawrence Stone, İngiliz aristokrasisinin malikanelerini ve cenaze törenlerini bu bakış açısıyla incelemişti.[57] Son yıllarda ise tarihçiler ve antropologlar, benzer şekilde, maddi kültürün anlamına önem vermeye başladı.[58]

Bir tarihsel antropolog veya antropolojik tarihçi, Braudel'in "et obur Avrupa" hakkında sunduğu hayranlık verici döküme, örneğin aristokratik hobi avcılığıyla özdeşleştirilen ve hediyelerin mübadele edildiği merasimlerde önemli bir rol oynamış olan sülün ve geyik eti gibi "soylu" yiyeceklerin simgeselliği hakkındaki bir tartışma eklemeyi isteyebilir. Benzer bir tartışma sosyolog Erving Goffman'ın "benliğin gündelik hayatta sunumu" dediği fenomen çerçevesinde giysilerin kullanımları konusunda yapılabilir; keza evlerin simgeselliğine, dış cephelerin ve iç düzenlemelerin simgeselliğine de bu açıdan yaklaşılabilir.[59]

---

[55] Braudel (1979a), 4. Bölüm.

[56] Bu eleştiri Burke (1981), s. 38 ve sonrasında ve Clark (1985), s. 191'de dile getirildi.

[57] Stone (1965).

[58] Bkz. Örneğin Appadurai (1986).

[59] Goffman (1959). Evler hakkında bu bakış açısından yapılan bir tartışma için bkz. Le Roy Ladurie (1975). Giysiler için bkz. Roche (1989).

Braudel'in Kapitalizm Hakkında Söyledikleri: *The Wheels of Commerce* geleneksel pazarın şamatalı, canlı, çok-dilli (polyglot), çok-renkli dünyasının koşuşturmacasına ve karmaşasına başvurarak başlar ve panayırların, seyyar satıcıların, büyük tacirlerin betimlenmesiyle devam eder. Uluslararası ticaret genellikle yabancıların elinde –Fransa'da Protestanların, Orta Avrupa'da Musevilerin, Mısır'da Kıptiklerin, Hindistan'da Zerdüştilerin, Türkiye'de Ermenilerin, İspanyol Amerika'sında Portekizlilerin elinde– olduğundan, bu tacirlerin çoğu, alıp sattıkları mallar kadar egzotiktir.

Braudel başka çalışmalarında olduğu gibi bu çalışmasında da soyut ile somut, genel ile tikel (particular) arasında ince bir denge kurar. Ele aldığı manzarayı anlatmaya zaman zaman ara vererek vaka incelemeleri üstünde yoğunlaşır; bunlar arasında on sekizinci yüzyılda Veneto'daki bir zirai "imalathane", on yedinci yüzyıldaki bir katılımcının betimlemesiyle, vurguncu ve soyguncuların işgalindeki Amsterdam Borsası'nın "keşmekeşi" de vardır. Braudel canlı ayrıntılara daima duyarhydı. Kastilya'daki Medina del Campo festivali esnasında Aşai Rabbani kutlamasının katedralin balkonunda yapıldığını, bu sayede "alıcı ve satıcıların işlerine ara vermeksizin merasimi izleyebildikleri"ni not etmesi bu duyarlılığın bir örneğidir.

Bu renkli betimlemeler, Braudel'in öbür disiplinlerden aldığı fikirleri temellük etme konusundaki az bulunur yeteneğini eksiksiz bir şekilde sergilediği hayranlık verici bir analizle tamamlanır. Braudel *The Wheels of Commerce*'de Çin'deki dağıtım pazarlarını tartışmak için Alman coğrafyacı Walter Christaller'ın "merkezi-yer teorisi"nden yararlanır. Kendisinin "toplumların çoğulculuğu" adını verdiği, toplumların toplumsal yapılarındaki çelişkileri analiz etmek için Georges Gurvitch'in sosyolojisinden yararlanır. Sanayi öncesi toplumları sabit, durağan sermaye yokluğuyla nitelemek için, yaklaşımı hakkında "tam gönlüme göre" dediği bir ekonomistin, "uzun sürenin ekonomi alanında açıklayıcı bir değere

sahip olduğuna inanan" Simon Kuznets'in teorilerine yaslanır.[60] En fazla yararlandığı adsa, 1940'lı yıllarda ekonomik antropoloji üstüne çalışmakta olan şu dikkat çekici allame Karl Polanyi idi; ama modern çağın başlarındaki dünyada pazar ekonomisinin, Polanyi'nin iddia ettiği gibi on dokuzuncu yüzyıldaki "büyük dönüşüm"le birdenbire meydana çıkmaktan ziyade pazar-dışı ekonomiyle birlikte var olduğunu savunarak ona karşı çıkıyordu.[61]

Braudel dağıtım ve mübadele mekanizmaları hakkında sunduğu bu dökümde karakteristik bir şekilde aynı anda hem yapısal hem çok-yanlı (multilateral) olan açıklamalar önerdi. Hugenotlar* ve Zerdüştiler gibi dinsel azınlıkların uluslararası ticarette oynadıkları rolü tartışarak şunu söyler: "Yabancılara bunun gibi nahoş ama toplumsal açıdan gerekli görevleri bizzat toplumsal aygıt kendisi tahsis eder... yabancılar olmasalardı mecburen icat edilirlerdi".[62] Brau-del'in bireyler çerçevesinde açıklamalar sunmaya ayıracak zamanı yoktu. Öbür yandan, tek etkenli açıklamalara karşı çıkmaya da devam etti. Marx ve Weber'i tek fiskeyle bir kenara fırlatarak "kapitalizm tek bir sınırlı kaynaktan meydana gelemez" der. "Ekonomi bir rol oynadı, siyaset bir rol oynadı, toplum bir rol oynadı, kültür ve medeniyet bir rol oynadı. Genellikle son analizde güçlerin çekişmesinde kimin kazanacağını belirleyen tarih de bir rol oynadı".[63] Bu, Brau-del'in yeni görüşlere açıklığı analitik kesinlik eksikliğiyle bileştiren ve kitabın başka yerlerinde ciddi tartışmalara pek az konu olan etkenlere ağırlık veren karakteristik pasajlarından biridir.

Bu aynı zamanda Marx'la arasında düşünsel bir mesafe bırakmayı, Marksizmle arasında ise daha da büyük bir mesafe bırakmayı, çok katı olduğunu düşündüğü bir düşünsel çerçe-

---

[60] Braudel (1979b), s. 118, 463 ve sonrası, 244 ve sonrası.
[61] A.g.e., s. 225 ve sonrası.
* On altıncı yüzyılda Fransa'daki Protestanlar, özelde Kalvinistler –çn.
[62] A.g.e., s. 166.
[63] A.g.e., 402-3.

veye sıkışıp kalmaktan kaçınmayı zorunlu bulduğunu hatırlatır. "Marx'ın dehası, uzun süreli hakimiyetinin gizi", der Braudel, "bir tarihsel *longue duree* temelinde hakiki toplumsal modeller kuran ilk kişi olması gerçeğinde yatar. Bu modeller birer yasa statüsü verilmek suretiyle tüm yalınlıklarıyla dondurulmuştur".[64]

The Perspective of the World odak noktasını yapıdan süreçe –kapitalizmin doğuş sürecine– kaydırdı. İnandırıcı kesin fikirler belirtmenin zorunlu olduğu bu son ciltte Braudel, mutad eklektik yaklaşımını geri plana itmiş görünür. Kendi eklektik yaklaşımı yerine büyük ölçüde tek bir kişinin, Immanuel Walllerstein'ın fikirlerinden yararlanır. Wallerstein en az Polanyi kadar sınıflandırılması zor bir kişidir. Sosyoloji öğrenimi gören Wallerstein, Afrika'da araştırma yapmıştı. Araştırmaları esnasında kapitalizmi analiz etmeksizin Afrika'yı anlayamayacağı kanaatine varan Wallerstein ekonomi alanına döndü. Bundan sonra da kökenlerine inmeksizin kapitalizmi anlayamayacağını fark ederek ekonomi tarihçisi olmaya karar verdi. "Dünya kapitalizmi"nin 1500 yılından itibaren ele aldığı tamamlanmamış tarihi de Braudel'e çok şey borçludur (bu kitabın ikinci cildi Braudel'e ithaf edilmiştir).[65]

Gelgelelim, Wallerstein'ın kapitalizmin tarihi konusundaki analizi aynı zamanda Andre Gunder Frank gibi gelişim ekonomistlerinden, bilhassa ekonomik "merkez" (core) ülkeler ve "çevre" ülkeler kavramından, Batı'nın gelişmesi ile dünyanın geri kalanının azgelişmesinin (underdevelopment) aynı madalyonun iki yüzü olduğunu bildiren düşüncelerinden yararlanır.[66] Wallerstein "uluslararası işbölümü"nü ve birbirini izleyen Hollanda, Britanya ve Birleşik Devletler hegemonyasını tartışır. Wallerstein bir Marksist gelenek içinde kalır. Bu yüzden, Marx'la arasına her zaman bir mesafe

[64] Braudel (1969), s. 51.
[65] Wallerstein (1974-80).
[66] Gunder Frank (1969), s. 32 ve sonrası.

koymuş olan yaşlı Braudel'in nihayet Marksist çerçeveye benzer bir çerçeveyi kabul etme noktasına gelmiş olduğunu görmek birçok okurunu şaşırtmıştı.

The Perspective of the World üstün güçlerin birbiri ardına gelişini incelemesine rağmen, Braudel'den beklenebileceği gibi, Akdeniz Dünyası'yla işe başlar. Braudel'e göre, ilk kez on beşinci yüzyılda Venedik bir dünya ekonomisi üstünde hegemonya kurmayı başarmıştır. Venedik'i Antwerp, Antwerp'ü Ceneviz izlemişti. Cenevizli bankerler on altıncı yüzyılın sonunda ve on yedinci yüzyılın başında, yani "Cenevizliler çağında" Avrupa ülkelerinin (ve İspanya aracılığıyla da Amerika'nın) ekonomik kaderini denetim altında tutuyordu. Silsilenin dördüncü sırasında Hollanda Cumhuriyeti, daha doğrusu Braudel'in ekonomik hakim kentlerin sonuncusu olarak gördüğü Amsterdam gelir. Son olarak, Braudel, her zaman olduğu gibi, ustaca bir çalımla sorunu tersine çevirerek dünyanın başka bölgelerinin (Fransa ve Hindistan dahil olmak üzere) benzer bir hakim konuma gelmeyi başaramamalarını tartışır ve sunduğu öyküyü Britanya ile Sanayi Devrimi'ni inceleyerek bitirir.

Bu ciltlerde bilhassa yazarın en iyi bildiği ve çok sevdiği Akdeniz Dünyası'ndan uzaklaştığı yerlerde hatalar ya da boşluklar bulmak zor değil. Ama bunun gibi nefes kesici genişlikteki bir çalışmada birtakım hatalar yapmak neredeyse kaçınılmazdır. *Akdeniz Dünyası* hakkındaki yukarıda değindiğim eleştiriye benzer daha ciddi bir eleştiri, kendisinin gözde eğretilemelerinden biriyle söylenirse, Braudel'in başlangıçta Febvre ile yaptığı işbölümünün "esiri" (eğer kendi *outillage mental*inin esiri değilse) olduğunu bildirir. Braudel, Max Weber'e, kendi deyimiyle sonuna kadar "alerji" duymaya devam etmiştir ve kapitalist değerler –çalışkanlık, tutumluluk, disiplin, girişimcilik vb.– hakkında söyleyecek pek bir şeyi yoktur. Ne var ki, Hollanda Cumhuriyeti ve Japonya gibi "girişimciliğe elverişli kültürler" (proenterprise cultures) ile İspanya ve Çin gibi "anti-girişimci kültürler" (anti-enterprise

cultures) arasında çarpıcı bir karşıtlık vardır ve değerlerdeki bunun gibi farklılıklar bu ülkelerin ekonomik tarihleri açısından hiç kuşkusuz belli bir anlam taşır.

Kültüre, fikirlere özerklik tanıma konusundaki bu isteksizlik Braudel'in yaşlılığında yazılmış denemelerinden birinde açıkça gösterilir. Reform'un Fransa'da reddedilmesi sorununu tartışırken (bir keresinde Reform'un İspanya'da reddedilişini tartıştığı gibi) kaba bir indirgemeci açıklama önerdi. Ren ve Tuna nehirlerinin, Roma İmparatorluğu'nun sınırı işlevini gördükleri gibi Katolikliğin de sınırlarını oluşturduklarına dikkat çekmekle yetindi, bu sınırlar ile Reform olayları ve fikirleri arasındaki olası ilişkiyi analiz etme zahmetine girmedi.[67]

Yine de Braudel'in üçlemesinin olumlu özellikleri kusurlarına göre çok daha ağır basar. Bu üç cilt birarada, erken modern Avrupa'nın ekonomik –"ekonomi" teriminin geniş anlamıyla– tarihinin muhteşem bir sentezini kurar ve bu tarihi karşılaştırmalı bir bağlama oturtur. Bu ciltler yazarın ele aldığı dünyaya koyduğu ağır siklet başlığın isabetli olduğunu gösterir. Geç yirminci yüzyılda uzmanlaşma eğilimlerine direnmenin hâlâ mümkün olduğunu tanıtlamasından ötürü bu çalışmaya ancak teşekkür borçlu olabiliriz. Braudel'in yaklaşık elli yıl alan bir dönemde iki büyük ölçekli çalışma yaparken sergilediği sebat karşısında ancak şapka çıkarabiliriz.

Üstelik, yaptıkları bunlarla da kalmadı. Leopold von Ranke yaşlılık döneminde dünya tarihine yönelmişti. Braudel, ihtiraslarının ne kadar mütevazı olduğunu gösterircesine, yetmişli yaşının sonlarına doğru kendi ulusunun total tarihine yöneldi. Yazar 1985 yılında vefat ettiğinde ortada bu çalışmanın yalnızca coğrafi, demografik ve ekonomik bölümleri vardı; buna rağmen çalışma *The Identity of France* başlığıyla yayımlandı.

---

[67] Braudel (1981).

Bu son kitapta neler olabileceğini bir anlamda öngörmek mümkündü –Braudelci bir Fransa incelemesinin neye benzeyebileceğini tahayyül etmek zor değil. Önceki kitaplar gibi bu kitap da Vidal de la Blache'den Maximilien Sorre'a kadar Braudel'in gözde coğrafyacılarının çalışmalarına yaslanıyordu. Son derece belirlenimci olduğunu savunan eleştiriye yanıt verme fırsatı bulmuş olmasına ve Febvre ile Vidal de la Blache tarzı "olabilirlikçilik" (possibilism) hakkında söyleyecek şeyleri olmasına rağmen, konumundan milim kımıldamaksızın "uzak kökenlerin devasa ağırlığı altında ezildiğimiz" konusundaki inancını tekrarlamıştı. Yine de bu incelemenin birinci cildi, Braudel'in mekanı tarihe dahil etme, bir yandan mesafeyi ve bölgesel farklılıkları tartışırken öbür yandan ulaşımı ve ulusu bütünlüğü içinde tartışma ve elbette Fransa'nın 843 yılından 1761 yılına kadar uzanan çok uzun süreli sınır değişiklikleri hakkında fikir geliştirme kapasitesinin çarpıcı bir kanıtıdır.[68]

Braudel'in çalışmalarındaki son bir tema daha tartışılmaya değer: İstatistik. Braudel meslekdaşları ve öğrencilerince kullanılan nicel metodlara sıcak bakıyordu. İstatistiği yeri geldiğinde, bilhassa *Akdeniz Dünyası*'nın 1966 yılında çıkarılan genişletilmiş ikinci basımında kullanmıştı. Bununla birlikte, rakamların Braudel'in kurduğu tarihsel binanın yapısal bir parçası olmaktan ziyade dekorasyonunun bir parçası olduğunu söylemek haksızlık olmaz.[69] Bir anlamda, tıpkı Burckhardt'ın ünlü *Civilization of the Renaissance in Italy* adlı çalışmasını "havada asılı" (*arienne, suspen-due*) kaldığı gerekçesiyle bir kenara fırlatarak birçok kültürel tarih biçimine karşı koyduğu gibi, nicel metodlara da karşı koydu.[69] Nitekim, kendi döneminde *Annales* tarihi içerisinde cereyan eden iki önemli gelişmeye bir anlamda yabancı kalmıştı: Ni-

[68] Bir değerlendirme için bkz. Aymard (1988); bir coğrafyacıdan gelen şiddetli eleştiriler için bkz. Lacoste (1988).
[69] Braudel'in istatistiği "gamsız" kullanışı konusunda karş. Hexter (1972), s. 113.
[69] Braudel (1969), s. 186.

cel tarih ve zihniyetler tarihi. Şimdi bu gelişmelere eğilmenin zamanı geldi.

III. NİCEL TARİHİN YÜKSELİŞİ

Başarılarına ve karizmatik önderliğine rağmen *Annales* hareketinin Braudel dönemindeki gelişimi tek başına onun fikirleri, uğraşıları ve etkisi çerçevesinde açıklanamaz. Hareketin "kolektif kaderi ve genel eğilimleri"nin de incelenmesi gerekir. Bu eğilimlerden en önemlisi, 1950 yılı civarından 1970 yılına ve hatta sonrasına kadar gelişen eğilim, hiç kuşkusuz, nicel tarihin yükselişiydi. Bu "nicel devrim" ilk önce ekonomi alanında, bilhassa fiyatlar tarihinde gözle görülür hale geldi. Ekonomik alandan toplumsal tarihe, bilhassa nüfus tarihine yayıldı. Son olarak, yeni eğilim, bundan sonraki bölümde tartışacağımız üçüncü kuşakta kültürel tarihe –din tarihine ve zihniyetler tarihine- sızdı.[70]

Ernest Labrousse'un Önemi: İstatistikle uğraşmak ekonomi tarihçileri açısından yeni bir şey değildi. Fiyatların tarihi konusunda on dokuzuncu yüzyılda kayda değer sayıda araştırma yapılmıştı.[71] 1930'lu yılların başında konuya duyulan ilgide bir patlamaya tanık olundu; bu ilgi patlaması, hiç kuşkusuz, Almanya'daki hiper-enflasyonla ve 1929 yılındaki Büyük Kriz'le bağlantılıydı. 1932-3 yıllarında Fransızca'da iki önemli fiyat incelemesi yayımlandı. Lucien Febvre'ün tarihçilerin baş ucunda bulundurmaları gereken bir kitap olarak betimlediği birinci kitap *Researches on the General Movement of Prices* başlığını taşıyordu.[72] Bu, otuz yıl önce geleneksel tarihe karşı çok büyük bir saldırı başlatmış olan ekonomist François Simiand'ın bir çahşmasıydı. *Araştırmalar* Simiand'ın tarihte "A-evreleri" dediği genişleme

[70] Genel bir açıklama için bkz. Le Roy Ladurie (1973), s. 7-16.
[71] Wiebe (1895).
[72] Febvre (1962), s. 190-1.

dönemleri ile "B-evreleri" dediği daralma dönemlerinin birbirlerini izleyişini tartışıyordu.[73]

Tevazu gösterilerek *Sketch of the Movement of Prices and Revenues in 18th-Century France* başlığı konulmuş olan ikinci önemli çalışma, genç bir tarihçinin, Ernest Labrousse'un çalışmasıydı.[74] Braudel'den iki yaş büyük olan Labrousse, Fransız tarih yazımında elli yıldan fazla bir süredir son derece etkiliydi. Birçoğunun tezini yönettiği *Annales* grubunun genç tarihçileri üstündeki etkisi hesaba katıldığında, Labrousse'un *Annales*'de kesinlikle çok önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Ama başka bir anlamda grubun marjinine yerleştirmek de mümkün. Sorbonne'da ders veren Labrousse, Fransız Devrimi'yle (*par excellence* olay) uğraşıyordu ve bundan daha önemlisi, bir Marksist idi.[75]

Daha önce gördüğümüz gibi, Karl Marx'ın fikirlerine ne Febvre ne de Bloch büyük bir ilgi duyuyordu. Febvre, sosyalist olmasına ve Jaures'yi takdir etmesine rağmen, Marx'ı aydınlatıcı bulamayacak kadar iradeciydi. Bloch'a gelince, ekonomik tarihe çok ilgi duymasına rağmen, benimsediği Durkheimcı yaklaşımla Marx'tan ayrılıyordu.[77] Braudel, daha önce gördüğümüz gibi, Marx'a bu iki kişiden daha fazla borçluydu, ama yalnızca yaşlılık dönemindeki çalışmalarında.

Marksizm *Annales* grubuna Labrousse'la birlikte sızmaya başladı. İstatistik de öyle; çünkü, Labrousse, on sekizinci yüzyıl Fransa ekonomisine ilişkin titiz bir nicel incelemeye girişme ilhamını ekonomist Albert Aftalion ve François Simiand'dan almıştı. Bu inceleme iki cilt halinde yayımlandı; 1701 yılı ile 1817 arasındaki fiyat hareketiyle uğraşan *Sketch* (1933); ve eski rejimin sona erişine eğilen *The Crisis* (1944). Tablo ve grafiklerle dolu bu iki çahşma hem uzun süreli eği-

---

[73] Simiand (1932).
[74] Labrousse (1933).
[75] "Marjin"e yapılan göndermeler şu çalışmadan kaynaklanıyor: Allegra ve Torre (1977), s. 328 ve sonrası. Labrousse (1980) *Annales*'le özdeşleşimini dile getirir.
[77] Karş. Suratteau (1983).

limlerle (*le mouvement de longue duree*) hem de kısa dönemli "devrevi krizler" (cyclical crises) ve "devir araları"yla (intercycle) uğraşır. Ekonomik eğilimleri ölçme yolları bulma konusunda büyük bir beceri sergileyen Labrousse, kısa ve uzun süreli ekonomik konjonktürlerle ilgilenen Juglar ve Kondratieff gibi ekonomistlerden ve ekonomik krizler üstüne çeşitli çalışmalar yapan kendi hocası Albert Aftalion'dan aldığı kavramlardan, metodlardan ve teorilerden yararlandı. Fransa'da on sekizinci yüzyıldaki kötü hasatın "zincirleme bir etki" yaratarak tarım gelirlerinde düşmelere ve sanayi için üretim yapan daha geniş tarım piyasasında bir çöküşe yol açtığını savundu. Ayrıca, Fransız Devrimi'nin bir önkoşulu olarak 1780'lerin sonunda yaşanan ekonomik krizin önem taşıdığını ileri sürdü.[78] Yazdığı iki monografi, *Annales* tarihçilerinin daha sonraları *konjonktür* (kitabın sözlükçe kısmına bakınız) diyecekleri şeye öncülük eden birer incelemeydi. Bu incelemeler, zaman zaman verileri modele zorla uydurma çabaları görüldüğü gerekçesiyle eleştirilse de, son derece etkili olmuştu.

Braudel, *longue duree* kavramı üstünde yoğunlaşan ünlü "Tarih ve Toplum Bilimleri" (1958) başlıklı denemesinde Labrousse'un *Crisis*'ini "Fransa'da son yirmibeş yıl içerisinde yayımlanmış en büyük tarih çalışması" olarak betimliyordu.[79] Benzer şekilde, Pierre Chaunu, "Fransa'da nicel tarih doğrultusundaki hareket tamamen iki kitaptan, benim kuşağımın her gün okunması gereken dua kitabı gözüyle baktığı *Taslak* ve *Kriz*'den etkilenmiştir" diyor ve bu kitapların bizzat *Akdeniz Dünyası*'ndan daha etkili oldukları kanaatini taşıyordu.[80]

Bu kitaplar son derece teknik nitelikteydi; Labrousse bu kitaptan sonra pek az yayın yaptı. Labrousse tarihçilerin tarihçisiydi. Ne var ki, dar kafalı bir uzman değildi. İlgi duy-

[78] Labrousse (1933, 1944). Bu çalışmaların bir eleştirisi Landes (1950)'de bulunmaktadır. Ayrıca bkz. Renouvin (1971) ve Labrousse (1980).
[79] Braudel (1969)'da yeniden basıldı, s. 25-54.
[80] Chaunu (1955-60), c. 8, 1. Bölüm, s. xiv.

duğu konular on sekizinci yüzyılın ekonomik tarihinin ötesine geçip 1789 ve 1848 devrimlerine ve Avrupa Burjuvazisinin 1700'den 1850'ye kadar olan dönemdeki toplumsal tarihine uzanıyordu.[81] Bir keresinde de "zihniyetler incelenmeksizin toplum incelemesi yapılamaz" demişti.[82]

Labrousse zamanının büyük kısmını lisans üstü öğrenim gören öğrencilere danışmanlık etmeye ayırıyordu; bu yüzden, bir Kardinal Richelieu sayabileceğimiz Braudel karşısında, ön plana çıkmamakla birlikte yardımları zaruri olan Peder Joseph rolünü oynayan, *Annales*'ın perde arkasındaki gücü olarak hatırlanmayı hak etmektedir. Braudel'in *Akdeniz Dünyası*'nın 1966 yılında yayımlanan ve nicel tarihe daha fazla ağırlık vermenin yanı sıra birinci basımda bulunmayan tablo ve grafikler içeren ikinci basımında Labrousse'un bir etkisi olduğunu düşündüren gerekçeler var.[83] Ayrıca, kitap, *Annales*'ın 1969 yılında geniş formatta çıkmaya başlamasından önce yer verdiğinden daha fazla tablo ve grafik içeriyordu.

1950'li ve 1960'lı yıllarda Braudel ve Labrousse'un ortak imzalarıyla yayımlanan çalışmaların hepsini ayrıntılarıyla tartışmak imkansız, ama bununla eşit ölçüde imkansız olan başka bir şey de, Chaunu'nun belki de bugüne kadar yazılmış en uzun tez olan *Seville and the Atlantic*'ini (1955-60) atlamaktır.[84] Karısı Huguette'in yardımıyla yazılmış olan bu inceleme, Atlantik Okyanusu'nu konu alarak Braudel'i aşmaya değilse de taklit etmeye çalışmıştır. Chaunu bu çalışmasında İspanya ile Yeni Dünya arasın-da 1504 yılından 1650'ye kadar gerçekleştirilen mal alış verişinin tonajı gibi

---

[81] Roma'da 1955 yılında düzenlenen Uluslararası Tarihsel Bilimler Kongresi'nde Labrousse önemli bir bildiri sundu: "Voies nouvelles vers une histoire de la bourgeoisie occidentale". Ayrıca, Daumard'ın Paris burjuvazisi üstüne yazdığı tezi yöneten de Labrousse'dur

[82] Labrousse (1980); Labrousse (1970).

[83] Braudel ayrıca, Leghorn (Livorno) limanındaki gemiciliğe ilişkin nicel bir incelemede İtalyan tarihçi Ruggiero Romano'yla birlikte çalışmıştı.

[84] Bu tez büyük kısmı istatistiklerden oluşan on iki ciltlik bir çalışmadır, ama yoruma ayrılmış olan 8. Cilt 3000 sayfadan fazla tutar.

ölçülebilir konular üstünde yoğunlaşır, bu nicel taban-dan hareketle tartışmasını ticaret hacmindeki daha genel dalgalanmaları kapsayacak şekilde genişletir ve en sonunda, dönemin belli başlı ekonomik eğilimlerini, özellikle de on altıncı yüzyıldaki genişlemeden (Simiand'ın deyişiyle bir A-evresi) on yedinci yüzyıldaki daralmaya (bir B-evresi) doğru gidişi ele alır.

Şu ünlü terim çiftini, *yapı* ve *konjonktür* terimlerini yürürlüğe koyan bu devasa çalışma, eşanlı olarak hem Labrousse'un on sekizinci yüzyıl Fransa'sını göz önünde bulundurarak geliştirdiği bir metod ve modelin transatlantik ticaretine uygulanışıdır hem de bir okyanusu en azından ekonomik bir bakış açısıyla inceleyen ve inceleme konusuna gerçekten global bir perspektifle yaklaşan bir çalışma sıfatıyla Braudel'e bir meydan okuyuştur. İspanyol Amerika'nın tarihsel coğrafyasına ayrılan uzun bölüm de çarpıcıdır. Chaunu tarih alanında mekan ve iletişimin önemi konusundaki bilinçliliği bakımından yalnızca Braudel'e göre ikinci sırada yer alır.[85]

Tarihsel Demografi ve Demografik Tarih: Nicel yaklaşımın fiyatların tarihinden sonraki ikinci büyük fetih alanı nüfus tarihiydi. Demografik tarihin yükselişi 1950'li yıllarda gerçekleşti; 1930'lu yılların fiyat tarihindeki yükselme 1929 Krizi'ne ne kadar borçluysa, demografik tarih de yükselişini o dönemdeki dünya nüfusundaki patlamanın bilincine varılmasına o kadar borçludur. Bu alanın gelişimi, en azından Fransa'da, demografların ve tarihçilerin birlikte çalışmalarının bir sonucu oldu. Örneğin, Demografi İncelemeleri Ulusal Enstitüsü'nde (Institut National d'Etudes Demographiques'de (INED)) çalışan Louis Henry, 1940'lı yıllarda çağdaş nüfus incelemelerinden uzaklaşarak geçmişteki nüfus hareketlerini incelemeye geçmiş ve doğum, evlilik ve ölüm kayıtları arasında bağlantı kurup Cenevre, Normandiya ve başka

[85] En iyi anlatımı Chaunu (1964), s. 11-38'de bulunmaktadır.

yerlerdeki aileler üstüne yaptığı vaka incelemeleri yoluyla bir bölgeyi ve dönemi araştırarak "ailelerin yeniden kuruluşu" (family reconstitutions) metodunu geliştirmişti.[86] INED'in 1946 yılında yayımlanmaya başlayan dergisi *Population*, tarihçilerin çalışmalarına her zaman yer vermiştir.

Örneğin, derginin birinci cildinde tarihçi Jean Meuvret'nin ufuk açıcı bir makalesi vardı. Bu çalışma "maişet krizi" kavramını geliştirmiş ve XIV. Louis çağında Fransa'da bu krizlerin mutat olaylar olduğunu savunmuştu. Tahıl fiyatlarındaki bir artışı kısa sürede ölüm oranlarındaki artış ve doğum oranlarındaki azalış izliyordu. Daha sonra ağır ağır bir düzelme görülüyor ve sonra yine bir kriz patlak veriyordu.[87] Bu makaledeki fikirler Goubert'in Beauvaisis üstüne yaptığı çalışmadan başlayarak daha sonra yapılan birçok bölgesel incelemenin temelini oluşturur. Labrousse gibi Meuvret de 1940'lı ve 1950'li yıllarda *Annales* hareketi açısından, yayımlanmış az sayıda çalışmasının uyandırabileceği izlenimden çok daha önemli bir tarihçiydi. Onun büyük eseri öğrencilerinin ortaya koyduğu çalışmalardan oluşur.

Tarihsel demografi kısa sürede resmen toplumsal tarihe bağlandı. Altıncı Şube 1960 yılında "Demografi ve Toplumlar" adlı yeni bir diziyi başlattı; bu dizide mahalli tarih üstüne önemli birçok monografi yayımlandı.

Bölgesel ve Dizisel (Serial) Tarihin Önemi: "Demografi ve Toplumlar" dizisinde yayımlanan ilk kitaplardan biri, Pierre Goubert'in *Beauvais and the Beauvaisis* başlıklı teziydi. Chaunu gibi Goubert de tezini "Yapı" ve "Konjonktür" şeklinde iki kısma ayırmıştı. İkinci kısım 1600'den 1730'a uzanan "uzun" bir on yedinci yüzyıl süresince fiyatlar, üretim ve nüfus konularındaki kısa süreli ve uzun süreli dalgalanmaları ele alır. Bu kısım Simiand'ın B-evresinin bölgesel bir örneğidir. Goubert fiyat ve nüfus hareketlerini yan yana getirerek ekonomik değişimin insani doğur-gularını gösterir.

---

[86] Henry (1956); Henry ve Gautier (1958).
[87] Meuvret (1946, 1977).

Birinci kısmın önemi bir bölgenin tarihsel demografisini toplumsal tarihiyle bütünleştirmesinden kaynaklanır. Goubert, Beauvaisis bölgesinde bulunan Auneuil ve Breteuil gibi bazı kentlerde gözlemlenen nüfus eğilimlerini dikkatli bir şekilde incelemiştir. Meuvret'nin on sekizinci yüzyılın ortasına kadar yaklaşık her otuz yılda bir tekerrür eden maişet krizlerinin damgasını vurduğunu söylediği "eski demografik rejim"in sürekliliği hakkında ulaştığı sonuçların bir benzerine Goubert de ulaşmış ve kentlilerin daha geç yaşlarda evlenerek ve böylelikle eşlerinin çocuk sahibi olma yıllarını kısaltarak kendilerini zor zamanlara nasıl uyarladıklarına dikkati çekmiştir.

Gelgelelim, Goubert ekonomik durgunluk (resesyon) hakkındaki ortodoks yorum haline gelmeye başlamış olan bir ekonomik fenomen ile on yedinci yüzyıldaki demografik krizin Beauvaisis'le ilintisini tanıtlamaktan fazlasını yaptı. Kendisinin "toplumsal demografi" adını verdiği fenomeni, insanların hayatta kalma ihtimallerinin, örneğin bir toplumsal gruptan öbürüne değişiklik göstermesi gerçeğini sürekli vurguladı. Ortaya koyduğu çalışmayı "toplumsal tarih"e, yani yalnızca zengin ve güçlü toplumsal grupları değil, herkesi konu alan tarihe yapılmış bir katkı olarak gördü; bu nokta daha sonra gerçekleştirdiği *Louis XIV and Twenty Million Frenchmen* (1966) adlı çalışmasında tekrarlanır.

Kitabın en ilgi çekici bölümleri, en azından bana göründüğü kadarıyla, kent ve kır toplumlarına, örneğin Beauvais'deki tekstil üretimine, köylülere –yoksul, orta halli ve zengin köylüler- ayrılan bölümlerdir. Goubert'in daha sonraları on yedinci yüzyılda bütün olarak Fransa'daki köylüler hakkında kaleme aldığı bir incelemede geliştirdiği bu toplumsal farklılaşma ve toplumsal hiyerarşiler hakkındaki dikkatli inceleme, eski rejim toplumuna ilişkin her türlü kolaycı görüşe yapılmış paha biçilmez bir tashihtir.[88]

[88] Goubert (1982).

Goubert'in zengin toplumsal analizi total tarihin tam eşiğinde durur. "Burjuva zihniyeti"ne pek az yer verilirken, yazarın daha başlangıçta itiraf ettiği gibi, din ve siyaset bir yana bırakılır. Benzer şekilde, 1960'lı ve 1970'li yıllarda kaleme alınan ve kayda değer bir kolektif başarıyı temsil eden *Annales* tarzı bölgesel monografilerin çoğu fiilen, Braudel modeline göre kaleme alınmış coğrafi girişlerle birlikte, ekonomik ve toplumsal tarihle sınırlı tutulmuştur.

Goubert tezini Labrousse'a, yani Vilar'ın Katalonya hakkındaki incelemesinden Emmanuel Le Roy Ladurie'nin Languedoc ve Michel Vovelle'in Provence (aşağıda tartışıyorum) hakkındaki incelemesine kadar *Annales*'ın ikinci ve üçüncü kuşağı tarafından yapılmış kalbur üstü bölgesel incelemelerin çoğunun önsözlerindeki teşekkürlerde sahne arkasında nasıl önemli bir rol oynadığı açığa çıkan kişiye, ithaf etmiştir.[89] Bir modelin kopyalarından ziyade bir grubun topluca eğildiği bir tema üstüne yapılmış bireysel çeşitlemeler olarak görülmesi gereken bu incelemeler *Annales* okulunun 1960'lı yıllardaki en etkileyici başarılarını temsil eder. Bu bakımdan bu incelemeler elli yıl önceki Fransız coğrafya okulunun –Demangeon'ın Picardy'si, Sion'un Normandiya'sı vb.– bölgesel monografilerini hatırlatır.[90] Bu incelemeler ayrıca *Annales*'ın taşrada, Caen ve Rennes, Lyon ve Toulouse gibi üniversitelerde yeniden-kuruluşunu işaret eder.

Özetleyecek olursak, bölgesel incelemeler Braudelci *yapıları*, Labroussecu *konjonktürü* ve yeni tarihsel demografiyi bileştirmişti.

Modern dönem başlangıcındaki Fransa'nın kır toplumu Burgundy'de, Provence'da, Ile-de-France'da, Savoy'da, Lorraine'de taşra düzeyinde incelenmişti.[91] Ayrıca,

---

[89] Labrousse'un yönettiği bölgesel (regional) çalışmalar arasında Maurice Agulhon'un Provence üstüne, Pierre Deyon'un Amiens üstüne, Adeline Daumard'nın Paris burjuvazisi üstüne, J. Georgelin'nin Venedik üstüne, J. Nicolas'ın Savoy üstüne yaptığı incelemeler de vardır.

[90] Buttimer (1971), s. 74 ve sonrası.

[91] Saint-Jacob (1960), Baehrel (1961); Freche (1974) vb.

Fransa'daki modern dönem başı kentlerin (Amiens, Lyon, Caen, Rouen, Bordeaux) yanı sıra Akdeniz dünyasının çeşitli yerlerindeki kentler (Roma, Valladolid, Venedik) üstüne yapılmış bir monografik incelemeler demeti de vardı.[92] Bu kent ve kır bölge incelemeleri epey bir ailevi benzerlikler sergiler. Bu incelemeler genellikle *yapılar* ve *konjonktür* şeklinde iki kısma ayrılır ve fiyat eğilimleri ya da ölüm oranları gibi uzun zaman-dizileri halinde düzenlenmeye elverişli türden oldukça homojen veriler sağlayan kaynaklara yaslanır büyük ölçüde. Bu yaklaşıma verilen "dizisel tarih" (*histoire serielle*) adı buradan kaynaklanır.[93] Bu tezlere bakıldığında, "nicel devrim Fransa'da tarihçilik mesleğini tamamen dönüştürdü" diyen Le Roy Ladurie' in neyi kastettiği kolayca anlaşılabilir.[94]

Bu bölgesel incelemelerin çoğu Braudel veya Labrousse'un yönetiminde yapılmıştı ve büyük kısmı modern dönemin başlarını ele alıyordu. Gelgelelim, bu iki kuralın da istisnaları var. Ortaçağ uzmanı Georges Duby bu ilk bölge monografilerinden birini yazmış, on birinci ve on ikinci yüzyıllarda Macon ve civar bölgelerindeki mülkiyet, toplumsal yapı ve aristokratik aileler üstünde yoğunlaşmıştı. Duby'nin çalışmasına Bloch'un eski bir meslekdaşı olan Charles Perrin danışmanlık etmiş ve bu çalışma tarihsel coğrafyadan ilham almıştı.[95] On dokuzuncu yüzyılın Limousin'i de *Annales* tarzı bir incelemeye konu olmuştu. İnceleme bölgenin coğrafyasını irdeleyen bir ciltle başlıyor, "ekonomik, toplumsal ve zihinsel yapılar"ın betimlenmesiyle devam ediyor ve siyasi tutumların analiziyle ve zaman içerisinde meydana gelen değişimin dökümüyle sona eriyordu.[96]

Modern dönemin başlarına eğilen çalışmalar bağlamında bile *Annales* okulunu ya da çevresini öbür tarihçilere sıkı

---

[92] Deyon (1967), Garden (1970), Gascon (1971), Delumeau (1957-9), Bennasar (1967) vb.

[93] Chaunu (1970).

[94] Le Roy Ladurie (1973), s. 7.

[95] Duby (1953). Karş. Duby (1987), s. 126-7.

[96] Corbin (1975).

sıkıya kapalı bir grupmuşçasına sunmak yanıltıcı olur.[97] Adı anılmaya değer en göze çarpan yabancı, modern dönemin başlarını konu alan araştırmalarda en az Braudel ve Labrousse kadar etkili olan Roland Mousnier'dir. Ama Mousnier makalelerini *Annales*'da değil, *Revue Historique*'de yayımlamıştı. Heutes Etudes'de değil, Sorbonne'da hocalık etmişti. Braudel nezdinde *persona non grata** idi. *Annales* çevresi bir klüp sayılacaksa, Mousnier bu klübün bir mensubu değildi elbet.

Her şeye rağmen, Mousnier'nin düşünsel uğraşları *Annales* çevresinin uğraşılarıyla büyük ölçüde örtüşür. Bloch'tan beri hiçbir Fransız tarihçi karşılaştırmalı tarih yaklaşımını (gerek komşu ülkelerin gerekse uzak ülkelerin karşılaştırılmasını) o kadar ciddiye almamıştı. Oysa Mousnier, örneğin Fransa ile İngiltere'nin siyasi gelişimlerini kıyaslamış ve yalnızca Fransa'daki on yedinci yüzyıl köylü ayaklanmalarını değil, Rusya ve hatta Çin kadar uzak ülkelerdeki köylü ayaklanmalarını da incelemişti. *Annales* grubu gibi Mousnier de Max Weber'den Talcott Parsons'a kadar toplum teorisinden hatırı sayılır derecede yararlanmıştı (Marksizme ise ayıracak zamanı yoktu).[98]

Mousnier, siyasi görüşleri sağa yakın düşse de, on sekizinci yüzyıla ilişkin bir incelemede, yüreği her zaman solda olan Labrousse'la birlikte çalışabilmişti. Aslında, sonuçlar şöyle dursun, araştırmanın metodları konusunda bile anlaşamamışlardı; ama eski rejimin toplumsal yapısını, "düzen"ini ve "sınıflar"ını analiz etmeye duydukları güçlü ilgi müşterekti ve bu konuda birbirine rakip konferanslar düzenlemişlerdi.[99]

---

[97] Gerek Delumeau'ye (1957-9) gerekse Gascon'ya (1971) ilham veren kişi, bir uluslararası ilişkiler hocası olan Gaston Zeller'di.

* İstenmeyen, makbul sayılmayan kişi –çn.

[98] Arriaza (1980) Mousnier'nin Bernard Barber'a bağımlılığını savunur. Ama yalnızca Max Weber'in değil, öbür Amerikan sosyologlarının da pekala farkındadır.

[99] Labrousse projesine toplumsal yapının nicel bir analizini yaparak katkıda bulunan Daumard ve Furet'yi Mousnier (1964) eleştirir. Kastlar, tabakalar ve sınıflar üstüne Mousnier'nin (1968b) yaptığı çalışmayı Labrousse (1973)'le karşılaştırınız.

Mousnier toplumsal tarih alanında mebzul miktarda tez yönetti; konular on sekizinci yüzyıldaki bir Fransız askerinden küçük bir Fransız kasabasının toplumsal yapısındaki yaklaşık üç yüz yılı kapsayan değişimlerin bilgisayar-tabanlı nicel analizine dek uzanıyordu.[100] 1960'lı yılların başında, kısmen Sovyet tarihçi Boris Porshnev'in (çalışması Rusça'da 1940'lı yıllarda yayımlanmış ve Fransızca'ya Mousnier'nin Altıncı Şube'deki rakiplerince tercüme edilmişti) Fransız köylü ayaklanmaları hakkında ileri sürdüğü Marksist yorumu çürütmek amacıyla, on altıncı ve on yedinci yüzyıllardaki köylü ayaklanmaları üstüne kolektif bir araştırma programı başlattı.[101] Mousnier ve öğrencilerinin çalışmaları genellikle ekonomiye, Braudel ve Labrousse'un danışmanlık ettikleri bölgesel çalışmalarda görülenden daha az eğilirken siyasete daha fazla ağırlık verdi ve toplumsal yapıyı analiz ederken hukuki ölçütleri daha fazla ciddiye alırken ekonomik ölçütleri pek hesaba katmadı. Gelgelelim, bu incelemelerin bazılarını, *Annales* okulu damgasını taşıdığı düşünülen incelemelerden ayırmak pek mümkün değildir.[102]

Le Roy Ladurie'nin Languedoc'u: Ekonomik ve toplumsal yapılara ve konjonktüre verilen büyük önemin, *Annales* çevresinden gelen bölgesel incelemelerde bulunabilecek büyük bir istisnası vardı. Emmanuel Le Roy Ladurie'nin *The Peasants of Languedoc* adlı doktora tezi (1966), yazarının belirttiği gibi, 200 yıldan fazla bir süreyi kapsayan bir dönemin "total tarihini yazma macerası"na atılmıştı.[103]

Le Roy Ladurie genel kanate göre Braudel'in öğrencilerinden en parlak olanıdır ve birkaç açıdan ona benzer –hayal gücü, engin bir merak duygusu, çok-disiplinli bir yaklaşım, *longue duree*'ye duyduğu ilgi ve Marksizm karşısında belli bir muğlak tutum. Braudel gibi Le Roy Ladurie de güneye aşık

---

[100] Corvisier (1964); Couturier (1969).
[101] Porshnev (1948).
[102] Mousnier (1968a); Pillorget (1975); Berce (1974).
[103] Le Roy Ladurie (1966), s. 11.

bir kuzeylidir (bir Norman). Onun *Peasants of Languedoc*'u *Akdeniz Dünyası*'yla aynı ölçektedir; bekleneceği üzere, kayalıkları ve fundalıkları, şarap üzümleri ve zeytinleri, meşe çalıları ve kestane ağaçlarıyla tipik bir Akdeniz kırsalı olan Languedoc'un coğrafi bir dökümüyle başlar.

Le Roy Ladurie tıpkı Braudel gibi fiziksel çevreye yoğun bir ilgi, uzun süreli iklim tarihine ilişkin dikkat çekici bir karşılaştırmalı inceleme yapmasına yol açan bir ilgi duyar.[104] Amerikalı bilim adamları iklimdeki uzun süreli eğilimleri saptayabilmek için ağaç gruplarından (özellikle uzak batının bazen 1500 yıl yaşayan dev sekoya ağaçlarından) yararlanmıştır. Bu ağaçların dar bir grup oluşturması kurak bir yıl yaşandığını, geniş bir grup ise bol yağışlı bir yıl geçtiğini gösterir. Le Roy Ladurie'nin bu bilim adamlarının vardıkları sonuçları, başka bir "dizisel tarih" örneğinden, Avrupa'nın çeşitli bölgelerinde üzüm asması hasatı tarihindeki çeşitlilikler hakkındaki bir incelemeden elde edilen sonuçlarla yan yana koyma gibi iyi bir fikri vardı. Hasatın erken yapılması yılın sıcak geçtiğini, geç yapılması ise soğuk geçtiğini gösteriyordu. Buradan vardığı sonuca göre, "birbirine uzak olmakla birlikte aralarında belli bir ahenk bulunan Almanya, Fransa ve İsviçre'nin eski üzüm bağları", Alaska va Arizona'nın bin yıllık ormanlarının sunduğu kanıtları sunar.[105] Burada Braudel'in Avrupa ve Asya'daki nüfus hareketleri arasında yaptığı karşılaştırmayla olan paralellik yeterince aşikardır.

Öte yandan, Le Roy (uzun ismini kısaltıyorum), tıpkı Braudel'in Marx'a yaptığı gibi, Braudel ile kendisi arasına düşünsel bir mesafe koymaya gerek duydu. Bölgesel monografilerin şimdi artık gelenekselleştiği üzere *"yapılar"* ve *"konjonktürler"* şeklinde düzenlenmesine son verdi. Bunun yerine, 1500 yılından 1700 yılına uzanan bir dönemi ele alan

[104] Le Roy Ladurie (1967).
[105] Le Roy Ladurie (1959), s. 157.

kendi kitabını "büyük bir tarımsal döngü"den, büyük bir gelgitten, yükseliş ve düşüşten oluşan üç döneme ayırdı.

Birincisi bir A-evresidir, Orta Çağların sonundaki salgın hastalıkların yarattığı yıkımdan nihayet kurtulma imkanının belirmesiyle bölge nüfusunda görülen hızlı artışın ateşlediği bir ekonomik genişleme dönemidir. O dönemde yaşayan birisinin dediği gibi, on altıncı yüzyıl Languedoc sakinleri "bir zahire ambarındaki fareler" gibi yavruluyordu. Bir süredir ekilmeyen toprakların tekrar ekilmeye başlamasının yanı sıra toprak daha etkin bir şekilde kullanıldı. Hane başına düşen ortalama toprak büyüklüğü gitgide küçüldü (toprağı paylaşacak çocukların sayısı arttığı için) ve tarım işçileri gitgide yoksullaştı (nüfus artışı emek talep eden bir alıcılar piyasası yarattığı için). Bu değişimden kârlı çıkan grup, sahip olduğu toprağı kendi işletebilen toprak sahipleriydi.

Nüfus gitgide azalan bir oranla 1650 ya da 1680 yılına kadar (Goubert'in Beauvaisis'inde nüfus artışının durmasından sonra bir süre daha) artmaya ve toprak sahipleri bundan kazançlı çıkmaya devam etti. Aslına bakılırsa Le Roy, 1600-50 dönemini "rant-atağı" (rent-offensive) dönemi olarak adlandırır. Gelgelelim, bu noktada Simiand'nın "B-evresi" diyeceği depresyon dönemi ortaya çıktı ve bütün bir devasa hareket tersine dönmeye başladı. Bu tersine dönmenin temel gerekçesi tarımda üretkenliğin azalmasıydı. Yoksullaşan üreticiler kendi topraklarını işletemez hale gelmişlerdi ve her halükarda bu kayalıklı Akdeniz toprağından zorla çekip alınabilecek ürünün bir sınırı vardı. Herkese yetecek kadar yiyecek yoktu ve bu yüzden maişet krizi baş göstermişti. Birçok insan öldü, bazıları göç etti ve (Beauvaisis'de olduğu gibi) erkekler ve kadınlar daha geç yaşlarda evlenmeye başladı. "Bölge nüfusu daralan ekonomik şartlara (contracting economy) kendini sancılı bir şekilde uyarlamaya çalışıyor gibidir".[106] Öte yandan nüfusun azalması on sekizinci yüzyı-

[106] Le Roy Ladurie (1966), s. 243.

lın başında, XIV. Louis'nin hükümranlığı sona ererken dibe vuran ekonomik depresyonu keskinleştirdi. Le Roy, tıpkı Malthus'un öngördüğü gibi, nüfus artışının refah artışını ortadan kaldırması anlamında, "Malthusçu bedduanın on altıncı ve on yedinci yüzyılda Languedoc'a musallat olduğu" sonucuna varır.[107]

Yukarıda betimlediğim çalışma 1960'lı yıllarda *Annales*'le bağdaştırılan bölgesel incelemelerin tipik tarzını sergileyen kalbur üstü bir coğrafi, ekonomik ve toplumsal tarih örneğidir. Çalışmada yalnızca fiyat dalgalanmalarını ve doğum, evlilik ve ölüm oranlarını incelemek için değil, aynı zamanda mülkiyet dağılımı, tarımsal üretkenlik, vb. konulardaki eğilimleri incelemek için nicel metodlardan epeyce yararlanılmıştı.

Gelgelelim, *The Peasants of Languedoc* önemli bazı bakımlardan gelenekle bağını koparmıştı. Daha önce gördüğümüz gibi, Le Roy çalışmasını "yapı" ve "konjonktür" şeklinde ayırmaktan ziyade kronolojik bir düzenleme biçimini benimsemişti. Kronolojiye göre düzenlenmiş her bölümde Protestanlığın yükselişi ve okur yazarlığın artışı gibi kültürel gelişmeleri tartışmanın yanı sıra bölgedeki sıradan insanların gündelik hayatlarında yaşantıladıkları ekonomik eğilimlere verdikleri tepkileri de betimlemişti. Bu "aşağının perspektifinden tarih"i yazabilmek için, ayaklanmaların sunduğu kanıtlardan bolca yararlanmıştı.

Örneğin, kır toplumunun on altıncı yüzyılın sonlarında müreffeh toprak sahipleri ve yoksul ücretli işçiler şeklinde kutuplaşmasını tartışırken, Romanların yaşadığı bir kasabadaki tek bir toplumsal çatışma epizodunun geçtiği bir mini-anlatı sunmuştu. 1580 Karnavalında zanaatkarlar ve köylüler "kasabalarındaki zenginlerin yoksullar aleyhine daha da zenginleştikleri"ni ve "Hıristiyan etinin yarım kilosunun altı kuruşa satılacağı" günlerin çok uzak olmadığını ilan edebil-

[107] A.g.e., s. 311.

mek için karnaval maskelerinin ardına gizlenme avantajını kullanmışlardı.

Yine bunun gibi, Le Roy, on sekizinci yüzyıl başındaki ekonomik depresyon hakkında yazdığı bölümde Kalvinist partizanların, Cevennes'in Protestan dağlılarının, dinlerini yasa dışı ilan eden krala karşı giriştikleri gerilla savaşını anlatır. Aralarında genç kızların da bulunduğu ayaklanma önderlerinin sık sık bilinçlerini kaybederek, cennet ve cehennemi gördüklerini ve olacakları öngördüklerini iddia etmelerine yol açan bir vecd haline kapıldıklarına dikkati çeker. Le Roy bu vecd hallerinin histerik olduğunu ileri sürer ve bu fenomeni dönemin genel *konjonktürüne* bağlar –depresyon yoksulluğa, evliliklerin geç yaşlara ertelenmesine, cinsel früstrasyona, histeriye ve nihayet ıspazmozlara yol açmıştır.

Le Roy'un tezi genel bir kabulle karşılandı.[108] Aslına bakılırsa Le Roy bu çalışmasıyla ün kazandı. Bununla birlikte, zaman içerisinde konunun esasına yönelik eleştiriler ortaya çıkmaya başladı. Örneğin, Cevennes'in kahinlerini patolojik birer vaka olarak ele almak yerine, onların cezbe hallerini otantik bir beden dili biçimi olarak yorumlamaması eleştirildi.[109] Ayrıca, bir eleştiriciye göre, "rantı kârla karıştırdığı"ndan, Le Roy'un yaptığı ekonomik analizin "anlamı yoktur".[110]

Bunlardan daha temel bir eleştiri, Le Roy'un Languedoc' daki değişime ilişkin kurduğu "demografik modele" saldıran Marksistlerden geldi. Bu eleştiriye göre, Le Roy'un modeli çok basit bir Malthusçuluğa yaslanır ve "tikel demografik ve ticari değişimlerin gelir dağılımı ve ekonomik büyümedeki uzun süreli eğilimleri etkileme tarzını ve derecesini belirleyecek olan sınıf ilişkilerinin, sınıfsal iktidarın yapısıdır, tersi değil". Le Roy bu eleştiriye, kurduğu modelin basit olmayıp

---

[108] Bazı eleştiriler Yves Berce tarafından *Bibliotheque de l'ecole des Chartes*, 125 (1967), s. 444-50'de sunuldu.
[109] Garrett (1985).
[110] North (1978), s. 80.

karmaşık bir "neo-Malthusçu" model olduğunu ve sınıf yapısını hesaba kattığını savunarak yanıt verdi.[111] Bu durumda toplumsal değişim konusunda birbirine rakip iki modelle karşı karşıya kalırız: Sınıfı hesaba katan demografik bir model ve demografiyi hesaba katan sınıfsal bir model. Braudel'in *Akdeniz Dünyası* etrafında cereyan eden özgürlük ve zorunluluk (iradecilik ve belirlenimcilik) tartışması örneğinde olduğu gibi, sorunu ampirik veriler tabanında bir çözüme kavuşturmanın yolu varmış gibi görünmüyor.

Yazarın açıklama modelini kabul edin veya etmeyin, *The Peasants of Languedoc*'un kılı kırk yaran nicel bir ekonomik ve toplumsal tarihi, çok parlak bir izlenimci siyasi, dinsel ve psiko-tarihle başarılı ve ender rastlanan bir tarzda bileştirmesinden ötürü takdir etmekten kaçınamazsınız. Çalışmanın yayımlanmasından yirmi yıl sonra geriye dönüp bakılınca, Braudelci paradigmanın sınırlılıklarını ilk görenlerden ve bu paradigmada ne gibi değişiklikler yapılması gerektiğini ilk düşünenlerden birisinin Le Roy olduğu net bir şekilde görülebiliyor. Büyük ölçüde *Annales*'ın üçüncü kuşağının çalışmalarıyla ortaya koyulan bu değişiklikleri bundan sonraki bölümde ele alıyorum.

[111] Brenner (1976), özellikle s. 31; Le Roy Ladurie (1978b).

ÜÇÜNCÜ KUŞAK

Üçüncü bir kuşağın yükselişi 1968'den sonraki yıllarda gitgide daha belirgin hale geldi: Andre Burguiere ve Jacques Revel gibi genç adamların *Annales*'ın yönetimine katılmaya başladığı 1969 yılında; Braudel'in Altıncı Şube Başkanlığı'ndan emekli olduğu 1972 yılında (başkanlık Jacques Le Goff'a geçmişti); ve eski Altıncı Şube'nin ilga edilip Jacques Le Goff'un yeniden örgütlenmiş olan Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales'in başkanı olduğu 1975 yılında (daha sonra 1977 yılında Le Goff'un yerini François Furet almıştı).

Gelgelelim, son yirmi yılda meydana gelen düşünsel kaymalar yönetsel değişimlerden daha önemli. Burada karşılaştığımız sorun ise üçüncü kuşağın düşünsel bir tasvirini yapmanın birinci ve ikinci kuşağın düşünsel tasvirini yapmaktan daha çetrefil olmasıdır. Bir zamanlar Febvre ve Braudel vakasında olduğunun tersine, bugün herhangi bir kişinin egemenliğinden söz edemeyiz. Aslına bakılırsa, bazı yorumcular düşünsel bir parçalanmışlıktan söz eder.[1]

[1] Dosse (1987).

En azından bir çok-merkezliğin geçerli olduğunu teslim etmeliyiz. Grubun bazı mensupları Lucien Febvre'ün programını daha ileri götürmüş, tarihin sınırlarını çocukluk, rüyalar, beden ve hatta kokuları dahil edecek şekilde genişletmiştir.[2] Başkalarıysa programı zayıflatmış, siyasi tarihe ve olaylar tarihine geri dönmüştür. Yine başka bazıları nicel tarih uygulamasına devam ederken öbürleri buna tepki duymuştur.

Üçüncü kuşak, bünyesinde kadınlara yer veren ilk kuşaktır. Orta Çağlarda ve Rönesans'ta Tuscany'de ailenin tarihi üstüne çalışan Christiane Klapisch; on sekizinci yüzyıl Paris'indeki sokakların toplumsal dünyasını inceleyen Arlette Farge; Fransız Devrimi esnasında düzenlenen festivaller hakkındaki ünlü bir çalışmanın yazarı olan Mona Zouf; emek tarihi ve kadınların tarihi üstüne çalışmalar yapan Michele Perrot bu kadınlar arasında en göze çarpanlarıdır.[3] Daha önceki *Annales* tarihçileri bazan feministlerce, kadınları tarihin dışında bırakmakla, daha doğrusu (Marguerite de Navarre'dan, cadı ilan edilen kadınlara kadar zaman zaman kadınlara bariz bir şekilde değinildiğinden) kadınları tarihe daha eksiksiz bir şekilde dahil etme fırsatını kaçırmakla eleştirilmişti.[4] Bununla birlikte, üçüncü kuşağa gelindiğinde bu eleştiri geçerliğini gitgide kaybetmeye başladı. Hatta, Georges Duby ve Michele Perrot kadınların tarihi üstüne kapsamlı bir çalışma başlattı.

Bu kuşak Fransa dışındaki fikirlere seleflerinden çok daha açıktır. Üçüncü kuşağın birçok mensubu Birleşik Devletler'de Princeton, Ithaca, Madison ya da San Diego'da bir ya da birkaç yıl çalışmıştır. Braudel'den farklı olarak İngilizce yazıp konuşabilmektedir. Her biri kendine özgü yollarla *Annales* geleneği ile Amerikan düşünce eğilimleri -psikotarih, yeni

[2] Kokular hakkında bkz. Corbin (1982).
[3] Klapisch (1985); Farge (1986); Ozouf (1976); Perrot (1974).
[4] Faure (1980); Stuard (1981).

ekonomik tarih, popüler kültür tarihi, simgesel antropoloji, vb.- arasında bir sentez kurmaya çalışmıştır.

Bu bölümde göstereceğimiz gibi, *Annales* hareketiyle özdeşleşen tarihçiler halihazırda yeni yaklaşımlar geliştirmeye çalışmaktadır. Ama yine de, tarih yazımındaki çekim merkezi 1930'lu ve 1960'lı yıllarda olduğunun tersine, Paris değildir artık. Yeryüzünün farklı yerlerinde buna benzer yenilikler aşağı yukarı eşanlı bir tarzda cereyan etmektedir. Örneğin, kadınların tarihi yalnızca Fransa'da değil, aynı zamanda Birleşik Devletler, Britanya, Hollanda, İskandinavya, Batı Almanya ve İtalya'da geliştirilmektedir. Georges Duby ve Michele Perro'nun tasarladıkları genel kadınlar tarihi Fransız bir yayıncı için değil, Laterza için yazılmaktadır. Yeniliğin birden fazla merkezi var –ya da hiçbir merkezi yok.

Aşağıdaki sayfalarda belli başlı üç tema üstünde yoğunlaşacağım: Zihniyetler tarihinin yeniden keşfi; kültürel tarih alanında nicel metodları kullanma girişimi; ve nihayet, bunun gibi metodlara karşı gerek bir tarihsel antropoloji, gerek siyasete bir geri dönüş ya da gerekse anlatının yeniden canlanması biçiminde tezahür eden reaksiyonlar. Ama üçüncü kuşağı bu yolla sunma kararıma ödediğim bedel, yazık ki, birçok ilgi çekici çalışmayı dışarıda bırakmak oldu; bilhassa kadınların tarihine Farge, Klapisch ve Perrot tarafından halihazırda yapılmakta olan katkıları tartışmamın dışında bırakmak zorunda kaldım. Ne var ki, bu bölümün *Annales* okulu için iddia edilen kadar parçalanmasını önlemenin tek yolu, belli noktalar üstüne yoğunlaşmaktan geçiyor.

I MAHZENDEN TAVAN ARASINA

Daha önce gördüğümüz gibi, Braudel kuşağında zihniyetler tarihi ve kültürel tarihin öbür biçimleri büsbütün ihmal edilmemiş olsa da *Annales* girişiminin marjinlerine havale edilmişti. Oysa 1960'lı ve 1970'li yıllarda önemli bir ilgi değişikliği cereyan etti. *Annales* tarihçilerinden birkaçının dü-

şünsel gezi programı, ekonomik temelden kültürel "üstyapıya", "mahzenden tavan arasına" geçilmesiyle sonuçlandı.[5]

Niçin böyle olması gerekti? İlgi konularındaki değişiklik kısmen, çok eminim, Braudel'e karşı bir reaksiyondu. Ayrıca, her tür belirlenimciliğe karşı gelişen çok daha yaygın bir reaksiyonun da parçasını oluşturuyordu.

Aslında, 1960 yılında yayımladığı dikkat çekici, hatta neredeyse sansasyonel bir kitapta akademik camianın dikkatini zihniyetler tarihine çeken kişi, Braudel kuşağından geliyordu. Philippe Aries, kendi deyişiyle, bir enstitüde tropik meyveler konusunda incelemeler yapan ve boş zamanlarını tarih araştırmalarına hasreden bir amatör tarihçiydi, *"un historien du dimanche"*.* Bir tarihsel demograf olarak yetişen Aries, zamanla nicel yaklaşımı reddetmeye başladı (bunun gibi, modern endüstriyel-bürokratik dünyanın öbür boyutlarını da reddediyordu). İlgi alanı doğa ile kültür arasındaki ilişkilere, belli bir kültürün çocukluk ve ölüm gibi doğal fenomenleri algılama ve kategorileştirme tarzlarına kaymıştı.

Eski rejimdeki aileler ve okullar hakkında yaptığı çalışmada Aries, çocukluk fikrinin, daha doğrusu çocukluk duygusunun (*le sentiment de l'enfance*) Orta Çağlarda var olmadığını savundu. Aries'ye göre, bizim "çocuklar" dediğimiz yaş grubu ortaçağda yedi yaşına kadar aşağı yukarı bir hayvan olarak ve bu yaştan sonra da az veya çok bir yetişkin minyatürü olarak görülüyordu. Çocukluk Fransa'da on yedinci yüzyıl civarında keşfedilmişti. Çocuklara, örneğin küçük erkek çocukların giydikleri "kaftan" (robe) gibi özel giysiler giydirilmeye bu dönemde başlanmıştı. Dönemin yazışmalarında ve günlüklerinde çocukların davranışlarına yetişkinlerin gitgide daha fazla ilgi duyduklarını, çocuksu konuşma taklitleri yaptıklarını belgelemektedir. Aries, tezini savunmak için ikonog-

[5] Vovelle (1982) bu programı izlemeyi kabul eder ve deyimin, benzer bir doğrultuda hareket etmeye başlamasından önce Emmanuel Le Roy Ladurie tarafından icat edildiğini not eder.

* Boş zaman tarihçisi, amatör tarihçi –çn.

rafik kanıtlardan da, örneğin insani gelişimin bir evresi olarak çocukluk bilincinin modern dönemin başında geliştiğini savunmak için, sayıları gitgide artan çocuk portrelerinden de yararlanır.[6]

Kitabın İngilizce adıyla *Centuries of Childhood* (Çocukluğun Yüzyılları) eleştirilere hassas bir kitaptı ve birçok araştırmacı tarafından haklı veya haksız eleştirilere uğradı. Ortaçağ uzmanları kitabın bu dönem hakkındaki şümullü genellemelerini yalanlayan kanıtlar çıkardı. Başka tarihçiler Aries'yi Avrupa'daki gelişmeleri fiilen yalnızca Fransa'yla sınırlı kanıtlara yaslanarak tartıştığı ve bu konuda kadınlar ile erkeklerin, seçkinler ile sıradan insanların tutumları arasında yeterince ayrım yapamadığı gerekçesiyle eleştirdi.[7] Öyle olsa bile, çocukluğu tarih haritasına yerleştirmek, farklı bölge ve dönemlerdeki çocukluğun tarihi konusunda yapılan yüzlerce incelemeye ilham vermek ve psikologlar ile çocuk hekimlerinin dikkatini bu yeni tarihe çekmek Aries'nin başarısıydı.

Aries hayatının son yıllarını ölüm karşısındaki tutumlar üstüne çalışarak geçirdi; bir kez daha kültürün, daha doğrusu Batı kültürünün prizmasından kırılarak yansıyan bir doğa fenomeni üstünde yoğunlaştı ve "ölümün tarihi yok elimizde" diyen Lucien Febvre'ün bu ünlü çağrısına yanıt verdi.[8] *The Hour of Our Death* (Ölüm Saatimiz) adlı hacimli kitabı, yaklaşık bin yılı kapsayan çok uzun bir dönemdeki gelişimlerin dökümünü sunar. Aries bu dökümü yaparken, Orta Çağların başındaki "munis ölüm"den, yani ölüm karşısında "bir kayıtsızlık, tevekkül, aşinalık ve mahremiyet yoksunluğunun bir karması"ndan oluştuğunu söylediği "munis ölüm"den, kendi kültürümüzdeki "görünmez ölüm"e (*la mort inversee*), Viktorya döneminde yaşayanların pratiklerini ter-

[6] Aries (1960).
[7] En ikna edici eleştirmenler arasında şunlar sayılabilir: Herlihy (1978), s. 109-31; Hunt (1970), s. 32-51; ve Pollock (1983).
[8] Febvre (1973), s. 24.

sine çevirerek cinselliği ulu orta tartışırken ölüme tabu muamelesi çektiğimiz kültürdeki "görünmez ölüm"e kadar uzanan beş tutumun birbirini izleyişini anlatır.[9] *Ölüm Saatimiz* adlı çalışma, yazarın *Çocukluğun Yüzyılları*'yla neredeyse aynı meziyetleri ve kusurları taşır: Yine aynı cüretkarlık ve orijinallik, yine aynı geniş bir dizi kanıtın kullanımı (edebiyat ve sanattan çeşitli kanıtlar sunulur, ama istatistik kullanılmaz) ve bölgesel ya da toplumsal farklılıkların krokisini çıkarma konusundaki yine aynı gönülsüzlük.[10]

Philippe Aries'nin çalışmaları bilhassa tarihsel demoglara bir meydan okuyuştu. Araştırmacıların bazıları bu meydan okuyuşa "demografik davranış"ta değerlerin ve zihniyetlerin oynadığı role gittikçe daha fazla dikkat ederek yanıt verdi –başka bir anlatımla, ailenin tarihini, cinselliğin tarihini ve Febvre'ün umduğu gibi, aşkın tarihini inceleyerek. Eski-rejim Fransa'sı hakkındaki incelemelerinde ebeveyn otoritesinin mahiyeti, küçük çocuklar karşısındaki tutumlar, Kilise öğretisinin cinsellik üstündeki etkisi ve köylülerin duygusal hayatı gibi sorunlara eğilen Jean-Louis Flandrin bu gelişmelerde merkezi bir yer tutan simadır.[11] Bu alanda yapılan çalışmalar bilhassa edebi kaynaklara yaslanan bir zihniyetler tarihi (örneğin, Febvre'ün *Rabelais*'si) ile tutumlara ve değerlere yer vermeyen bir toplumsal tarih arasındaki gediği kapatma konusunda epey iş gördü.

Annales grubu içerisindeki bazı tarihçiler her zaman öncelikle kültürle uğraşmışlardı. Alphonse Dupront bunun bir örneğidir. Braudel'in kuşağından bir tarihçi olan Dupront'nun asla yaygın bir ünü olmadı, ama genç Fransız tarihçiler üstünde ciddi bir etkisi vardır.[12] Böyle bakıldı-

---

[9] Aries (1977).

[10] Aries hakkında dengeli bir değerlendirme için bkz. McManners (1981), s. 116 ve sonrası.

[11] Flandrin (1976).

[12] Seminerlerine katılanlar arasında Jean-Louis Flandrin, Dominique Julia, Mona Ozouf ve Daniel Roche vardı.

ğında, Dupront, kültürel tarihin Labrousse'u olarak görülebilir. Bilinçdışı tutumlarla uğraştığı için Braudel'in dikkatini çekerek takdirini kazanan doktora tezi, bir "haçlı seferi" (crusade) fikrini takdisin (sacralization) bir örneği olarak, kutsal yerleri ele geçirmek için yapılan bir kutsal savaş olarak incelemişti.[13] Daha yakın bir geçmişte, kutsalın peşine düşen bir arayış olarak ve Lourdes ya da Rocamadour gibi kozmik güç mıntıkalarına "kolektif duyarlılığın" bir örneği olarak görülen hac yolculuğu üstünde yoğunlaştı. Dupront'nun kutsal mekana duyduğu ilgi öğrencilerinden bazılarını kiliselerin tertibindeki değişimleri ve bu değişimlerin simgesel anlamını araştırmaya sevk etti. Dupront, kutsal gibi büyük temalara duyduğu ilgiyi, örneğin mucize imgelerinin envanterini çıkarma ya da kartografisi konusunda bir sarihlikle bileştirir. Tüm kariyeri boyunca din tarihini psikoloji, sosyoloji ve antropolojiyle yakınlaştırmaya çalıştı.[14]

Febvre tarzı tarihsel psikoloji alanında önde giden sima, müteveffa Robert Mandrou idi.[15] Febvre'ün ölümünden kısa bir süre sonra Mandrou, Febvre'ün notları arasında, modern Fransız zihniyetinin yükselişine eğilerek Rabelais incelemesini devam ettirecek bir kitap projesi için hazırlanmış bir dosya buldu. Mandrou ustasının girişimini tamamlamaya karar verdi ve sağlığa, duygulara, zihniyetlere ayrılan bölümlerin yer aldığı, "Bir tarihsel psikoloji denemesi, 1500-1640" alt başlıklı *Introduction to Modern France*'ı yayımladı.[16] Bu kitabın yayımlanmasından kısa süre sonra Mandrou ile Braudel arasındaki anlaşmazlık gündeme geldi. Ardında yatan kişisel gerekçeler ne olursa olsun, bu anlaşmazhk *Annales* hareketinin geleceği hakkında yapılan bir tartışmanın seyri esnasında meydana geldi. Bu tartışmada Braudel yenilikten yana çıkarken Mandrou kendisinin "oriji-

[13] Braudel (1969), s. 32, 57.
[14] Dupront (1961, 1965, 1974, 1987).
[15] Joutard ve Lecuir (1985).
[16] Mandrou (1961).

nal tarz" (*Annales premiere maniere*) dediği, tarihsel psikolojinin ya da zihniyetler tarihinin önemli bir rol oynadığı Febvre'ün bıraktığı mirası savundu.

Mandrou on yedinci ve on sekizinci yüzyıl popüler kültürü üstüne bir kitapla bu yaklaşımı sürdürdü. "Bir tarihsel psikoloji analizi" alt başlıklı *Magistrates and Sorcerers in 17th-century France* adlı incelemesinde yine aynı doğrultuda yol aldı.[17] Bu iki konu, yani popüler kültür ve büyücülük, o dönemde tarihçilerin gitgide daha fazla ilgisini çekti. Başlangıçta ekonomi tarihçisi ve toplumsal tarihçi olarak çalışmaya başlamış olan Jean Delumeau, papalığa bağlı devletlerde şap üretiminin tarihi üstüne çalışırken, zamanla kültür tarihindeki sorunlara ilgi duymaya başladı. Bu kayma esnasında yaptığı ilk hamle Reform Haraketinin tarihini ve Avrupa'nın "hıristiyanlıktan arınması"nın (dechristianization) tarihini incelemek oldu. Daha yakın bir geçmişte, terime Febvre'ün verdiği anlamla tarihsel psikolojiye yöneldi ve "yığınların korkuları"nı (deniz, hayaletler, salgın hastalık ve açlık) "egemen kültürün" korkularından (Şeytan, Museviler, kadınlar – ve özellikle cadılar) ayırdığı bir inceleme yaparak Batı'daki korku ve suçluluk duygusu hakkında haris bir tarih yazdı.[18]

Psikotarih: Bu arada, Delumeau'nün Wilhelm Reich ve Erich Fromm gibi psikanalistlerin fikirlerini ihtiyatlı bir şekilde kullandığını belirteyim. Bibliyografisinde Freud'un çalışmalarına yer vermekle birlikte Toulouse'daki tahıl fiyatlarına ilişkin bir inceleme ile modern dönemin başlarındaki sınıf yapısının analizi arasında sıkışmış olan *Peasants of Languedoc* (1966) adlı çalışmasını önceki bölümde tartıştığımız Emmanuel Le Roy Ladurie, bu araştırma çizgisi bakımından Delumeau'nün selefi sayılabilir. Le Roy, Romanlar karnavalını "bilinçdışının" yamyamlık fantezileri gibi "yara-

[17] Mandrou (1968).
[18] Delumeau (1971, 1978, 1983). Korkunun bir tarihini yazma fikri üstüne bkz. Febvre (1973), s. 24.

tımlarına dolaysız bir erişim sağlayan" bir psikodram olarak betimlemiş ve Kalvinist partizanların kahinlik ıspazmalarını (prophetic convulsions) histeri çerçevesinde yorumlamıştı. Şu konuyu ilk kez kabul eden de Le Roy'du: "Cavalier ve Mazel (ayaklanmanın önderleri), varsayımsal bir tarihçi-psikanalistin divanına yatmaya davet edilemez. Olsa olsa bunun benzeri histeri vakalarında genel olarak karşılaşılan belli birtakım aşikar özelliklere dikkat çekilebilir".[19] Le Roy yine buna benzer şekilde büyücülerin yargılanmalarında daha önceleri ihmal edilen bir konuya, cadıların evlilik merasimi esnasında bir düğüm yaparak kurbanlarını acze düşürdükleri suçlamasına eğilmiş ve bu ritüelin simgesel bir kastrasyon olduğunu ikna edici bir şekilde savunmuştu.[20]

Annales grubunun başka mensupları da benzer bir çizgi tutturmuştu; bunlar arasında en dikkat çekici olan sima, *Annales*'de "psikanalitik tarih"in olabilirliği hakkında uzun bir yazı ya-yımlatan bir on dokuzuncu yüzyıl Rusya'sı uzmanı olan Alain Besançon'dur. Babalar ve oğullar hakkında yaptığı bir incelemede bu olabilirliği uygulamaya çalıştı. İnceleme iki çar üstünde yoğunlaşıyordu; birincisi kendi oğlunu öldüren Korkunç İvan'dı, ikincisi ise oğluna ölüm cezası veren Büyük Petro idi.[21]

Lucien Febvre psikoloji hakkındaki görüşlerini Blondel ve Wallon'a borçluydu. Besançon, Le Roy Ladurie ve Delumeau ise temelde Freud ve Freudçulardan veya yeni-Freudçulardan yararlanıyordu. Her ne kadar bir sentez kurulamamışsa da, bireyleri inceleme eğilimindeki Amerikan usulü psikotarih ile grupları inceleme eğilimindeki Fransız *psychologie historique* nihayet kar-şılamıştı.

İdeolojiler ve Toplumsal İmgelem: Bununla birlikte, ana eğilim oldukça farklı bir doğrultudaydı. Orta çağ uzmanları

[19] Le Roy Ladurie (1966), s. 196, 284.

[20] Le Roy Ladurie (1978a), 3. Bölüm.

[21] Besançon (1968) ve (1971).

Jacques Le Goff ve Georges Duby, 1960'lı yılların başında zihniyetler tarihi alanına yeni katılan en kalbur üstü kişilerdi. Örneğin, Le Goff 1960 yılında "Orta Çağlarda Tacirlerin Zamanı ve Kilise Zamanı" üstüne ünlü makalesini yayımlamıştı.[22] Lucien Febvre, on altıncı yüzyılda inançsızlık sorunu hakkında yaptığı incelemede, insanların genellikle kaç yaşında olduklarını tam olarak bilmedikleri ve günlerini saatlerle değil güneşin hareketiyle hesapladıkları bir dönemin "yüzer gezer" ya da "muğlak" zaman duygusunu ele almıştı.[23] Le Goff, Febvre'ün bir parça muğlak olan genellemelerini işleyerek geliştirdi ve ruhban sınıfının zaman hakkındaki önkabulleri ile tacirlerin önkabulleri arasındaki çatışmayı inceledi.

Bununla birlikte, Le Goff'un zihniyetler tarihine ya da bugün kendi verdiği adla "ortaçağ imgelemi"ne (*l'imaginaire medieval*) en esaslı katkısı yirmi yıl sonra, yani öbür dünya hakkındaki değişen temsil/tasavvurların (representation) bir tarihi olan *The Birth of Purgatory*'nin (Arafın Doğuşu) yayımlanmasıyla birlikte gerçekleşti. Le Goff bu çalışmasında, araf fikrinin doğuşunun "feodal Hıristiyanlığın geçirdiği dönüşümün" bir parçasını oluşturduğunu, düşünsel değişimler ile toplumsal değişimler arasında bağlantılar olduğunu savunuyordu. Ayrıca, "zihinsel yapılar", "düşünce alışkanlıkları" ya da "düşünsel düzenek (apparatus)" arasında "dolayımlar" olduğu konusunda ısrarlıydı. Başka bir anlatımla, "zihinsel yapılar" ile "düşünsel düzenekler" arasında zihniyetlerin dolayım kurduğunu savunuyor, bunun gerekçesi olarak da, "öbür dünya muhasebesi" adını verdiği fenomen dahil olmak üzere on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda zaman, mekan ve sayı konusunda yeni tutumların ortaya çıkmasına dikkati çekiyordu.[24]

---

[22] Le Goff (1977)'de yeniden yayımlandı, s. 29-42.
[23] Febvre (1942), s. 393-9.
[24] Le Goff (1981), s. 227 ve sonrası; bu, öğrencilerinden birisinin yaptığı çalışmada başlık olarak kullandığı bir ibaredir; bkz. Chiffoleau (1980).

Georges Duby'ye gelince, ortaçağ Fransa'sının ekonomik ve toplumsal tarihi üstüne yaptığı çalışmalarla ün kazanmıştı. 1953 yılında yayımlanan tezinde Macon bölgesini inceliyordu. Bunun ardından Ortaçağ Batı dünyasının kırsal ekonomisi üstüne yaptığı ciddi bir sentez çalışması geldi. Bu incelemeler büyük ölçüde Marc Bloch'un *Feodal Toplum* ve *Fransa'nın Kırsal Tarihi* başlıklı çalışmalarının başlattığı gelenek içerisinde yer alır. Zaman içinde ilgi alanı adım adım zihniyetlere kayan Duby, 1960'lı yıllarda Robert Mandrou'yla birlikte Fransa'nın kültürel tarihi üstüne çalışmaya başladı.

Duby son yıllarda Bloch'un ve *Annales premiere maniere*'in ötesine geçti. Kısmen neo-Marksist toplum teorisinden ilham alan Duby, ideolojilerin tarihi, kültürel yeniden üretim ve toplumsal imgelem (*l'imaginaire*) konularıyla ilgilenmeye başladı ve bunları zihniyetler tarihiyle bileştirmeye çalıştı.

Duby'nin en önemli kitabı olan *The Three Orders* birçok bakımdan Le Goff'un *Purgatory*'sine paralel bir çizgi tutturur. Yazarın "toplumsal değişimin seyri esnasında maddi etken ile zihinsel etken arasındaki bağıntılar" şeklinde tarif ettiği fenomeni, bir vaka incelemesi yoluyla, yani üç gruba bölünmüş –rahipler, şövalyeler ve köylüler halinde; başka bir anlatımla, dua edenler, savaşanlar ve çalışanlar (ya da toprağı işleyenler –Latince *laborare* fiili, kullanımına uygun bir şekilde muğlaktır) halinde bölünmüş- toplum hakkındaki kolektif imgelemi incelemek yoluyla araştırır.

Büyük klasik bilgin Georges Dumezil'in işaret ettiği gibi, üç temel işlevi yerine getiren üç gruptan oluşmuş toplum görüşünün Hint-Avrupa geleneğinde oldukça uzun bir geçmişe sahip olduğunu ve eski Hindistan'dan Sezar devrindeki Galya'ya kadar şümullü bir coğrafyada bulunabileceğini Duby pekala biliyordu. Duby, orta çağ uzmanlarının daha önce yaptığı gibi, grupların üçünün de topluma farklı tarzlarda hizmet verdiğini öneren bu üç katman imgesinin, köy-

lülerin lordlar tarafından sömürülmesini meşrulaştırma işlevi gördüğünü savunur.

Gelgelelim, Duby bu noktada durmaz. Asıl ilgilendiği konu, bu üç parçalı toplum anlayışının dokuzuncu yüzyıldan itibaren Wessex'ten Polonya'ya kadar yeniden faaliyete geçmesinin altında yatan gerekçedir; ve bu canlanmanın toplumsal ve siyasal bağlamını, bilhassa söz konusu imgenin on birinci yüzyılın başlarında yeniden ortaya çıktığı Fransa'daki bağlamını, uzun uzadıya tartışır.

Duby, üç parçalı toplum imgesinin yeniden faaliyete geçmesinin yeni bir ihtiyaca tekabül ettiğini önerir. Bir siyasi kriz döneminde, örneğin on birinci yüzyıl Fransa'sında, bu imge "söz konusu üç temel işlevi kendi kişiliklerinde toplama iddiasında olan monarkların ellerinde bir "silah"tı. Dönemin "zihniyet"inde gizil olarak bulunan düşünsel sistem, siyasi amaçları olan bir ideoloji olarak belirginleşti. Duby, ideolojinin toplumun pasif bir yansıması değil, toplum üstünde iş görmeye dönük bir tasarı olduğuna dikkati çeker.[25]

Duby'nin ideoloji anlayışı, bir keresinde ideolojiyi "bireylerin kendi gerçek varoluş koşullarıyla kurdukları hayali ilişki" (*le rapport imaginaire des individus a leurs conditions reelles d'existence*) olarak tanımlayan felsefeci Louis Althusser'in anlayışına çok uzak değildir.[26] Bir on sekizinci yüzyıl uzmanı olan Michel Vovelle, Duby'ye benzer tarzda, *mentalites collectives*'i, Febvre ve Lefebvre' ün sergiledikleri tarzda Marksist ideolojiler tarihiyle kaynaştırma doğrultusunda ciddi bir girişimde bulundu.[27]

Duby ve Le Goff gibi ortaçağ uzmanlarının zihniyetler tarihine önemli katkılarda bulunduğunu görmek pek şaşırtıcı değil. Orta Çağların bizden uzaklığı, bizim karşımızdaki "ötekiliği", bu tip bir yaklaşımın çözebileceği bir sorun çıka-

[25] Duby (1978).
[26] Althusser (1970); Duby (1987), s. 119, Althusser'e olan borcunu itiraf eder.
[27] Vovelle (1982), bilhassa s. 5-17.

rır. Öbür yandan, Orta Çağlardan günümüze kalan kaynak çeşitleri, o dönemi, kültürel tarihe yeni yaklaşımlardan biri olan dizisel tarih tarafından incelenmeye biraz daha az elverişli kılar.

II DİZİSEL TARİHİN "ÜÇÜNCÜ DÜZEYİ"

Zihniyetler tarihinin *Annales*'ın ikinci kuşağında marjinal bir konuma itilmesinin tek nedeni Braudel'in bu alanla ilgilenmemesi değildi. Bu dönemde marjinalleşmesinin en azından iki önemli gerekçesi daha vardı. Her şeyden önce, kayda değer sayıda Fransız tarihçi, ekonomik ve toplumsal tarihin geçmişin öbür boyutlarından daha önemli ya da daha temel olduğuna inanıyordu –ya da herhalde varsayıyordu. İkinci olarak, önceki bölümde tartışılan yeni nicel yaklaşımlar, rakamlarla ifade edilmeye pek elverişli olmayan zihniyetleri, ekonomik ve toplumsal yapılar kadar kolay bir şekilde manipüle edemezdi.

Kültürel tarihe bu yaklaşımların birincisi, Pierre Chaunu'nün (Ernest Labrousse'un bir notunun ardından) "üçün-cü düzeyde iş gören nicellik" için çağrıda bulunduğu ünlü manifestoda önerdiği çizgide yer alan nicel ya da dizisel yaklaşımdır.[28] Lucien Febvre'ün *Annales*'de 1941 yılında yayımlanan "Amiens: Rönesans'tan Reform Karşıtı Harekete" adlı makalesi, tutumlardaki ve hatta sanatsal beğenideki değişimlerin haritasını çıkarabilmek için uzun süreyi kapsayan bir dizi belgeyi incelemenin (bu kez otopsi envanterleri çıkarmanın) değerini göstermişti.[29] Bununla birlikte, Febvre, okurlarına kesinlikli istatistikler sunmamıştı. İstatistiklere dayalı yaklaşım, dinsel pratiklerin tarihini, kitabın tarihini ve okur-yazarlığın tarihini incelemek için geliştirilmişti. Kültürel tarihin öbür alanlarına daha sonraları yayıldı.

---

[28] Chaunu (1973).
[29] Febvre (1973)'de çevirisi yer almaktadır, s. 193-207.

Komünyona katılım, din hizmetleri vb. konulardaki istatistiklere dayalı olarak Fransız din pratiklerinin tarihini yazma ya da Fransız Katolikliğinin geriye yönsemeli (retrospective) bir sosyolojisini yapma fikri, 1931 gibi erken bir tarihte bu konuda bir makalesi yayımlanan Gabriel le Bras'ya kadar gerilere uzanır.[30] Geçmişte Katolik bir rahip olan ve Febvre ile Bloch'un Strasbourg' daki meslekdaşlarından birisi olan Le Bras'nın teoloji ve tarihten hukuk ve sosyolojiye geniş bir ilgi alanı vardı. Le Bras bilhassa on sekizinci yüzyılın sonundan itibaren Fransa'daki "Hıristiyanlıktan arınma" dedikleri sorunla uğraşan kilise tarihçilerinden ve din sosyologlarından oluşan bir okul kurmuş ve bu sorunu nicel metodlar kullanmak yoluyla araştırmıştı.

Le Bras ve takipçileri *Annales* grubunun mensubu değildi –bu insanlar genellikle rahipti, kendi ilişki ağları ve *Revue de l'histoire de l'eglise de France* gibi dergileri vardı. Gelgelelim, Le Bras'nın eseri (meslekdaşı Lucien Febvre bu çalışmaya sıcak bir ilgi göstermişti) ve takipçileri besbelli *Annales*'den ilham almıştı.[31] Bu zengin çahşmalar öbeğinin bir örneği olarak, on yedinci ve on sekizinci yüzyılların La Rochelle piskoposluk bölgesi (diocese) üstüne yazılmış bir tez çalışmasını alabiliriz. Çalışma *Annales*'le bağdaştırılan bölge incelemelerine çok benzer bir tarzda düzenlenmiştir; önce piskoposluk bölgesinin coğrafyasıyla işe başlanır, ova ile *bocage** arasındaki sınırlar sergilenir, dinsel ortama eğilinerek devam edilir ve 1648 yılından 1724 yılına kadar geçen sürede meydana gelen olayların ve eğilimlerin incelenmesiyle son bulur. Nicel metodların kullanım tarzı da Braudel ve Labrousse' un tilmizleri tarafından yapılmış olan bölge monografilerini hatırlatır.[32]

---

[30] Le Bras (1931).

[31] Febvre bu çalışma hakkında 1943 yılında *Annales*'de bir yazı yayımladı (1973, s. 268-75).

* Koruluklarla birbirinden ayrılmış ekili alanlar –çn.

[32] Perouas (1964). Bunu Marcilhacy'nin (1964) yaklaşımıyla karşılaştırın.

Ama bunun karşılığında Le Bras çevresinin çalışmaları da (tıpkı Aries'ninkiler gibi), mahzenden tavan arasına çıkan bazı *Annales* tarihçilerinin çalışmalarına ilham verdi. Son yıllarda yapılan bölge incelemeleri (Anjou, Provence, Avignon ve Brittany bölgeleri hakkındaki incelemeler) kültür üstünde seleflerinden çok daha keskin bir şekilde yoğunlaştı ve bilhassa ölüm karşısındaki tutumlara önem verdi. Le Goff'un bu incelemelerden birine yazdığı önsözde belirttiği gibi, "bugün gündemimizde ölüm var" (*la mort est a la mode*).[33]

Bu incelemeler arasında en orijinal olanı Vovelle'in yaptığı çalışmadır. Kendi sözcükleriyle "Ernest Labrousse okulunda biçimlenmiş" Marksist bir Fransız Devrimi tarihçisi olan Michel Vovelle, "hıristiyanlıktan arınma" sorunuyla ilgilenmeye başlamıştı. Vasiyetnamelerde açığa çıktığı şekliyle ölüm ve öte dünya karşısındaki tutumları incelemek yoluyla bu süreci nicel metodlarla ölçebileceğini düşünüyordu. Sonuçta doktora tezinde yaklaşık 30.000 vasiyetnamenin sistematik bir şekilde analiz edilmesine yaslanan bir Provence incelemesi ortaya çıktı. Daha önceki tarihçilerin, ölüm oranları hakkındaki kanıtları ölüm karşısındaki tutumlar hakkındaki daha edebi kanıtlarla yan yana getirmelerine karşılık, Vovelle düşünce ve duygulardaki değişimleri ölçme girişiminde bulunmuştu. Dikkatini, örneğin, koruyucu azizlerin gerçekleştirdikleri işlere yapılan göndermelere, vasiyatname sahibinin ruhunu huzura kavuşturmak için yapılmasını istediği ayinlerin sayısına, cenaze merasimi için yapılan düzenlemelere ve hatta merasimde kullanılan mumların ağırlığına yoğunlaştırmıştı.

Vovelle, on yedinci yüzyıldaki cenaze merasimlerinin "barok debdebesi"nden on sekizinci yüzyıldaki mutevazı merasimlere doğru önemli bir değişikliğin gerçekleştiğini saptadı. Temel varsayımı, vasiyetnamelerde bulunan dilin "kolektif

[33] Lebrun (1971); Vovelle (1973); Chiffoleau (1980); Croix (1983).

tasarımlar sistemi"ni yansıttığıydı; ve bu varsayımdan hareketle yaptığı incelemenin sonucunda, sekülerleşme doğrultusundaki bir eğilim olduğunu buluyor ve Fransız Devrimi yıllarında görülen "hıristiyanlıktan arındırma" eğiliminin yukarıdan aşağıya dayatılmaktan ziyade kendiliğinden geliştiğini, bunun daha şümullü bir eğilimin parçası olduğunu saptıyordu. Bu çalışmanın özellikle dikkate değer bir yanı da, Vovelle'in yeni tutumların soylulardan zanaatkârlara ve köylülere, Aix, Marsilya ve Toulon gibi büyük kentlerden Barcelonette gibi küçük kentlere ve oradan köylere yayılışının haritasını çıkarma tarzıdır. Argümanlarını birçok harita, grafik ve tabloyla perçinlemeye çalışır.

Vovelle'in *Baroque Piety and Dechristianization* adlı çalışması, istatistikleri yorumlamada karşılaşılan zorluklar konusundaki keskin bir duyarlılığın denetimi altında istatistiklerin ustaca kullanılmasında sergilenen yüksek düzeydeki bir ustalık sayesinde düşünsel bir sansasyon yaratmıştı. Benzer metodlar kullanarak modern dönemin başları Paris'inde ölüm karşısındaki tutumları araştırmak için kolektif bir çalışma yapma ilhamını Pierre Chaunu'ya veren bu kitaptı.[34] Ölümün tarihi konusunda Aries'nin tek başına ve bile isteye benimsediği izlenimci tarzıyla yapmakta olduğu iş, böylelikle profesyonellerin kolektif ve nicel araştırmalarıyla tamamlanıyordu.[35]

Bilgisayarlarla donanmış kurumdışı (lay) tarihçilerin öbür dünyayı temellük edişi, üçüncü düzeyde icra edilen dizisel tarihin en göze çarpan örneği olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte, başka kültür tarihçileri de nicel metodları bilhassa okur-yazarlığın tarihi ve kitabın tarihi konularında etkin bir şekilde kullandı.

---

[34] Chaunu, vd. (1978). Chaunu (1987), Vovelle'nin tezinin kendisini *altüst ettiğini* itiraf eder, s. 92.

[35] Bu çalışmalar demeti hakkında berrak ve özlü bir inceleme için bkz. McManners (1981).

Kolektif araştırma ve istatistiksel analize elverişli başka bir kültürel tarih alanı okur-yazarlık incelemesidir. Aslına bakılırsa, bir Fransız okul müdürü 1870'li yıllarda bu alanda bir araştırma yürütmüş, kaynak olarak nikah sicillerindeki imzaları kullanmış ve farklı bölgeler için ortaya çıkan rakamlardaki büyük değişikliklere dikkati çekmenin yanı sıra, on yedinci yüzyılın sonlarından itibaren okur-yazarlığın arttığını göstermişti. 1950'li yıllarda iki tarihçi bu okul müdürünün kullandığı verileri yeniden analiz etti ve okur-yazarlık bakımından St Malo'dan Cenevre'ye uzanan bir çizginin ayırdığı iki Fransa arasındaki çarpıcı karşıtlığı kartografik bir biçimde sergiledi. Okur-yazarlık oranı bu çizginin kuzeydoğusunda nispeten yüksek, güney-batısında düşüktü.[36]

Bu alanda 1970'li yılların başında harekete geçirilen en önemli proje, Ecole des Hautes Etudes'de François Furet (daha önce toplumsal yapıları nicel metodlarla analiz etmiş olan Ernest Labrousse'un bir öğrencisidir Furet) ile Jacques Ozouf'un yönetiminde gerçekleştirildi. Proje on altıncı yüzyıldan on dokuzuncu yüzyıla Fransa'da okur-yazarlık oranlarındaki değişimlere eğiliyordu.[37] Araştırmacılar nüfus sayımından ordunun asker alımı kayıtlarına dek daha önceki araştırmalarda kullanılandan çok daha geniş bir kaynak yelpazesine başvuruyordu; bu sayede, kişinin kendi adıyla imza kullanması ile okuma ve yazma yeteneği arasında bir ilişki olduğunu varsaymaktan ziyade kanıtlar göstererek savunmaları mümkün olmuştu. İki Fransa arasında yapılan geleneksel ayrımı doğrulamış, ama aynı zamanda bölgeler arasındaki değişiklikleri hesaba katarak bu analizi geliştirmişlerdi. Öbür ilginç sonuçların yanı sıra, on sekizinci yüzyılda okur-yazarlığın kadınlar arasında yayılma hızının erkekler arasında yayılma hızından daha fazla olduğuna dikkati çekmişlerdi.

[36] Fleury ve Valmary (1957).
[37] Furet ve Ozouf (1977).

Fransızların "kitabın tarihi" dedikleri tarih araştırması, yani büyük eserler üstünde değil, kitap basımındaki eğilimler ve farklı toplumsal grupların okuma alışkanlıkları üstünde yoğunlaşan araştırma okur-yazarlık araştırmasına eşlik etti.[38] Örneğin, Robert Mandrou'nun daha önce değindiğimiz popüler kültür incelemesi, "cep kitapları"yla ("chap books")*, "Mavi Kütüphane"yle ilgileniyordu (kitaplar şeker paketlemesinde kullanılan mavi kağıtlarla ciltlenmiş olduğundan *la Bibliotheque Bleue* adını almıştı).[39] Yalnızca bir ya da iki kuruş (sous) eden bu kitaplar işportacılar (*colporteurs*) tarafından dağıtılıyor ve çoğunlukla okur-yazarlık oranın en yüksek olduğu kuzey-doğu Fransa'da, Troyes' deki birkaç matbaacı aile tarafından üretiliyordu. Mandrou yaklaşık 450 kitaptan oluşan bir örneklemi inceledi, din amaçlı okumaların (120 eser), almanakların ve hatta şövalyelik romanslarının önemine dikkati çekti. Bu kitapların esasen "avuntu edebiyatı" (escapist) olduğu, çoğunlukla köylüler tarafından okunulduğu ve "konformist" bir zihniyeti açığa vurduğu sonucuna vardı (son iki sonuç bu alanda çalışan başka bilginlerce reddedildi).

Mandrou'nun çalışmasıyla yaklaşık aynı tarihte Altıncı Şube, on sekizinci yüzyıl Fransa'sında kitabın toplumsal tarihi üstüne kolektif bir araştırma projesi başlattı.[40] Gelgelelim, kitap tarihi konusundaki kilit bir sima, Febvre'ün yardımcılarından biri olan ve Bibliotheque Nationale'de çalışan Henri-Jean Martin'dir. *The Coming of the Book* (1958) başlığıyla yayımlanan, matbaanın icadı ve yayılması üstüne genel bir araştırmada Febvre'le birlikte çalışmıştı. Daha sonra on yedinci yüzyıl Fransa'sında kitap ticareti ve okurlar hakkında titiz bir nicel inceleme kaleme aldı. Bu inceleme yalnızca kitap üretimindeki eğilimleri de-

[38] Roche ve Chartier (1974).

* İçinde çeşitli şarkılar, şiirler, öyküler, risaleler bulunan küçük bir kitap çeşiti –çn.

[39] Mandrou (1964).

[40] Bolleme vd. (1965).

ğil, okur-yazarlar içindeki farklı grupların değişen beğenilerini, özellikle Paris Parlamentosundaki vekillerin değişen beğenilerini, kendi özel kitaplıklarında bulunan farklı konulardaki kitapların oranlarına bakarak analiz etti.[41] Martin, bu tarihten itibaren Fransa'da kitabın tarihi üstüne yapılan muazzam bir kolektif çalışmayı yönetti.[42]

Bu kolektif girişimlerde rol alanların önde gelenlerinden birisi olan Daniel Roche, on sekizinci yüzyıl Paris'indeki sıradan insanların gündelik hayatını incelemek üzere 1970'li yılların ortasında kendi yönetiminde çalışacak bir araştırma ekibi örgütledi. Bu kolektif araştırmanın meydana getirdiği *The People of Paris* (1981) adlı kitapta halkın okuduğu kitaplara geniş bir bölüm ayrılmıştı; varılan sonuç okuma ve yazmanın genelde aşağı sınıflar içindeki bazı grupların, bilhassa hizmetkarların hayatlarında önemli bir rol oynadığını gösteriyordu.[43] Bununla birlikte, *The People of Paris*'in en çarpıcı özelliği, okuma konusundaki bu analizi sıradan Parislilerin maddi kültürüne ilişkin genel bir inceleme çerçevesine yerleştirmesiydi. Bu, esasen otopsi envanterlerine yaslanan, ölenlerin giysileri ve mobilyaları hakkındaki zengin ayrıntılarla, Roche'un gündelik hayata ilişkin bir manzara çizecek şekilde büyük bir beceriyle yorumladığı ayrıntılarla dolu bir dizisel tarih incelemesidir. Martin daha da yakın bir geçmişte modern dönemin başlarında Fransa'daki giyim kuşamın bir toplumsal tarihini yazdı. Bu çalışmada üçüncü kuşağın karakteristiği tarihsel antropolojiye duyduğu ilgiyi, eski ustası Ernest Labrousse'un daha titiz metodlarıyla bir kez daha bir araya getirdi.[44]

---

[41] Martin (1969).
[42] Martin ve Chartier (1983-6).
[43] Roche (1981), 7. Bölüm.
[44] Roche (1989).

III REAKSİYONLAR:ANTROPOLOJİ, SİYASET, ANLATI

Genelde nicel tarih yaklaşımı ve özelde nicel kültürel tarih yaklaşımı açıkça indirgemeci olduğu gerekçesiyle eleştirilebilir. Genel olarak bakıldığında, ölçümlenebilen şey sorun edilen şey değildir. Nicel yaklaşımla çalışan tarihçiler nikah sicillerindeki imzaları, özel kitaplıklardaki kitapları, Paskalya Yortusuna düzenli olarak katılanları, son yargı gününe yapılan göndermeleri vb. sayabilir. Ama bu istatistiklerin okur-yazarlığın, dindarlığın ya da tarihçinin araştırmak istediği herhangi konunun güvenilir göstergeleri (indicator) olup olmadığı sorunu olduğu yerde kalır. Bazı tarihçiler sundukları rakamların güvenilir olduğunu savunurken, bazıları yalnızca varsaydı. Bazıları sundukları istatistikleri anlamlı kılabilmek için başka tipte kanıtlara başvururken, bazıları bunu yapmadı. Gerçek insanlarla uğraşıldığı bazı tarihçilerin aklına gelirken, bazıları bunu unutmuş göründü. *Annales* hareketi hakkında yapılacak her değerlendirmenin metod konusunda ortaya atılan mütevazı iddialar ile aşırı iddialar arasında, metodun üstünkörü kullanım tarzları ile mahir kullanım tarzları arasında bir ayrım yapması gerekir.

1970'li yılların sonuna gelindiğinde bu tarih çeşidinin tehlikeleri iyice ortaya çıktı. Aslına bakılırsa, nicel yaklaşıma karşı ayrım gözetmeyen bir geri tepme oluştu. Yaklaşık aynı tarihte *Annales*'ın temsil ettiği şeylerin birçoğuna, bilhassa toplumsal tarihin ve yapısal tarihin egemenliğine karşı daha genel bir reaksiyon belirdi. Bu reaksiyonların olumlu yakasına baktığımızda üç eğilim görebiliriz: Antropolojik bir dönemeç, siyasete geri dönüş ve anlatının canlanması.

Antropolojik Dönemeç: Bu dönemeç işin aslına uygun şekilde kültürel ya da "simgesel" antropoloji doğrultusuna götüren bir dönüş olarak betimlenebilir. Unutulmamalıdır ki, Bloch ve Febvre kendi Frazer ve Levy-Bruhl'lerini okumuş ve ortaçağ ve on altıncı yüzyıl zihniyetleri üstüne yaptıkları çalışmalarda bu okumalardan faydalanmışlardı. Marcel

Mauss'un çalışmalarından Braudel haberdardı ve kültürel mübadeleler ile değiş tokuşlar hakkında yaptığı tartışmanın temelinde bu çalışmalar bulunuyordu. 1960'lı yıllarda Duby, Orta Çağların başındaki ekonomik tarihi anlayabilmek için hediye ilişkisinin gördüğü işlev konusunda Mauss ve Malinowski'nin çalışmasından faydalanmıştı.[45]

Daha önceki tarihçilerin komşu disiplinlerden istedikleri tek şey, yeni kavramlar arayışıyla zaman zaman bu disiplinlere baskınlar düzenlemekti. Oysa 1970'li ve 1980'li yılların bazı tarihçileri bundan daha ciddi niyetler beslemektedir. Bu tarihçiler ilişkiyi bir evliliğe vardırmayı, başka bir anlatımla, "tarihsel antropoloji" ya da "antropolojik tarih" (*ethnohistoire*) kurmayı bile düşünmektedir.[46]

Bu tarihçileri her şeyden önce yeni "simgesel antropoloji" cezbetmektedir. Bu tarihçilerin dipnotlarında ikide bir boy gösteren isimler arasında Erving Goffman ve Victor Turner (ikisi de gündelik hayattaki dramaturjik öğeleri vurgular), Pierre Bourdieu ve Michel de Certeau vardır. Cezayir hakkındaki antropolojik incelemelerden uzaklaşarak çağdaş Fransa'nın sosyolojisine eğilmeye başlayan Bourdieu birçok bakımdan çok etkili olmuştu. İlgilendiği ana alanlardan biri olan eğitim sosyolojisi üstüne geliştirdiği fikirler, bilhassa "toplumsal yeniden üretim"in bir vasıtası olarak eğitim fikri, okulların ve üniversitelerin toplumsal tarihi üstüne son yıllarda yapılan çalışmaları biçimlendirdi.[47] Kendisinin ortaya attığı "simgesel sermaye" kavramı, gösterişçi tüketimin tarihi üstüne son yıllarda yapılan çalışmaların temelini oluşturuyor. Zihniyet tarihçileri, popüler kültür ve gündelik hayat tarihçileri, hepsi de Bourdieu'nün "pratik teorisi"nden birşeyler öğrendi. Bourdieu'nün gereğinden fazla katı ve belirlenimci bulduğu toplumsal "kurallar" kavramının yerine

[45] Duby (1973a).
[46] Bu dönemeç hakkında bkz. Burguiere (1978).
[47] Bourdieu ve Passeron (1970); Chartier vd. (1976).

"strateji" ve "habitus"* gibi daha esnek kavramlar kullanması Fransız tarihçilerinin pratiklerini o kadar yaygın bir şekilde etkiledi ki, bu etkiyi özgül birtakım örnekler vererek (örneğin, Orta Çağlarda soyluların evlilik stratejileri) göstermeye çalışmak yanıltıcı olur.[48]

Yaygın bir etki yaratan başka bir ad ise müteveffa Michel De Certeau'dur. De Certeau din tarihinde uzmanlaşan bir Cizvitti. Bununla birlikte, De Certeau'yu zorla herhangi bir disipline tıkıştırmak imkansız. Başka disiplinlerdeki maharetlerinin yanı sıra bir psikanalistti ve on yedinci yüzyıldaki şeytana kapılma (diabolic possession) vakaları hakkında sunduğu tartışma orijinal ve önemli bir açılım sağlıyordu.[49] Bundan başka üç disiplin çerçevesinde yaptığı katkılar daha da önemlidir. *Annales* grubuna mensup iki tarihçiyle birlikte De Certeau, dil siyasetine ilişkin öncü bir inceleme yazdı; bu çalışmada Fransız Devrimi esnasında kullanılan taşra ağzı (patois) üstünde yoğunlaşıyor ve rejimin tek düzelik ve merkezileşme arzusunu anlamaya çalışıyorlardı.[50] Ayrıca, çağdaş Fransa'nın gündelik hayatına ilişkin kolektif bir incelemeyi örgütlemişti; bu çalışmada pasif tüketici mitini reddederek "üretim olarak tüketim"i vurguluyordu; başka bir anlatımla, sıradan insanların kitlesel olarak üretilmiş malları (mobilyadan televizyon dizilerine kadar) kendi kişisel ihtiyaçlarına uyarlarken ortaya koydukları yaratıcılığın önemine dikkati çekiyordu.[51] Tüm bunlar arasında belki en önemli olanı, tarih

---

* "Pierre Bourdieu'nün *Outline of a Theory of Practice*'de (1977) toplumsal yapılar ile toplumsal pratik (ya da toplumsal eylem) arasındaki bağı oluşturduğunu düşündüğü, bir dizi edinilmiş düşünce, davranış ve beğeni kalıpları için kullanılan bir kavram. *Habitus* kavramı, yapısal eşitsizliğe kültürel açıdan yaklaşmayı sağlayabilecek bir temel sunmakta ve eylemlilik üzerine odaklanmaya olanak tanımaktadır. Bazı eleştirmenlere göre, *habitus*, aynı zamanda adını kötüye çıkaracak derecede tarifi zor bir kavramdır. Bu kavramın en iyi açımlaması Richard Jenkins'in *Pierre Bourdieu* (1992) adlı çalışmasında bulunabilir", Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: O. Akınhay ve D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yay, 1999, s. 291.

[48] Bourdieu (1972).

[49] De Certeau (1975), 6. Ve 8. Bölümler.

[50] De Certeau vd. (1975).

[51] De Certeau (1980).

yazma pratiği hakkında kaleme aldığı denemelerdi; bu yazılarda genellikle, yazarın kendi kendisi hakkında sahip olduğu imgenin tersi olan "öteki"nin inşası (örneğin, Brezilya'nın Kızılderilileri) olarak betimlediği süreç üstünde yoğunlaşmıştı.[52]

Gofmann, Turner, Bourdieu, De Certeau ve öbür adların fikirleri daha antropolojik bir tarih inşa etme gayesiyle benimsendi, uyarlandı ve kullanıldı. Örneğin, Jacques Le Goff yaklaşık yirmi yıldır, ortaçağ efsanelerinin yapısal analizinden toplumsal hayattaki simgesel jestlere (bilhassa vassallık merasimi) kadar Orta Çağların kültürel antropolojisi diyebileceğimiz bir alanda çalışıyor.[53] Emmanuel Le Roy Ladurie, bugüne kadar en ünlüsü *Montaillou* olan bir dizi çalışmasında yine aynı yönde yol aldı.[54]

Montaillou, güney-Batı Fransa'nın on dördüncü yüzyılın başında Katar* heretikliğinin epey bir yandaş bulduğu bölgesi olan Ariege'deki bir köydür. Heretikler takibata uğradı, sorgulandı ve yöre piskoposu Jacques Fournier tarafından cezalandırıldı. Sorgulamaların kayıtları günümüze intikal etti ve 1965 yılında yayımlandı. Bu kaynağın yalnızca Katarların incelenmesi açısından değil, aynı zamanda Fransa'nın kırsal tarihinin incelenmesi açısından taşıdığı önemi Le Roy'un görmesini sağlayan etken, hiç kuşkusuz, sosyal antropolojiye duyduğu ilgidir. Le Roy kayıtlarda adı geçen sanıkların yaklaşık dörtte biri demek olan yirmi beş ki-

---

[52] De Certeau (1975).
[53] Le Goff (1977), s. 225-87; karş. Schmitt (1984).
[54] Le Roy Ladurie (1975).

* Cathar: Orta çağ Latince'sinde "arı", "katışıksız" anlamına gelir; genellikle Hıristiyan heretikleri arasında gösterilen bir orta çağ mezhebinin mensubu. Manicilikten ilham alan Kataristler yaklaşık 10. Yüzyılda Balkanlarda ortaya çıktıklarında "Bogomils" adıyla zikrediliyorlardı. Daha sonra, genellikle Albigenlerle özdeşleştirildikleri güneybatı Avrupa'ya yayıldılar ve 14. Yüzyılın ortasında Engizisyonun soruşturmaları yüzünden yeraltına indiler. Kataristler dünyanın Şeytanın egemenliği altında olduğuna, kadınları ve erkekleri Şeytan'ın isyana kışkırttığına ve bu yüzden insanların cennetten kovulan ruhların dünyadaki birer cisimleşmesi olduğuna, Katar inancı aracılığıyla İsa'yla birleşmediği sürece ruhun insan ya da hayvan biçiminde yeniden dünyaya geleceğine inanıyorlardı –çn.

şinin tek bir köyden geldiğini fark etti. Sosyal antropolojiden aldığı ilhamla, bu kayıtları, adı geçen yirmi beş kişiyle (bu rakam köy nüfusunun yaklaşık yüzde onu demektir) yapılmış bir dizi mülakat olarak değerlendirebileceğini düşündü. Le Roy'un anlatımına göre, yapması gereken tek şey sanıkların engizitörlere verdiği malumatı antropologların hep yaptıkları gibi bir cemaat incelemesi biçiminde düzenlemekten ibaretti.[55] Le Roy bu kitabı iki kısma ayırdı. Birinci kısım Montaillou'nun maddi kültürünü, örneğin kayalarla harç kullanılmaksızın inşa edildiğinden komşuların birbirlerini çatlak ve yarıklardan gözetleyip dinlemelerine elverişli olan evleri ele alır. Kitabın ikinci kısmı köylülerin zihniyetini – zaman ve mekan, çocukluk ve ölüm, cinsellik, Tanrı ve doğa anlayışlarını- inceler.

Braudel gibi Le Roy da Akdeniz dünyasının kültür ve toplumunu betimler ve analiz eder, ama Braudel'in tersine, kitabında insanlara yer vermediğini kimse iddia edemez. Kitap birçok kişi tarafından okundu ve hafızalarda yer etti; bunun nedeni kitabın, kibar, özgürlüğüne düşkün, "iyi çoban" Pierre Maury'den, yörenin soylu kadını seksi Beatrice des Planissoles'a ve aşığı, saldırgan ve kendinden emin rahip Pierre Clergue'e kadar birçok kişiyi canlı bir şekilde sunmasıdır.

Montaillou aynı zamanda haris bir toplumsal ve kültürel tarih incelemesidir. Bu çalışmanın orijinalliği ortaya attığı sorulardan kaynaklanmaz; çünkü, daha önce gördüğümüz gibi, bunlar Febvre (inançsızlık sorunu), Braudel (iskan sorunu), Aries (çocukluk konusu), Flandrin (cinselllik konusu) vb. dahil olmak üzere Fransız tarihçilerin iki kuşağınca gündeme getirilmiş olan sorulardır. Le Roy engizisyon sicillerini gündelik hayatı ve tutumları yeniden inşa etmek için kullanan ilk araştırmacılardan birisi olsa da, bunu yapan tek kişi

[55] Le Roy'un modelleri arasında şu adlar yer alır: Redfield (1930); Wylie (1957); ve Pitt-Rivers (1961).

o değildi. Yaklaşımının yeniliği antropolojik anlamda bir tarihsel cemaat incelemesi yazma girişiminde yatar –belli bir köyün tarihini değil, köyün bizzat sakinlerinin sözleriyle çizilen bir portresini ve köylülerin temsil ettikleri daha geniş toplumun bir portresini çıkarma girişiminde yatar. *Montaillou* sonradan "mikro tarih" denilmeye başlanan tarih çeşitinin erken bir örneğidir.[56] Kitabın yazarı dünyayı bir kum tanesinden yola çıkarak inceledi ya da kendi kullandığı eğretilemeyle (metaphor), okyanusu bir su damlasını esas alarak inceledi.

Kitaba yönelik en ciddi eleştirilerin bazıları işte tam bu husus üstünde yoğunlaştı.[57] *Montaillou*'da bulunan esas kusur (ayrıntılardaki hatalardan ayrı olarak), Le Roy'un "köylülerin kendileri hakkındaki dolaysız tanıklığı" (*le temoignage sans intermediare, que porte le paysans sur luimeme*)[58] olarak betimlediği ana kaynağını yeterince eleştirel bir tarzda kullanmadığı iddiasıdır. Çünkü durum hiç de Le Roy'un belirttiği gibi değildi elbette. Köylüler ifadelerini Fransa'nın güney bölgesinde bazı yerlerde kullanılan Oksitan (Occitan) diliyle vermiş ve bu da Latince'ye aktarılmıştır. Üstelik, kendilerinden söz ederken anlattıkları şeyler kendiliğindenlikten uzaktı, işkence tehdidi altında sorulanların yanıtını veriyorlardı. Tarihçilerin, inceledikleri kadınlar ve erkekler ile kendileri arasındaki bu dolayımları görmezden gelmeleri bağışlanamaz.

Kitabı –ve ilham kaynaklığı ettiği gitgide popülerleşen mikro tarihi– hedefleyen ikinci ana eleştiri tipiklik sorununu ortaya atar. Buna göre, Montaillou gibi bir dağ köyü dahil olmak üzere hiçbir cemaat okyanusta bir ada değildir. Bu

---

[56] Bu terimin orijinali İtalyancadan gelmekte ve her şeyden önce Carlo Ginzburg'un (1976) on altıncı yy.da yaşamış olan bir değirmencinin dünya-görüşü hakkındaki çalışmasına –yine engizisyon belgelerinden hareketle yapılmıştır- göndermede bulunur.

[57] En güçlü eleştiriler şu adlardan geldi: Davis (1979); Boyle (1981); ve Rosaldo (1986).

[58] Le Roy Ladurie (1975), s. 9. İngilizceye yapılan kısaltılmış tercümesinde yeni bir giriş bulunduğundan burada Fransızca basımına gönderme yapıyorum.

köyün Katalonya kadar uzak dış dünyayla bağlantıları bizzat kitapta ortaya çıkıyor. Bu durumda yanıt bekleyen soru şudur: Köy hangi geniş birimi temsil ediyor? Hangi okyanusun bir damlasıdır? Köyün Ariege bölgesinin mi, güney Fransa'nın mı, Akdeniz dünyasının mı, yoksa Orta Çağların mı tipik bir örneği olduğu varsayılıyor? Yazar, istatistikler ve örneklemler konusunda tecrübeli olmasına rağmen, hayati metod sorununu yeterince tartışamamaktadır. Bunun nedeni yazarın *Montaillou*'yu nicel tarihin kofluklarına duyduğu tepkiyle yazması olmasın sakın?

Bizzat köyün taş evlerinde olduğu gibi *Montaillou*'nun boşluklarını görmek zor değil. Kitap her şeyden önce yazarının geçmişe hayat verme gücünden ve ayrıca belgeleri sorgulama, belgelerin satır aralarını okuma ve böylece köylülerin bildikleri şeyleri bile bilmediklerini açığa çıkarma yeteneğinden ötürü hatırlanmaya değer. Kitap tarihsel imgelemin parlak bir *tour de force*'u* ve antropolojik bir tarihin taşıdığı imkanların sergilenişidir.

Daha paradoksal bir konu da, önceki bölümde değindiğimiz Martin, Roche ve öbürleriyle birlikte kitabın tarihi üstüne yaptığı çalışmayla tanınan Roger Chartier'nin böyle bir tarihe yaptığı katkıdır. Okur-yazarlığın tarihi alanındaki bir uzmanı bir tarihsel antropolog olarak betimlemek tuhaf gelebilir ve bu yaftayı Chartier'nin kabul edip etmeyeceğini hiç bilmiyorum.[59] Buna rağmen, Chartier'nin çalışmalarının izlediği çizgi son yıllarda kültürel antropoloji alanındaki çalışmalarla aynı yöndedir.

Chartier'nin denemelerinin önemi, kendi sözleriyle, "kültürün toplumsal tarihinden toplumun kültürel tarihine" doğru gerçekleşen bir yaklaşım değişikliğinin hem örneğini sunmasından hem de bu değişikliği tartışmasından kaynaklanır.

---

* Ustalık, beceri gösterisi –çn.

[59] Chartier (1988)'de tarihsel antropoloji hakkındaki tek kapsamlı tartışma yalnızca Darnton'yu (1984) eleştirdiği esnada boy gösterir.

Demem o ki, Chartier'nin çalışmaları, *Annales* geleneğinin içindeki ve dışındaki tarihçilerin genellikle nesnel birer yapı varsayımıyla yaklaştıkları fenomenlerin kültürel olarak "oluşturulmuş" ya da "inşa edilmiş" fenomenler olarak görmek gerektiğini önerir. Buna göre, bizzat toplum kolektif bir tasavvur/temsildir (representation).

Philippes Aries'nin çalışmaları çocukluk ve ölümün kültürel olarak kurulduğunu ima ediyordu, ama Roger Chartier'nin çalışmalarında bu konu asıl netliğine kavuşur. Chartier üst sınıfların köylüler ya da başıboşlar hakkındaki görüşleri olarak köylüler ya da başıboşlardan ziyade "öteki" imgelerini incelemeyi tercih eder.[60] Furet ya da Ozouf'tan (yukarıda değinilmişti) farklı olarak St. Malo'dan Cenevre'ye uzanan bir çizginin ayırdığı kuzey-doğu Fransa ile güney-batı Fransa arasındaki nesnel farklılıkları tartışmaz. "İki Fransa" fikri üstünde, bu fikrin tarihi ve bu klişenin hükümet siyasalarında meydana getirdiği etkiler üstünde yoğunlaşır.[61] Chartier "nesnel" denilen etkenlerle arasına mesafe koyarken halihazırdaki antropolojiye, "imgelemsel" (imaginary) üstüne son yıllarda yapılan çalışmalara ve ayrıca müteveffa Michel Foucault'ya ayak uydurmaktadır.

Foucault'nun "tesir" fikri hakkındaki eleştirisine rağmen, Foucault'nun yazdığı kitapların Fransız *Annales* grubu tarihçileri üstünde yaptığı etkileri betimlerken bu terime başvurmamak zor. Bu tarihçiler bedenin tarihini ve bu tarih ile iktidarın tarihi arasındaki bağlantıları Foucault sayesinde keşfetti. Foucault'nun üçüncü kuşaktan birçok tarihçinin gelişimi açısından önem taşıyan başka bir etkisi, tarihçilerin "gerçek hakkında sahip oldukları cılız fikir"e ilişkin eleştirisiydi; başka bir anlatımla, tarihçilerin gerçeği toplumsalın mıntıkasına indirgeyerek düşünceyi bir yana bırakmalarına yönelik eleştirisi. Son yıllarda "toplumun kültürel tarihi"

[60] Cf. De Certeau (1975), "ötekinin uzamı" hakkındaki 5. Bölüm.
[61] Chartier (1988), 5, 7, 8, bölümler.

doğrultusunda gerçekleştirilen ve Chartier'nin gayet iyi bir örneğini oluşturduğu dönüş, Foucault'nun çalışmalarına çok şey borçludur.[62]

Chartier'nin kitabın tarihi hakkındaki çalışmaları benzer bir çizgi tutturur ve gerek zihniyetler tarihinden gerekse üçüncü düzeydeki dizisel tarihten gitgide artan hoşnutsuzluğunu sergiler.[63] Örneğin, Bibliotheque Bleue üstüne kaleme aldığı denemeler, bu cep-kitaplarının yalnızca köylüler ya da daha doğrusu sıradan insanlar tarafından okunmadığını öne-rerek, Robert Mandrou'nun sunduğu yorumu (yukarıda tartışmıştık) zayıflatır. Buna göre, en azından 1660 yılından önce bu kitapların müşterileri genellikle Paris'lilerden oluşuyordu.[64]

Chartier'nin ısrarla üstünde durduğu başka bir konu, "özgül kültürel biçimler ile tikel toplumsal gruplar arasında bire bir ilişki kurma"nın imkansız olduğudur. Bu durum dizisel kültür tarihini büsbütün imkansızlaştırmasa da oldukça zorlaştırır elbet. Chartier bu yüzden Pierre Bourdieu ve Michel De Certeau'yu izleyerek dikkatini çeşitli grupların paylaştıkları kültürel "pratikler" üstünde yoğunlaştırdı.[65]

Chartier'nin cep-kitapları ve öbür metinler hakkında yaptığı analizde kullandığı temel terim "temellük etme"dir. Popülerin belli bir metinler, nesneler, inançlar vb. şeyler grubuyla tanımlanmaması gerektiğini ileri sürer. Popüler (olan), festivaller hakkındaki matbu malzemeler gibi "kültürel ürünleri kullanma tarzı"nda yatar. Bundan dolayı Chartier'nin denemeleri büyük ölçüde yeniden yazılmış malzemeyle, tikel metinlerin okur gruplarının, daha doğrusu birbirinin ardından gelen okur gruplarının ihtiyaçlarına uyarlandıkça uğradığı dönüşümlerle uğraşır.

---

[62] Aktaran Chartier (1988), s. 61.
[63] Chartier (1987)'de bu yazılarını tek ciltte bir araya getirdi.
[64] A.g.e., s. 257.
[65] Bourdieu (1972); De Certeau (1980).

Temellük etme ve dönüştürme konusuna duyulan buna benzer bir ilgi, tarih konusunda Fransızların son yıllardaki en etkileyici girişimlerinden birinin, yayıncı ve tarihçi rollerini biraraya getiren Pierre Nora'nın editörlüğünü yaptığı *The Places of Memory* (Hafıza Yerleri) başlıklı kolektif çalışmanın temelini oluşturur.[66] Üç renkli Fransız bayrağı, "Marseillaise",* Pantheon** gibi temaları ve ansiklopediler ile okul kitaplarında bulunan geçmiş imgelerini irdeleyen bu ciltler, Maurice Halbwachs'ın hafızanın toplumsal çerçevesi hakkındaki fikirlerine, Marc Bloch'a ilham vermiş olmakla birlikte daha sonraki tarihçilerin oldukça ihmal ettikleri fikirlere, bir geri dönüş olduğunu gösterir. Bu çalışmada geçmişin bugünün ilgileri doğrultusunda kullanılma tarzlarına duyulan ilgi, antropolojik bir yaklaşım örneği sunar. Ama bu örnek özelinde, yazarlar Fransız tarihi hakkında yazan bir grup Fransız tarihçiden oluştuğu için düşünümsel (reflexive) bir antropolojidir bu. "Devrim" ve "Ulus" temaları etrafında düzenlenmiş olan bu ciltler siyasete bir geri dönüş olduğunu da açığa vurmaktadır.

Siyasete Geri Dönüş[67]: *Annales* okulu hakkında dillere düşmüş belki de en önemli suçlama, siyaseti ihmal ettikleri varsayımıyla isnat edilen kusurdur. Bu, devletleri anmaksızın kapağında *"economies societes civilisations"* sloganına yer vermesi yüzünden derginin itiraf ediyor izlenimi verdiği bir suçlamadır. Aslına bakılırsa eleştirinin haklı bir yönü var, ama bu haklılığın kesinliğe kavuşturulması gerekiyor. Febvre ve Braudel çabalarını akademik siyaset üstünde yoğunlaştırmış olabilir, ama grubun önde gelen bazı tarihçileri, savaş sonrası Fransa'nın siyasetinde çoğuncası –hiç değilse bir süre için- Komünist Parti'nin mensubu olarak yer aldı. Bu tarihçilerden birinin hatıratı 1956 yılından sonraki parti

[66] Nora (1986).
* Fransız ulusal marşı –çn.
** Paris'te ünlülerin gömülü olduğu yer –çn.
[67] "*Le retour du politique*" hakkında karş. Julliard (1974).

toplantılarının, kınamaların, tardetmelerin ve istifaların canlı bir manzarasını sunar.[68]

Siyasetin ihmal edildiği suçlaması, grubun tarih çalışmalarını hedef alıyordu elbet, ama burada da bazı nüanslara dikkat edilmesi gerekir. Örneğin, bu argümana Marc Bloch örneğinde sağlam bir destek bularak savunmak zor. *Kralın Dokunuşu* adlı eseri krallık hakkındaki fikirlerin tarihine bir katkıda bulunmayı amaçlıyordu. *Feodal Toplum* adlı eseri Batı Avrupa'nın uğradığı Viking, Müslüman ve Macar işgallerinin anlatılmasıyla başlar ve bir yönetim biçimi olarak feodalizmin tartışılmasına ayrılmış uzun bir bölüm içerir.

Lucien Febvre örneğinde suçlamanın haklılık payı biraz daha fazladır. Febvre, II. Felipe ve Franche-Comte üstüne yazdığı tezde Hollanda'daki ayaklanmaya hatırı sayılır bir yer ayırmış olsa da, daha sonra siyasi tarihi her zamanki sertliğiyle kınamış ve din tarihi ile zihniyetler tarihine dönmüştü. Braudel örneğinde, *Akdeniz Dünyası*'nın yapısal kısımlarının imparatorluklar ve savaşın örgütlenmesi hakkında kaleme alınmış bölümler içerdiğine dikkat edilmesi gerekir. Braudel'in en yüzeysel tarih çeşidi olarak bir köşeye fırlattığı konu, siyasi ve askeri olaylar tarihidir.

Modern dönem başlangıcındaki Fransa üstüne yapılmış ve *Annales*'in damgasını taşıyan bölgesel incelemeler genellikle ekonomik ve toplumsal tarihle sınırlı tutuldu. Goubert'in *Beauvais*'yi bunun bariz bir örneği. Yine de hiç kimse Goubert'e siyasi olmayan tarihçi yaftası asamaz. O çalışmasından sonra XIV. Louis üstüne bir kitap ve eski rejim hakkında, ikinci cildi iktidarla ilgili olan bir inceleme kaleme aldı.[69] Bölge belki de eski rejimin siyasetini incelemek için uygun bir çerçeve olmayabilir. Bu uygunsuzluk varsayımı, bölgesel inceleme yapan yazarların bazılarını siyaset üstüne

[68] Le Roy Ladurie (1982). Grupta şu adlar yer alıyordu: Agulhon, Besançon, Furet, Labrousse, Le Roy Ladurie ve Vovelle.
[69] Goubert (1966, 1973).

bir bölüm ayırmaktan caydırmış olabilir pekala. Gelgelelim, Mousnier'nin öğrencilerinin halk ayaklanmaları üstüne yaptığı çalışmalar, ayrıca son yıllarda bölgesel düzeydeki siyaseti ele alan bazı Amerikan incelemeleri bu varsayımın hatalı olduğunu ve "total tarih" yazma doğrultusundaki muhteşem bir fır-satın kaçırıldığını düşündürüyor.[70] Kuralın en bariz istisnası, daha önce gördüğümüz gibi, bölgenin yönetimini değilse de Languedoc' daki ayaklanmaları tartışan ve o tarihten bu yana alenen siyasi nitelikte bazı incelemeler yayımlamış olan Le Roy Ladurie'dir.[71]

Annales grubundaki orta çağ uzmanlarının siyasi tarihi bir köşeye fırlattıkları söylenemez, her ne kadar başka konu başlıklarına daha fazla dikkat etseler de. İşe ekonomik ve toplumsal tarihçi olarak başlayıp sonradan zihniyetler tarihine dönen George Duby, orta çağdaki bir muharebe üstüne, Bouvines muharebesi (aşağıda ele alacağız) üstüne bir monografi yazdı. Üç zümre fikrinin oluşumu ya da yeniden faaliyete geçmesi hakkında sunduğu döküm bu fikri siyasi bir bağlama, Fransız monarşisinin ve öbür monarşilerin krizine yerleştirir. Jacques Le Goff siyasetin bundan böyle tarihin "belkemiği" olmadığı kanısındadır; bu yargısıyla siyasetin "özerklik talep edemeyeceği"ni kasteder.[72] Gelgelelim, Bloch'un kutsal krallık konusuna duyduğu ilgiyi paylaşır ve şu anda orta çağdaki bir yönetici hakkında yaptığı inceleme üstünde çalışmaktadır.

Bununla birlikte, *Annales* grubunda siyasete en fazla yer veren tarihçilerin Fransızların "çağdaş tarih" dedikleri dönemle, yani 1789 yılında başlayan dönemle uğraşan tarihçiler olduğunu görmek pek şaşırtıcı değil. Zamanlarının büyük kısmını (tarih alanında başka konulara da ilgi duymalarına rağmen) Fransız Devrimi'ni incelemeye ayıran François

[70] Berce (1974); Pillorget (1975); Beik (1985).
[71] Le Roy Ladurie (1987).
[72] Le Goff (1972).

Furet ve Michel Vovelle siyaseti ihmal etmekle suçlanamaz. Aynı durum Rus Devrimi ve Birinci Dünya Savaşı tarihçisi Marc Ferro için de geçerli. Gelgelelim, Maurice Agulhon hiç kuşkusuz bu alandaki tek kalburüstü simadır.

Agulhon, Provence bölgesindeki Var'da yaşayan sıradan insanların 1789 yılından 1851 yılına kadar olan dönemdeki siyasi davranışlarının incelendiği *The Republic in the Village*'in yazarıdır.[73] Bu inceleme siyasi bilincin gelişimi konusunda geniş bir Marksist çerçeve kullanır. Çalışmada 1815-48 arası yıllar, okur-yazarlığın yaygınlaşmasının ardından "kültürel ufukların genişlemesi"nin ve yanı sıra müşterek hakların (bilhassa ormandaki kerestelik ağaçların kesimi konusunda) ihlali etrafında çatışmalar meydana gelmesinin bölgede siyasi bilincin gelişmesini teşvik ettiği hazırlık yılları olarak betimlenir. İkinci Cumhuriyet'in kısa dönemi, 1848-51, Var'daki sıradan insanların ilk defa oy kullandıkları ve oylarını Sola verdikleri "aydınlanma" (revelation) yılları olarak sunulur.

Her ne kadar kentlerden ziyade kırsala eğilse de Agulhon'ın incelemesini "Provence bölgesinde işçi sınıfının kendi kendisini oluşturması"yla ilgili bir çalışma olarak betimlemenin bir cazibesi var.[74] Burada Edward Thompson'ın çalışmasıyla olan paralellik genişletilebilir. İki tarihçi de "açık fikirli", ampirist, eklektik birer Marksistti.[75] İkisi de "ülfet" ("sociability") biçimleriyle uğraşıyordu. Thompson dost canlısı toplumlara ve onların "karşılıklılık / paylaşım (mutuality) merasimleri"ne eğilmişti.[76] Günümüzde Fransa'da *sociabilite* teriminin moda olmasını sağlayan Agulhon, mason localarını ve Katolik kardeşlik cemiyetlerini bu bakış açısından incelemiş ve daha sonra burjuva "muhit"

---

[73] Agulhon (1970).

[74] Doktora tezinin orijinali Toulon bölgesi hakkındaki incelemenin yer almadığı münferit bölümler halinde yayımlanmasaydı çalışmanın daha güçlü bir etkisi olurdu.

[75] "*L'eclecticisme et l'empiricisme*"e doğru kayması hakkında bkz. Agulhon (1987).

[76] Thompson (1963), s. 416 ve sonrası.

(circle) ve café'sine eğilmişti. İki tarihçi de kültürü ciddiye almıştı. Thompson popüler radikalizm geleneğini inceledi; Agulhon düğün şenliklerini (charivaris) ve 1850 yılında Vidauban'daki "kışkırtıcı karnaval" gibi karnavalları inceledi. Bu karnaval 1850 yılındaki Romanlar Karnavalı'yla kıyaslandığında oldukça yumuşak olmakla birlikte, birbirine karşıt ama birbirini tamamlayıcı "arkaizm" ve modernlik süreçlerinin, siyasetin "folklorlaşması" ve folklorun siyasileşmesi süreçlerinin önemli bir örneğidir.[77]

Agulhon'un daha yakın bir geçmişte yaptığı çalışmada, siyasi tarih ile kültürel tarihin yine verimli bir şekilde birbirine nüfuz etmesi söz konusudur. Agulhon'ın *Marianne into Battle* adlı çalışması, 1789'dan 1880'e Fransız cumhuriyetçiliğinin imgelemini ve simgeselliğini analiz eder. Bu analizde Cumhuriyetin kişileşmesi olan Marianne tasavvurları/temsilleri üstünde yoğunlaşılır ve Devrim ile Komün arasında Marianne imgesinin -gerek popüler kültürdeki gerekse seçkin kültüründeki imgesinin- değişen anlamı vurgulanır.[78] *The Places of Memory* adlı eserde yer alan denemesi benzer bir çizgi tutturur ve on dokuzuncu yüzyıl belediye binasını (town hall) (*la mairie*) cumhuriyetçi değerlerin cisimleşmesi olarak, tarihçinin okumayı öğrenmesi gereken bir metin olarak sunar.[79]

Özetleyecek olursak, Febvre ve Braudel siyasi tarihi tamamen ihmal etmemiş olabilirse de, bu konuya çok büyük bir öncelik vermedikleri doğrudur. Üçüncü kuşakta görülen siyasete geri dönüş, hem Braudel'e hem de öbür belirlenimcilik biçimlerine (bilhassa Marksist "ekonomizm"e) karşı doğan bir reaksiyon niteliğindedir. Siyasi tarihe geri dönüş, yapının

[77] Agulhon (1970), s. 254-60. Agulhon ele aldığı bu karnavalın Romanlar Karnavalının "ne oğlu ne de küçük kardeşi" olduğunu belirtir, s. 368. On dokuzuncu yüzyıl Fransa'sı konusunda buna benzer yaklaşımlar için bkz. Corbin (1975) ve Perrot (1974).
[78] Agulhon (1979).
[79] Nora (1986), s. 167-93.

karşıtı olarak eylemliliğin (agency) taşıdığı önemin yeniden keşfedilmesiyle bağlantılıdır. Buna ilaveten, Amerikalıların "siyasi kültür" dedikleri fenomenin, fikirlerin ve zihniyetlerin önemli olduğu duygusuyla bağlantılıdır. Foucault'nun sayesinde bu geri dönüş "mikro siyaset" doğrultusunda, yani aile içinde, okullarda, fabrikalarda vb. cereyan eden iktidar mücadelelerinin incelenmesi doğrultusunda genişledi.[80] Bu değişikliklerin bir sonucu olarak siyasi tarih yenilenme sürecine girdi.[81]

Anlatının Canlanması: Siyasi tarihe geri dönüş belirlenimciliğe karşı doğan reaksiyonla bağlantılıydı ve daha önce gördüğümüz gibi, bu belirlenimcilik karşıtı reaksiyon, antropolojik dönemece de ilham vermişti. İnsan özgürlüğüne duyulan ilgi (mikro tarihe duyulan ilgiyle birlikte), aynı zamanda, *Annales*'ın içinde ve dışında son yıllarda tarihsel biyografinin canlanışının altında yatan etkendir. Georges Duby ortaçağda yaşamış bir İngiliz olan William the Marshall'ın* biyografisini yayımladı; Jacques Le Goff ise bir Fransız kralının, St Louis'nin biyografisi üstüne çalışmaktadır. Tarihsel biyografideki bu canlanma geçmişe basit bir geri dönüş değildir. Tarihsel biyografi farklı gerekçelerle kaleme alınır ve farklı biçimlere bürünür. Örneğin, bir grubun zihniyetini anlamaya dönük bir vasıta olarak iş görebilir. Tarihsel biyografinin büründüğü biçimlerden biri, Michel Vovelle'in, "kaçınılmaz yükselişi"ni anlattığı Aix-en-Provence burjuvası ya da Daniel

---

[80] Örneğin, Le Roy Ladurie (1975).

[81] "Le renouvellement de l'histoire politique" hakkında bkz. Julliard (1974).

* "William the Marshall: 1. Pembroke Dükü (1146-1219). 1216 yılından itibaren efsane haline gelmiş İngiliz şövalye. Richard'a (daha sonra I. Richard) karşı ölüm döşeğindeki II. Henry'yi desteklediktan sonra Filistin'e bir haçlı seferi yaptı, Richard tarafından affedildi ve 1189 yılında kontluk bahşedildi. Kral John'un ölümü üzerine geleceğin III. Henry'sinin muhafızlığına atandı, Henry'nin tahta geçmesi gayesiyle VIII. Louis emrindeki Fransızlara karşı savaşarak zafer kazandı. Gençliğinde Normandiya'da bir zırh taşıyıcısı olarak yetişmiş ve daha sonra 1170 yılında II. Henry'nin oğlu Henry'nin eğitmeni olmuştu. William'ın hayatı şövalye sadakatinin bir modeliydi; İngiltere'nin peş peşe dört kralına sadakatle hizmet etmişti", *Webster's New World Encyclopedia*, 1992, s. 1199

Roche'un incelediği Parisli zanaatkar Jean-Louis Menetra gibi, aşağı yukarı sıradan bir kişinin hayatıdır.[82]

Siyasete geri dönüş, olay anlatısına duyulan ilginin canlanmasıyla da bağlantılıdır. Tarihsel olaylar her zaman siyasi değildir –1929 yılındaki Büyük Krizi, 1348'deki büyük veba salgınını ya da *Savaş ve Barış*'ın yayımlanmasını düşünün. Sonuç itibariyle siyasi tarih, olaylar tarihi ve tarihsel anlatı konusundaki tartışmalar yakından bağlantılıdır. Son yıllarda Fransa ve başka yerlerdeki tarihçiler arasında "siyasetin geri dönüşü"ne paralel olarak "anlatının canlanması" gündeme geldi. "Anlatının canlanması" deyimi, söz konusu eğilimi, Marksistlerin ve *Annales* tarihçilerinin benzer şekilde kullandıkları "ekonomik belirlenimci tarihsel açıklama modelinin yarattığı yaygın düşkırıklığı"na, bilhassa bu modelin kültürü üstyapıya ya da "üçüncü düzey"e havale etmesinin yarattığı düşkırıklığına atfeden İngiliz tarihçi Lawrence Stone'a ait.[83] Stone'un önemli bir eğilime işaret ettiğine pek kuşku duyulamaz, ama yine bazı nüansların gözetilmesi isabetli olur.

"Olaylar tarihi"nin (*histoire evenementielle*) Durkheim, Simiand ve Lacombe tarafından hor görüyle bir kenara fırlatıldığına kitabın girişinde değinmiştim. Febvre'ün doktora tezinde Hollanda Ayaklanması olaylarına yer vermesine rağmen sorun-odaklı tarihe verdiği önem, bu görüşü paylaştığını düşündürüyor. Marc Bloch bildiğim kadarıyla olaylar tarihini asla yadsımamış, ama bu tür bir tarih de yazmamıştı.

Braudel'e gelince, olaylar tarihini hem kınamış hem de bu tür bir tarih yazmıştı. Daha doğrusu, görmüş olduğumuz gibi, olaylar tarihinin yalnızca tarihin yüzeyinden ibaret olduğunu ilan etmişti. Bu yüzeyin ilginç bir yönü olmadığını söylememiş, tam tersine öbür boyutların "en heyecan vereni" olarak

[82] Le Goff (1989); Vovelle (1975); Roche (1982).
[83] Stone (1979), s. 8.

betimlemişti.[84] Gelgelelim, olaylar tarihinin Braudel'i ilgilendiren yanı, yüzeyin altındaki akıntılar hakkında, "daha derin gerçeklikler" hakkında açığa çıkardıklarıydı. Braudel açısından olaylar yalnızca yapıların tarihini yansıtan birer aynaydı. Zaman ve anlatı hakkındaki yetkin çalışmasında felsefeci Paul Ricoeur, Braudel'in *Akdeniz Dünyası* dahil olmak üzere tüm tarih çalışmalarının birer anlatı olduğunu savunmuştu. Ricoeur'nün konvansiyonel tarih çeşitleri ile yapısal tarih çeşitlerinin barındırdıklarını gösterdiği benzerlikleri (zamansallık, nedensellik vb. bakımından) yadsımak zordur. Buna rağmen, *Akdeniz Dünyası*'na anlatısal bir tarih gözüyle bakmak, hiç kuşku yok ki, "anlatı" terimini tüm işe yararlığını kaybetmesine yol açacak derecede kapsamlı bir anlamda kullanmak olur.[85]

1960'lı ve 1970'li yıllarda kaleme alınan bölgesel monografilerin çoğu, bu yönde Braudel'den daha ileri giderek hiçbir anlatı öğesine yer vermedi. Bunun bir istisnası, yapısal analiz ile olaylar hakkındaki, bilhassa protestolar –1580 yılındaki Romanlar Karnavalı, 1670 yılında Vivarais'deki ayaklanma, Kalvinist partizanların (Camisard) 1702 yılındaki isyanı– hakkındaki dökümler arasında gidip gelen Le Roy'un *Peasants of Languedoc*'udur.

Le Roy'un olayları yapısal değişime yönelik birer reaksiyon ya da yanıt olarak ele alışı, Braudel'in olayları temeldeki yapıları açığa çıkaran birer ayna ya da turnusol kağıdı olarak görmesinden çok uzak değildi. Buna benzer bir savunu Georges Duby'nin 1973 yılında yayımlanan bir kitabı için de ortaya atılabilir; bu, yalnızca bir olayı değil, bir muharebeyi, 27 Temmuz 1214 tarihindeki Bouvines muharebesini ele aldığı için Febvre'ü pekala şaşırtabilecek bir kitaptı. Kitap aslında "Fransa'yı yaratan günler" (*journees qui ont fait la France*) adlı oldukça eski moda bir dizide yayımlanmak üzere

[84] Braudel (1949), s. 21.
[85] Ricoeur (1983-5), c.1, s. 289 ve sonrası.

yazılmıştı ve genel okura hitap ediyordu. Buna rağmen Duby eski moda tarihe geri dönmedi. Savaş karşısındaki orta çağa özgü tutumları aydınlatabilmek için muharebe hakkında sunulan çağdaş dökümleri kullandı ve Bouvines hakkında daha sonra sunulan görüşleri, anlattıkları olaylardan ziyade anlatıcıları sergileyen bir "mit" olarak ele aldı.[86]

Hiç değilse bazı olayların, yapıları basitçe yansıtmaktan ziyade değişikliğe uğratıp uğratamayacağı, bu incelemelerin ortaya atmadığı aşikar bir sorundur. Bu konuda, örneğin 1789'daki olaylar ya da 1917'deki olaylar hakkında ne söylenebilir? *Histoire evenementielle*'i eleştiren tarihçilerin çok şey borçlu oldukları sosyolog Emile Durkheim, 1789'u bile toplumsal değişimin bir nedeninden ziyade semptomu olarak görüyordu.[87] Bununla beraber, bu aşırı Durkheimcı ya da Braudelci konumdan uzaklaşmalar oldu. Örneğin, Fransa'nın batısındaki bir bölge hakkında, Sarthe eyaleti hakkında yapılan sosyolojik bir çalışmada, bölgedeki siyasi tutumları (o bölgenin doğusunda Sol-kanatın batısında Sağ-kanatın ağır bastığı bir bölünmüşlüğü gösteren siyasi tutumları) açıklamaya dönük herhangi bir girişimin, 1789 ve sonrasında cereyan eden olayları hesaba katması gerektiği savunuluyordu.[88]

Le Roy Ladurie bazen "travmatik" olay, bazen "katalizör" olay, bazen de "yaratıcı olay" (*l'evenement-matrice*) adını verdiği olay çeşitini ele aldığı bir denemesinde bu incelemenin imalarına dikkati çekti. Birbirine yakın durmayan böylesi eğretilemeler kullanması olayların önemi konusunda henüz kesin bir karara varmadığını gösterir; kaldı ki, bu yazısında tarihçiye olaylar ile yapılar arasındaki ilişkiler üstünde düşünmeyi tavsiye etmekten öteye gitmemiştir.[89] Bununla birlikte, Le Roy birkaç yıl sonra Romanlar Karnavalına

---

[86] Duby (1973a ve b).
[87] Giddens (1977).
[88] Bois (1960). *Bu incelemenin Febvre'e olumlu bir gönderme yapılarak başladığına ve Bloch'la özdeşleştirilen gerileksel (regressive) metodun kullanıldığına dikkat edilsin.*
[89] Le Roy Ladurie (1973), s. 111-32.

geri döndü ve bir kitap çerçevesinde inceledi. Olayı o küçük kentte ve içinde yer aldığı kırsalda üstü kapalı bulunan çatışmaları meydana çıkaran bir "toplumsal dram" olarak analiz etti. Başka bir anlatımla, olayı bir nedenden ziyade semptom olarak inceledi.[90]

Romanlar Karnavalı büyük bir olay değildi elbet. 1789'un olaylarını ya da 1914-18 arasında cereyan eden Büyük Savaş'ın olaylarını ya da 1917 Devriminin olaylarını (*Annales* tarihçileri bu konuların hepsini incelemiştir) sırf toplumsal yapıların birer yansıması olarak bir köşeye fırlatmak daha zor.[91] Geçenlerde yapılan bir çalışmada François Furet, Devrim olaylarının yalnızca eski yapıları alaşağı ederek Fransa'ya siyasi "miras"ını vermekle kalmayıp, aynı zamanda 1789'un birkaç ayının çok tayin edici olaylara tanık olduğunu savunacak kadar ileri gitti.[92]

Annales tarihçilerinin üçüncü kuşağının bir özelliğine daha dikkat etmek gerekir. *Annales* tarzı tarih Fransa'da bu kuşağın döneminde popülerleşti. Braudel'in *Akdeniz Dünyası* ve Bloch ile Febvre'ün çalışmaları ilk yayımlandıkları zaman pek fazla satılmamıştı. *Akdeniz Dünyası*'nın çok satan kitaplar arasında sayılması ancak satışların 8.500 adete ulaştığı 1985 yılından sonradır. Öte yandan, *Montaillou* Fransa'da araştırma-inceleme kategorisindeki çok satanlar listesine girdi ve Mitterand televizyonda bu kitabı okumakta olduğunu söyleyince, satışları hızla artarken köy de turistlerle kaynamaya başladı.

Montaillou doğru yerde doğru zamanda yazılmış ve ekoloji ve bölgecilik dalgalarının yüklenip taşıdığı bir kitaptı, ama sağladığı başarı Fransız okurların "yeni tarih"e gösterdiği ilginin yalnızca en görkemli örneğidir. Braudel'in üçlemesi

---

[90] Le Roy Ladurie (1979). "Toplumsal dram" ibaresi antropolog Victor Turner'dan alınmıştır ve Ler Roy Ladurie kitabında zikretmektedir.

[91] 1917 ve 1914-18 hakkında bkz. Ferro (1967, 1969); Furet ve Vovelle, Fransız Devrimi üstünde çalışan önde giden tarihçilerdendir.

[92] Furet ve Halevi (1989), s. 4.

Civilization and Capitalism 1979 yılında yayımlandığında medyada daha önceki kitaplarına hiç nasip olmayan bir ilgiyle karşılandı. *Annales* grubunun bazı mensupları televizyon ve radyo programlarında düzenli bir şekilde boy gösteriyor, hatta başta Georges Duby ve Jacques Le Goff olmak üzere bazıları program yapıyor. Pierre Chaunu, Roger Chartier, Mona Ozouf ve Michele Perrot gibi bazı adlar *Le Figaro*, *Le Monde*, *L'Express* ve *Le Nouvel Observateur* dahil olmak üzere çeşitli gazete ve dergilerde düzenli olarak yazıyor. Bu kadar çok tarihçinin medyada bu kadar sağlam bir yer tuttuğu başka bir ülke ya da başka bir dönem zor bulunur.

Annales tarihçilerinin eserleri eskiden Armand Colin'in (derginin vefakar yayıncısı) ya da bizzat Hautes Etudes'ün minik puntolarla dizilmiş, ebatı küçük ama hacmi büyük ciltlerine basılırdı. Bugünse daha ziyade önde gelen ticari yayıncıların girişimiyle genellikle öbür *Annales* tarihçilerinin editörlüğünü yaptığı dizilerde büyük puntolarla basılmış, ebatı büyük ama hacmi küçük ciltlerine basılıyor. 1960'h yıllarda Plon yayınevi için Aries ve Mandrou "Medeniyetler ve Zihniyetler" dizisinin editörlüğünü yaptı. Bugün Agulhon, Aubier Montaigne yayınevi için bir tarih dizisinin editörlüğünü yapıyor. Duby ise Seuil yayınevi için birkaç kez editörlük yaptı (kırsal Fransa, kent Fransa'sı ve özel hayat hakkında çok-ciltli çalışmalar da buna dahildir). Tarihçiler ve yayıncılar arasındaki işbirliğinin daha yakın bir örneği, Hautes Etudes'de ders vermenin yanı sıra Gallimard için çalışan Pierre Nora'dır. Meslekdaşlarının bazı çalışmalarını da içeren ünlü *Bibliotheque des Histoires* dizisi Nora tarafından kuruldu.

Bu tür tarihe duyulan ilgiyi medyanın yarattığını söylemiyorum, ama bu ilgiyi medya teşvik etmiş olabilir elbet. Yayıncılar genelde tarihe özelde toplumsal-kültürel tarihe, *Annales* tarzı tarihe bir talep olduğu kanısına varmış olsalar

gerektir. Ama bu talep yalnızca Fransa'yla sınırlı değil. Dolayısıyla, *Annales* tarihçilerinin kendi ülkeleri ve disiplinlerinin dışında nasıl karşılandığını incelemeye geçebiliriz.

KUŞ BAKIŞI *ANNALES*

I *ANNALES* NASIL KARŞILANDI?

Artık bu noktadan itibaren *Annales* hareketinin sınırların ötesinde –yalnızca Fransa sınırlarının ötesinde değil, aynı zamanda tarih disiplininin sınırlarının ötesinde- yaşadığı akıbeti inceleyebiliriz. Burada kısaca anlatılacak öykü, *Annales* öğretisinin yaygınlaşmasına ilişkin yalın bir dökümden ibaret olmayacak. Aslına bakılırsa, *Annales* bazı yerlerde husumet duygularıyla karşılandı. Burada daha ziyade yeni tarihe verilen yanıtların çeşitliliğini gözden geçirmeyi amaçlıyorum; yalnızca övgüleri ve eleştirileri değil, *Annales*'ın sunduğu alet edavatı farklı alanlarda işe koşma girişimlerini, yeri geldiğinde işin en başında öne sürülen anlayışların zaaflarını ortaya çıkarabilen girişimleri sunmaya çalışacağım.[1] Göz atacağım zeminin kapsamı düşünülürse, buradaki betimleme kaçınılmaz olarak seçmeci ve izlenimci bir niteliğe sahip olacak.

Fransa Dışında *Annales*: Daha İkinci Dünya Savaşından önce *Annales*'ın yurt dışında, Belçika'da Henri Pirenne'den

[1] "*Annales* paradigması" üstüne bkz. Stoianovich (1976). *Review* (1978) dergisinin özel bir sayısı "*Annales* Okulunun Toplum Bilimleri Üstündeki Etkisi"ne ayrıldı. Ayrıca bkz. Gil Pujol (1983).

İngiltere'de R. H. Tawney'e kadar çeşitli müttefikleri ve sempatizanları vardı.[2] Buna rağmen, derginin ve hareketin Avrupa'da yaygın bir şekilde tanınması ancak Braudel döneminde mümkün oldu.[3]

Akdeniz Dünyası bu coğrafyada yaşayan okurlara doğal olarak cazip geldi; kitabın İtalyanca tercümesi (tıpkı İspanyolca tercümesi gibi) 1953 yılında yayımlandı. İki İtalyan, Ruggerio Romano ve Alberto Tenenti, Braudel'in en yakın yardımcılarıydı. 1950'li yıllarda önde gelen tarihçilerden bazıları Lucien Febvre'ün arkadaşlarıydı ve *Annales* hareketine sempati duyuyorlardı. Orta çağdaki İtalyan tacirleri inceleyen Armando Sapori ve Febvre'ün on altıncı yüzyıl heretiklerine duyduğu ilgiyi paylaşan Delio Cantimori bu adlar arasında sayılabilir. Yayıncı Giulio'nun 1972 yılında ön ayak olmasıyla başlatılan muazzam *History of Italy* başlıklı çalışma, uzun süreli gelişmeler üstünde yoğunlaşmasının ve birinci cildin başlığında Marc Bloch'a saygı sunmasının yanı sıra Braudel'in kaleme aldığı uzun bir denemeye yer veriyordu.[4]

Polonya'da, resmi Marksizmin egemenliğine rağmen (veya belki de egemenliğinden ötürü) tarihçiler *Annales* okulunu uzun bir süredir coşkuyla karşılıyorlardı. Savaş öncesi dönemde Polonya üniversitelerinde ekonomik ve toplumsal tarihe ilgi duyan bir gelenek vardı. Jan Rukowski 1930'lu yıllarda *Annales*'de çalışmalarını yayımlatmış ve kendisi de benzer bir dergi kurmuştu. Kayda değer sayıda Polonyalı tarihçi Paris'te öğrenim gördü –örneğin, meslek çevrelerinde

---

[2] Eric Hobsbawm 1930'lu yıllarda Cambridge'de öğrenciyken, izleyicilere halen hayatta olan en büyük orta çağ uzmanı olarak takdim edilen Marc Bloch'un verdiği bir derse girdiğinden söz eder. *Review* (1978), s. 158.

[3] Bu genellemenin desteklenmesi için dolaşım rakamları hakkında ciddi bir inceleme yapmek gerekir.

[4] *Annales*'in İtalya'daki etkisi hakkında genel bir tartışma Aymard (1978)'de bulunmaktadır. Braudel'in yardımcısı Romano'nun editörlüğünü yaptığı *Einaudi Storia d'Italia*'nın birinci cildinin başlığı olan *Cratteri originali*, Bloch'un *Caracteres originaux de l'histoire rurale française*'e yapılmış bir göndermeydi.

kent yoksulları hakkındaki incelemeleriyle tanınan ve daha çok da Lech Walesa'nın danışmanı olarak ün kazanan Bronislaw Geremek. Polonyalılar zihniyetler tarihine kayda değer bir ilgi gösterdi. *Akdeniz Dünyası* Lehçeye tercüme edildi, Baltık bölgesi hakkında benzer bir çalışma yapılmasına ilham kaynaklığı etti; bu çalışma Centre de Recherches Historiques tarafından "Chaiers des Annales" dizisinde yayımlandı.[5]

Braudel'in "tarih ve toplum bilimleri" başlıklı ünlü yazısı kitaptan daha da fazla ilgi uyandırdı.[6] Bu yazının etkileri, savaş sonrasında Polonya'da yayımlanan en kayda değer tarih çalışmalarından biri olan ve Braudel'in bir keresinde "benden çok daha zeki" diyerek iltifat ettiği tarihçi Witold Kula'nın kaleme aldığı *Economic Theory of Feudal System*'de (Feodal Sistemin Ekonomik Teorisi) görülebilir.[7] Kula on yedinci ve on sekizinci yüzyıldaki Leh latifundiyasının* ekonomik bir analizini yaptı. Bu analiz sonucunda Leh toprak sahiplerinin ekonomik davranışının klasik ekonomistlerin öngördüklerinin tam tersi olduğunu gösterdi. Ekimi yapılan ana ürün olan çavdarın fiyatı yükseldiğinde toprak sahiplerinin üretimi azalttıklarını, fiyatlar düşmeye başladığında üretimi arttırdıklarını buldu. Bu paradoksun açıklamasının, der Kula (Braudel'e karşıt ama öbür *Annales* tarihçileriyle uyumlu olarak), kültür ya da zihniyet dünyasında aranması gerekir. Bu aristokratlar daha fazla kâr etmenin peşinde

---

[5] Malowist (1972).

[6] Braudel (1958); karş. Pomian (1978).

[7] Braudel (1978), s. 250. Kula (1960)'da Braudel'in denemesi hakkında bir yorum bulunmaktadır.

* "Kökeni, İspanya krallığından getirilen yerleşimcilere tahsis edilen topraklara dayanan Latin Amerika'daki geniş arazi mülkiyeti. Kıtanın dünya ekonomisiyle birleşmesiyle birlikte latifundiyalar, bir feodalizm biçiminden, yavaş yavaş, ihraç edilmek üzere et, hayvan postu ve tahıl üreten kapitalist malikanelere dönüşmüşlerdir. Toprak reformu yapılarak latifundiya topraklarının dağıtılmasını savunan modeller, çoğu kez ekonomik ve toplumsal gelişmeyi desteklemenin bir aracı olarak görülmüştür", Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: O. Akınhay-D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 454.

değildi, yalnızca alışageldikleri hayat tarzını istikrarlı bir şekilde muhafaza etme derdindeydi. Üretim miktarlarındaki iniş çıkışlar düzenli bir geliri muhafaza etme girişimlerinin sonucuydu. (Bu arada, Karl Marx'ın bu fikirlere vereceği tepkileri gözden geçirmek ilginç olurdu).[8]

Öte yandan Almanya'da siyasi tarih 1950'li ve 1960'lı yıllarda egemenliğini devam ettirdi. Elinizdeki çalışmanın "üvertür"ünde değindiğimiz, Almanya'da Schmoller, Weber ve Lamprecht çağında tarih alanındaki yeni yaklaşımların taşıdığı önem göz önüne alındığında bu egemenlik tuhaf görünebilir. Gelgelelim, 1914-18 ve 1933-45 arası yıllarda yaşanan travmalardan sonra siyasetin ya da olayların önemini yadsımak zordu ve aslına bakılırsa belli başlı tarih tartışmaları iki dünya savaşında Hitler'in ve Almanların oynadığı rol üstünde yoğunlaşmıştı. İlgi alanları ancak savaş sonrası kuşağın 1970'li yıllarda olgunlaşmasıyla birlikte "gündeliğin tarihi"ne (*Alltagsgeschichte*), popüler kültür tarihine ve zihniyetler tarihine doğru kaymaya başladı.[9]

Britanya da en azından 1940'lı ve 1950'li yıllarda, Braudel'in deyişiyle "ödünç almayı reddetme" davranışının iyi bir örneğini verdi. Marc Bloch Britanya'da yeni tarih biçeminin bir temsilcisinden ziyade yetenekli bir Orta Çağ ekonomik tarihçisi olarak görülürken, Febvre hemen hiç tanınmıyordu (tarihçilerden ziyade coğrafyacılar arasında tanınıyordu). Braudel'in *Akdeniz Dünyası* ilk yayımlandığında *English Historical Review* ya da *Economic History Review*'de hiçbir yankı uyandırmadı. 1970'li yıllardan önce *Annales* tarihçilerinin kitaplarından pek azı İngilizce'ye tercüme edilmişti. Kuralın tek istisnası Marc Bloch'tu. Bloch'un İngiliz tarihine duyduğu ilginin ve duygularını belli etmeksizin fikirlerini ifade etme meziyetinin (Lucien Febvre'ünkiyle taban tabana zıt bir mizaç), İngiliz tarihçiler arasında onun bir

[8] Kula (1962).
[9] Karş Iggers (1975), s. 80 ve sonrası, 192 ve sonrası.

tür gururlu İngiliz beyzadesi olarak görülmesini sağladığı söylenebilir.[10]

Annales tarihçilerinin eserlerinden pek azının İngilizce'ye çevrilmiş olmasının gerekçeleri, *Times Literary Supplement*'den *English Historical Review*'e dek İngiliz dergilerinde bu tarihçilerin belli başlı eserleri hakkında kaleme alınan kitap tanıtım ve eleştiri yazılarında bulunabilir. Yazarlar birbiri ardına "özentili ve son derece irkiltici *Annales* biçemi"nden, "Lucien Febvre'ün miras bıraktığı biçemin tuhaflıkları"ndan ya da "insana zaman zaman Altıncı Şube'nin yazarlarının yalnızca birbirlerine bir şey anlatma derdiyle yazdıklarını düşündüren içrek (esoteric) jargon"dan söz ediyordu.[11] 1960'lı yıllarda benim gibi *Annales*'i destekleyenlerimiz kendilerini, tıpkı 1930'lu yıllarda Fransa'da Bloch'u ve Febvre'ü destekleyenlerin hissettikleri gibi, heretik bir azınlığa ait hissediyorlardı.

Conjuncture ve *mentalites collectives* gibi terimlerin tercüme edilmesinin neredeyse imkansız ve İngiliz tarihçiler açısından -kabullenmek şöyle dursun- kavranması son derece zor olduğu görüldü. Sergilenen şaşkın, güvensiz ya da husumetli reaksiyonlar, felsefeci meslekdaşlarının Sartre ve Merleau-Ponty imzasını taşıyan çalışmalar karşısında sergiledikleri reaksiyonu hatırlatır. İngilizler bu vesileyle bir kez daha, ne ilk kez ne de son kez olmak üzere, Fransızlarla aynı dili konuşmadıklarını gördü. İngiliz ampirizm ve metodolojik bireycilik* geleneği ile Fransız teori ve holizm** geleneği ara-

---

[10] Bunun belli başlı istisnaları Febvre (1922, 1928) ve Bloch (1931, 1939-40, 1949).

[11] İlave ayrıntılar ve referanslar Burke (1978)'dedir.

* "Sosyal bilimler alanında ya da sosyolojide, tüm sosyolojik açıklamaların, bireylerin özellik ya da karakteristiklerine indirgenebilir olduğunu savunan yaklaşım. Söz konusu bireyci yaklaşım, sosyolojik açıklamalarda bireylerin özelliklerinin göz ardı edilecek kadar önemsiz olduğunu, toplumsal olguların bağımsız bir varoluşu olup, bireylerden bağımsız olarak araştırılabileceğini söyleyen görüşün tam karşı(t)ında yer almaktadır", Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Ekin Yayınları, 1997, s. 477

** "Holizm: Bütüncülük. Canlıyla cansız, organikle inorganik faaliyet arasında gerçek, temel ve indirgenemez bir farklılık bulunduğunu; canlı, organik bütünleri meydana getiren parçaların bütün içinde, bütünün dışında olduğundan daha farklı bir biçimde

sındaki farklılık, düşünsel temas kurulmasını engelledi. Herbert Spencer'in yaşadığı dönemden ya da onun da öncesinden beri İngiltere'de "toplum" gibi kolektif kendiliklerin (entity) hayal ürünü olduğu, buna karşılık gerçekte bireylerin var olduğu varsayıldı genellikle.[12] Toplumsalın gerçekliği hakkında Durkheim'ın o çok alkışlanan onayları, Spencer ve okulunun varsayımlarını yerle bir etmek için yazılmıştı. Bu Anglo-Fransız tartışmasının dramatik bir örneği 1920'li yıllara, yani Cambridge'de hocalık eden psikolog Frederick Bartlett'in, "kolektif hafıza" gibi hayal ürünü bir kendilik yaratıldığı gerekçesiyle Maurice Halbwachs'ın ünlü çalışmasını, hafızanın toplumsal çerçevesi hakkındaki çalışmasını eleştirdiği tarihe kadar uzanır.[13] İngiliz tarihçilerin bugün yine benzer gerekçelerle *mentalites collectives* tarihini eleştirdiklerini işitmeniz mümkün.

Yeni tarihin karşılanmasında görülen bölgesel çeşitlilikleri çoğaltmak çok kolay. *Annales* ile Marksizm arasındaki bağıntı bile bir yerden başka bir yere değişiklik arz etti. Fransa'da, Labrousse, Vilar, Agulhon ve Vovelle'in çifte bağlılıklarına, yani hem *Annales*'e hem de Marksizme bağlı olmalarına rağmen, Marksizm sempatisi *Annales*'e uzak durmaya eşlik etti. İngiltere'de bunun tersine, Marksistler –bilhassa Eric Hobsbawm ve Rodney Hilton- *Annales*'i ilk benim-

---

fonksiyon gösterdiğini; bir fenomeni anlamak için onu bütünlüğü içinde, yani onun bir parçası olduğu bütünü anlamak gerektiğini; ve dolayısıyla bütünün her zaman öğelerinin yalın toplamından daha fazla bir şey olup, karmaşık bir fenomenin, salt onu meydana getiren öğelerin analizi yoluyla anlaşılamayacağını savunan anlayış...tarihte ya da sosyal bilimlerde, toplumsal bir araştırmanın konusunun bireysel eylemler değil de bütünler olması gerektiğini savunan holizm, sosyolojide, toplumların bütünler olarak görülmesi gerektiğini, zira birer bütün olarak toplumların, bireylerin özellik ya da karakteristiklerinden türetilemeyen özelliklere sahip olduğunu ve dolayısıyla analizin, bireylerin davranışlarından değil de büyük ölçekli kurumlarla bu kurumlar arasındaki ilişkilerden başlaması gerektiğini söyler...psikolojide holizm, öğeler üzerinde değil de bütünler ya da Gestalt üzerinde yoğunlaşan psikoloji anlayışını ifade eder", Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü* Ankara: Ekin Yayınları, 1997, s. 336-337.

[12] İngiliz sosyologların Durkheim'ı, İngiliz psikologların Halbwachs'ı ve İngiliz tarihçilerin *Annales*'i hangi terimlerle eleştirdiklerini karşılaştırmak öğretici olabilir.

[13] Bartlett (1932).

seyenler arasındaydı.[14] Bu benimsemeyi düşünsel strateji çerçevesinde açıklamak mümkün –geleneksel siyasi tarihin egemenliğine karşı girişilen mücadelede *Annales* bir müttefik oluşturuyordu. Marksistlerin kendi yaptıkları türden tarih çalışması ile Fransız tarzı yeni tarih arasındaki yakınlıklardan –yalnızca yapılara ve uzun süreye ağırlık verilmesi bakımından değil, aynı zamanda totaliteyi kavrama (bu, Braudel'in ideali olmadan önce Marx'ın idealiydi) uğraşısı bakımından- etkilenmiş olmaları çok muhtemeldir. Söz konusu yakınlık Marksistleri *Annales*'in gönderdiği iletilere daha açık kılıyordu. Polonya'da, bir Marksizm biçiminin kurumsallaşmış olması, Marksizm ile *Annales* arasındaki ilişkinin başka bir örüntüyü izlemesi anlamına geliyordu.[15]

Annales ve Tarihin Öbür Alanları: *Annales*'in karşılanma tarzının başka bir boyutu, kavramların, yaklaşımların ve metodların bir tarihsel dönemden ya da bölgeden öbür döneme ya da bölgeye yayılmasıdır. Hareket modern Avrupa'nın ilk dönemlerini inceleyen araştırmacıların (Febvre, Braudel, Le Roy Ladurie) egemenliği altına girmiş, ortaçağ uzmanlarınca (Bloch, Duby, Le Goff) yakından takip edilmişti.

Daha önce gördüğümüz gibi, on dokuzuncu yüzyıl üstüne *Annales* tarzında yapılmış çok daha az çalışma olmasına ilaveten, çağdaş tarih söz konusu olduğunda *Annales* hareketinin bu tarih üstünde hiçbir etkisi olmadığı güçlü bir şekilde savunulmuştur. Bu durum tesadüf değil: Yirminci yüzyılın tarihinde siyasetin taşıdığı önem, bir iç değişikliğe uğratılmadığı sürece *Annales* paradigmasını yirminci yüzyıl tarihine uygulanamaz kılmaktadır. Harekete sempati duyan bir Hollandalı gözlemcinin ulaştığı paradoksal sonuç, yirminci yüzyılın *Annales* tarzı bir tarihini yazmanın hem gerekli hem

[14] Hobsbawm (1978).

[15] *Review* (1978) dergisinin özel sayısında *Annales* ile Marksizm arasındaki ilişki hakkında birçok yorum yer almaktadır.

de imkansız olduğunu bildirir. "Böyle bir tarih, yazıldığı takdirde *Annales* tarzında bir tarih olmayacaktır. Ama öbür yandan, çağdaş tarih bundan böyle *Annales*'siz yazılamaz".[16]

Kronolojik yelpazenin öbür ucunda, eski çağ tarihi alanında son yıllarda yapılan bazı çalışmalar ile *Annales* paradigması arasındaki benzerlikler aşikardır. Bu benzerliğin bir "etki" vakası mı, yoksa bir yakınlık mı olduğunu saptamak oldukça zor. Klasik incelemeler alanında Durkheimci bir gelenek *Annales* kurulmadan önce vardı; bu, Fransa'da Bloch'un arkadaşı Gernet'nin ve İngiltere'de Durkheim ve Levy-Bruhl'ü okumuş olan ve eski Grekler arasında "ilkel zihniyet"in izlerini arayan Jane Harrison ve F. M. Cornford gibi bir grup Cambridge klasistinin temsil ettiği bir gelenekti. Daha önce gördüğümüz gibi, Strasbourg döneminde bir Roma tarihçisi olan Andre Piganiol, *Annales* grubunun içinde yer alıyordu.

Bugün Jean-Pierre Vernant ve Paul Veyne gibi önde gelen eski çağ tarihçileri, Grek ve Roma tarihini Febvre ve Braudel'in örneğini sundukları tarza paralel olan (tıpa tıp bu tarzı izlemese bile) bir tarzda yorumlayabilmek için psikoloji, sosyoloji ve antropolojiden yararlanmaktadır. Örneğin, Vernant, uzam, zaman ve kişi gibi kategorilerin tarihiyle uğraşmaktadır.[17] Veyne ise Mauss ve Polanyi ile Veblen ve Weber'in teorilerine yaslanarak Roma arena oyunları hakkında inceleme yaptı ve arena oyunlarının finansmanını he-

[16] Wesseling (1978).

[17] Vernant (1966) bir "psychologie historique" incelemesi alt başlığını taşımaktadır. Yazar Febvre'e değil, psikolog I. Meyerson'a saygılarını sunmaktadır.

diye (gift),* yeniden dağıtım, gösterişçi tüketim ve siyasal yozlaşma çerçevesinde analiz etti.[18]

Genel olarak bakıldığında, Avrupa'nın dışında kalan dünyanın tarihi göreceli olarak *Annales*'den yalıtık kaldı. Örneğin, Afrika tarihçileri bugüne kadar *Annales* tarzı yaklaşıma pek az ilgi gösterdi; bunun bir istisnası, Küba tarihini inceleyen Belçikalı antropolog Jan Vansina'nın Braudelci uzun, orta ve kısa süre arasındaki ayrımı bir çerçeve olarak benimsemesidir.[19] Önceleri Bloch'un bir öğrencisi olsa da kolonyal Afrika üstünde yoğunlaşan kalbur üstü bir tarihçi haline gelen Henri Brunschwig'in Fransız emperyalizmi hakkındaki incelemesi *Annales*'den pek az faydalanmış gibidir; bunun nedeni hiç kuşkusuz, yakın geçmişle ilgilenmesinin ve göreceli kısa süreli bir dönem (1871-1914) üstünde yoğunlaşmasının *Annales* modelini onun açısından işe yaramaz hale getirmesidir.[20]

Asya ve Amerika vakaları biraz daha çetrefildir. *Annales* yaklaşımına gitgide daha fazla ilgi duyulduğunun emareleri olmasına ve grubun dört mensubunun 1988 yılında Yeni Delhi'de düzenlenen "yeni tarih" konulu bir konferansa davet edilmesine rağmen, Hindistan tarihini inceleyen Hint tarihçiler bugüne kadar *Annales*'den pek az faydalandı.[21] Hint tarihçilerinin "ast toplumsal grup incelemeleri" ("subaltern

---

* "Hediye ilişkisi: Sosyal bilimciler, hediyeyi, genellikle veren ile alan arasındaki ilişkinin bir ifadesi sayarlar. Örneğin, Marcel Mauss (*The Gift*, 1954), hediyelerin, yaygın olarak zorunluluğu ve karşılıklılığı temel aldığı görüşündedir ve bu davranış, Batılı formel iktisadi düşünceye önemli ölçüde damgasını vurmuş olan 'akılcı iktisadi insan' modeliyle açıklanamaz. Mauss'a göre, iktisadi öğe diğer toplumsal alanlardan ayrılamaz...", Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: O. Akınhay-D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 297

[18] Veyne (1976).

[19] Vansina (1978). Özellikle bkz. s. 10, 112, 197, 235. *Annales* yaklaşımının Afrika tarihi bakımından anlam ve önemi konusundaki bir tartışma için bkz. Clarence-Smith (1977) ve Vansina (1978)

[20] Brunschwig (1960). Afrika üstünde yoğunlaşan genç tarihçilerin bazılan Braudel geleneğine daha yakındır.

[21] Afrika örneğinde olduğu gibi, Hindistan üstüne çalışan Fransız tarihçilerin bazıları *Annales* geleneğine daha fazla borçludur.

studies") bayrağı altında yol alan en yenilikçi grubu, bu Fransız geleneğinden pekala haberdar olmasına rağmen, aleni bir Marksizmi tercih etmektedir. Benzer şe-kilde, Bloch'un Japonya'ya duyduğu ilgiye ve Japonların Batılı düşünsel gelenekleri hararetle izlemelerine rağmen, Japonların tarihini *Annales* geleneğine uygun tarzda inceleyen bir Japon tarih çalışması göstermek zor. Birkaç Japon tarihçi Hautes Etudes'de çalışma yapsa da, bu tarihçilerin hepsi Avrupa tarihi üstüne çalışıyor.

Asya'nın öbür kısımları üstüne çalışan tarihçiler *Annales*'e biraz daha yakındır. Avustralyalı bir tarihçinin güney-doğu Asya hakkında bir süre önce yaptığı inceleme, bölgenin 1450 yılından 1680 yılına total bir tarihini yazmaya girişir ve Braudel'in maddi kültür ve gündelik hayat üstüne yaptığı çalışmayı bir model olarak alır.[22] Çin tarihini inceleyen bazı Fransız tarihçiler de ruhen *Annales*'e yakındır. Çin düşüncesinin göze batan ötekiliği ise, birden fazla yanıtı kışkırtan zihniyetler tarihinin önüne dikilen ciddi bir meydan okuma niteliğindedir. Marc Bloch'un arkadaşı ve öğrencilerinden birisi, sinolog Marcel Granet, hocasının Durkheim hayranlığını paylaşıyordu ve Durkheimcı çizgiyi izleyerek Çin dünyagörüşü hakkında önemli bir çalışma yaptı; bu çalışmasında "prelojik düşünce"ye ve toplumsal düzenin doğal dünyaya yansıtılmasına ağırlık veriyordu.[23]

Daha yakın bir tarihte, Jacques Gernet, kendi kuşağındaki öbür Fransız tarihçiler gibi, mahzenden tavan arasına çıkan merdiveni tırmandı, Budizmin ekonomik boyutlarını incelerken Çin'e yönelik Hıristiyan misyonunu incelemeye başladı. Çin'e yönelik olarak on altıncı ve on yedinci yüzyılda düzenlenen Hıristiyan misyonu hakkında yaptığı çalışma, *Annales*

[22] Reid (1988). Küçük bir devlet hakkındaki küresel bir inceleme olan Lombard (1976) ile karşılaştırınız. Bu yazarın babası Maurice Lombard, *Annales* hareketi içinde zikredilen kalbur üstü bir orta çağ uzmanıydı.
[23] Granet (1934).

tarzı zihniyetler tarihi olarak betimlenebilir.[24] Bu inceleme yanlış anlamalar üstünde yoğunlaşmaktadır. Buna göre, misyonerler insanları ihtida ettirdiklerine inanırlarken, yeni dine bağlanmanın mühtediler açısından ne anlama geldiğini anlayamamışlardır. Buna karşılık mandarinler de misyonerlerin niyetlerini yanlış anlamışlardır.

Gernet'ye göre, bu yanlış anlamalar iki tarafın dillerindeki farklılıklarla bağlantılı kategoriler, "düşünce kipleri" (*modes de pensee*) ve "zihinsel çerçeveler" (*cadre mentaux*) arasındaki farklılıkları açığa çıkarır.[25] İki kültür arasındaki karşılaşma üstüne yoğunlaşması, Gernet'ye, zihniyetleri, Avrupa tarihi üstüne çalışan tarihçilere nasip olmayan bir tarzda aydınlatma imkanı tanıdı. Braudel olsaydı dışarıdan bir bakışla "ödünç almayı reddetme" vakası olarak betimleyeceği bir fenomen, Gernet tarafından içeriden bir bakışla yorumlandı.

Annales'e Amerika'dan verilen yanıtlar söz konusu olduğunda kuzey ile güney arasındaki karşıtlık son derece çarpıcıdır. Kuzey Amerika üstüne çalışan tarihçiler –Avrupa üstüne çalışan Kuzey Amerikalı tarihçilerin tersine- bugüne kadar *Annales* paradigmasıyla pek az ilgilendi. Kolonyal dönemin tarihi üstüne yapılan çalışmalardaki antropolojik dönemeç Fransız modelinden bağımsız olarak gelişti. Her ne kadar Braudel'in çalışmasının "kapsam bakımından" Frederick Jackson Turner'ın *The United States, 1830-1850* başlıklı çalışmasına "şaşırtıcı ölçüde benzediği" söylense de, yeni bir Amerikan Braudel'ini hâlâ beklemekteyiz.[26]

Orta ve Güney Amerika'daki öykü oldukça farklı. Braudel'in Sao Paulo Üniversitesinde 1930'lu yıllarda verdiği dersler Brezilya'da hâlâ hatırlanmaktadır. Tarihçi-sosyolog

---

[24] Gernet (1982). Yazar, klasist Louis Gernet'nin oğludur ve tezinin danışmanı da Labrousse'un öğrencilerinden H. Demieville idi.

[25] A.g.e., s. 12, 189. Göndermeleri Fransızca basıma yapıyorum.

[26] Turner ve Braudel hakkında bkz. Andrews (1978), s. 173. Daha zıt değerli (ambivalent) bir reaksiyon için bkz. Henretta (1979).

Gilberto Freyre'ın (o tarihte Braudel'le tanışmıştır) Brezilya'nın toplumsal tarihi hakkındaki ünlü üçlemesi aile, cinsellik, çocukluk ve maddi kültür gibi konuları ele alır ve bu özellikleriyle de 1970'li ve 1980'li yılların yeni tarihini öndeler. Freyre'ın büyük malikaneyi (*casa grande*) Plantasyon* toplumunun mikrokozmozu ve eğretilemesi (metaphor) olarak sunması Braudel'i etkilemiş ve çalışmasında zikredilmişti.

Ayrıca, son yıllarda yapılan bir dizi incelemenin gösterdiği gibi, Amerika'daki İspanyol ve Portekiz imparatorluklarını inceleyen bazı tarihçiler *Annales* paradigmasını aslında çok ciddiye alır.[27] Bunun iyi bir örneği, Nathan Wachtel'in, kolonyal Peru'nun ilk yıllarının tarihini Kızılderililerin bakış açısından yazan bir çalışma olan *The Vision of the Vanguished*'idir (1971). Bu inceleme birçok açıdan *Annales* tarihçilerinin Avrupa üstüne yaptıkları çalışmalara benzer. Sırasıyla ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi tarihle uğraşır. Bu, aşağının perspektifinden yazılmış ve bu yüzden halk ayaklanmaları hakkında söyleyecek çok şeyi olan tarihin bariz bir örneğidir. Marc Bloch'la özdeşleştirilen gerileksel (regressive) metodu kullanarak, İspanyol işgalini temsil eden günümüzdeki dansları, Kızılderililerin bu işgale gösterdikleri orijinal reaksiyonu canlandırıp bugüne taşımanın bir aracı olarak inceler. Sosyal antropolojiden bazı kavramları

---

* "Plantasyon ekonomileri, Avrupa'nın ekonomik ve toplumsal yayılması sırasında, özellikle Latin Amerika ve Güneydoğu Asya'da gelişmiştir...büyük ölçekli, sınırlı ihraç alanı olan ve temel gıda maddelerine yönelik bir üretim yapılır. Plantasyonun geleneksel biçimi köle emeğiyle bağlantılıydı. Pek çok örnekte ortaya çıkan sosyo-ekonomik sistem, yabancı sermaye yatırımı ve zenginliğin periferiden merkeze transferi dolayısıyla sömürge örgütlenmesiyle aynı kapsamda görülüyordu. Tarihsel değişimler, emek yoğun tarımdan (çoğunlukla göçmen ya da başka türde vasıfsız köle işçilerin yaygın biçimde kullanıldığı) sermaye yoğun tarım endüstrisi şirketlerine kadar uzanan çok çeşitli plantasyon biçimlerinin doğmasına yol açmıştır. Genelde plantasyon tarımına, emek, toprak ve gelişmekte olan ulusları sömüren bir mekanizma gözüyle bakılmaktadır", Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: O. Akınhay-D. Kömürcü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999, s. 588.

[27] Bilhassa Wachtel (1971); Lafaye (1974); Mauro (1963); Murra vd. (1986) (*Annales*'de yayımlanmış olan yazılardan bir derleme); Gruzinski (1988).

ödünç alır; bunların arasında önemli olanı, Fransa'da *Annales* tarihçisi Alphonse Dupront'nun dolaşıma soktuğu "kültürleşme" (acculturation) kavramıdır*. Bununla birlikte, Wachtel yalnızca modern Avrupa'nın başlangıç dönemini inceleyen tarihçilerin sunduğu *yapı-konjonktür*-olaylar modelini devralmakla yetinmez. Peru'da dönemin toplumsal-kültürel değişimleri eski yapılar içerisinde cereyan etmemiştir. Tam tersine, o dönemdeki değişim bir "yapısızlaş(tır)ma" (destructuration) süreciydi. Bu sürece duyduğu ilgi Wachtel' in kitabına dinamik ve hatta *The Peasants of Languedoc*'un bile boy ölçüşemeyeceği trajik bir nitelik kazandırır.

Annales ve Öbür Disiplinler: *Annales*'in etkili olduğu alanlar asla tarih bölümleriyle sınırlı kalmadı. "İnsan bilimleri"nin birçok alanından faydalanan bir hareket doğal olarak öbür disiplinlerde de ilgi uyandırdı. Tarih gibi teorik yönü ağır basmayan konuların sosyoloji gibi teorinin önemli bir yer tuttuğu konular üstündeki etkisinin haritasını çıkarmak, bunun tersini yapmaktan daha çetrefil bir iş olsa da, böyle bir girişimde bulunmaya değer.

Sözgelimi, Michel Foucault'nun düşünsel gelişiminde Fransız "yeni tarih" önemli bir rol oynadı. Foucault, *Annales*'in üçüncü kuşağına paralel bir çizgide yol aldı. Bu kuşak gibi Foucault da tarihin konusunu genişletmeye çalışıyordu. Daha önce gördüğümüz gibi, *Annales* tarihçilerine bir şeyler öğretmiş ve karşılığında o da bu tarihçilerden bir şeyler öğrenmiştir.

---

* "...Amerikalı ilim adamları 'kültür teması'nı kastettikleri zaman ekseriya, bunun yerine muhtelif anlamlara gelen 'kültür edinme veya kültürleştirme –acculturation- tabirini kullanmaktadırlar: Bu terim bir manaya göre, kültür değişmesinin hususi bir şeklini, diğer bir manaya nazaran kültür temasının muayyen bir sitüasyonunun ve bazen de bir kültüre intibakı ifade etmektedir (Bu terimin kullanılışının tarihçesi de dahil olmak üzere diğer manaları için Herskovits'in şu eserine bakınız: *Acculturation: A Study of Culture Contact*, 1938.", Mümtaz Turhan, *Kültür Değişmeleri. Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1994, s. 47.

Foucault'nun *Annales* tarihçilerine borcu Nietzsche'ye ya da (kendisine düşünsel süreksizlik kavramını sunan) Georges Canguilhem gibi bilim tarihçilerine olan borcundan daha az olabilir, ama bu borç yine de kendisinin kabul ettiğinden daha fazladır. Foucault'nun "arkeoloji" ya da "soykütüğü" demekten hoşlandığı tarih çeşidinin zihniyetler tarihiyle en azından ailevi bir benzerliği vardır. Her iki yaklaşım da uzun süreli düşünce eğilimlerine büyük ağırlık verirken münferit düşünürlerle pek ilgilenmez.

Düşünce tarihi konusunda *Annales* yaklaşımında Foucault'nun kabul edilemez bulduğu boyut, sürekliliğe gereğinden fazla ağırlık verilmesiydi.[28] Zihniyet tarihçilerinin çoğundan Foucault'nun ayrıldığı nokta, can sıkıcı bir soruyu, tam da dünya görüşlerinin nasıl değiştiği sorusunu ele alıp tartışmaya gönülsüz olmasıydı. Buna karşılık, zihniyet tarihçileri Foucault'nun ele aldığı süreksizlikleri açıklamaktan kaçınmasına ne kadar kızarsa kızsın, onun epistemolojik "kopuşlar"a verdiği önemden öğrenilecek şeyler vardır.

Daha önceleri değilse bile 1970'li yıllara gelindiğinde, Braudel'in "maddi kültür" hakkında yazdıklarını okuyan arkeologlara ve ekonomistlere, Philippes Aries'nin çocukluğun tarihi üstüne yazdıklarını okuyan çocuk hekimlerine ve Le Roy Ladurie'yle halk masallarını (folktale) tartışan İskandinav folklor uzmanlarına rastlamak mümkün hale geldi. Bilhassa Amerika Birleşik Devletleri'nde olmak üzere, bazı sanat tarihçileri ve edebiyat eleştirmenleri de çalışmalarında, bazan "edebi antropoloji", bazı durumlardaysa "görsel kültür" antropolojisi olarak betimlenen müşterek bir girişimin parçası olarak gördükleri *Annales* tarihçilerini zikreder.

Annales yaklaşımına özellikle üç disiplinde hatırı sayılır bir ilgi gösteriliyor. Bunlar coğrafya, sosyoloji ve antropoloji disiplinleridir. Bu disiplinlerin hepsinde, hiç değilse İngilizce

[28] Foucault (1969), s. 32. Chartier (1988), Foucault'nun 1950'li ve 1960'lı yıllarda yapılan dizisel tarih çalışmalarının "titiz bir okuru" olduğuna dikkati çeker, s. 57.

konuşulan dünyada bu ilginin nispeten yakın bir tarihte geliştiği ve bugün hâlâ fiilen Braudel'in çalışmasıyla sınırlı olduğu göze çarpıyor.

Fransa'da bile coğrafyacıların bu yeni hareketi tarihçilerin birçoğundan daha fazla ciddiye aldıkları bir dönem yaşandığından, söz konusu ilgiyi coğrafya disiplininden başlayarak irdelemek isabetli olacaktır.[29] Daha önce ele aldığımız Vidal de la Blache'nin tarihsel coğrafyası ile Braudel'in jeo-tarihi arasındaki yakınlıklar yeterince aşikardır. Gelgelelim, Braudel'in egemenliğindeki imparatorluğun tırmanışa geçmesinin bir sonucu olarak, tarihçilerin rekabeti karşısında bir disiplin olarak tarihsel coğrafya inişe geçti (Fransa'da tarihsel sosyolojinin ve tarihsel antropolojinin de benzer bir akıbete uğradığı ileri sürülebilir).[30]

Bu öykü başka yerlerde daha karmaşık bir örgü sergiler. Febvre'ün tarihsel coğrafya üstüne kaleme aldığı deneme yayımlanışından kısa bir süre sonra İngilizce'ye tercüme edilmiş olsa da, İngilizce konuşulan dünyada bu Fransız yaklaşımına hemen hiç yer vermeyen geleneksel bir coğrafi araştırma biçemi egemendi. Bu konsensus nispeten yakın bir tarihte sona erdi ve onun yerini bir yaklaşımlar çoğulluğu ya da daha ziyade Marksist yaklaşım, nicel yaklaşım, fenomenolojik yaklaşım ve aralarında Braudel'inkinin de yer aldığı öbür yaklaşımlar arasında hararetli bir tartışma aldı.[31] Buna, yakın bir geçmişte bir tarihçinin değil, bir coğrafyacı olan Oskar Spate'in kaleme aldığı üç ciltlik bir Pasifik tarihinin yayımlandığını ilave etmek gerekir.[32]

Sosyolojiye gelince, *Annales*'in başlangıç döneminde Durkheim'dan ilham alınması, sosyolojinin "yeni tarih"i en azından Fransa'da sıcak karşılamasına katkıda bulundu. Önde gelen iki Fransız sosyolog, Maurice Halbwachs ve

---

[29] Duby (1987).
[30] Baker (1984), s. 2.
[31] A.g.e.
[32] Spate (1979-88).

Georges Friedmann resmen dergiyle özdeşleştirilirken bir üçüncüsü, Georges Gurvitch Braudel'le, tartışma ve fikir ayrılığını da içeren bir işbirliği yaptı.[33] Öbür yandan, İngilizce konuşulan dünyada sosyologların tarihi yeniden keşfetmeleri ve bu keşif sürecinde *Annales*'le, özellikle de zaman hakkında ileri sürdüğü görüşleri toplumsal değişim teorisyenleri açısından dolaysız bir önem taşıyan Braudel'le karşılaşmaları ancak son yıllarda, yani "sosyolojinin krizi"nden söz etmenin yaygınlaştığı bir dönemde gerçekleşti. Tarihçiler örneğinde söz konusu olduğu üzere, Norman Birnbaum ve Immanuel Wallerstein (Binghamton'daki Ferdinand Braudel Merkezinin yöneticisidir) gibi Marksist sosyologlar dikkatlerini *Annales* üstün-de toplayan ilk sosyologlar arasında yer almıştı; ama bu ilgi bugün çok daha yaygındır. Örneğin, müteveffa Philip Abrams, Braudel'in *Akdeniz Dünyası*'nın "etkin bir analitik tarihsel sosyoloji"ye giden yolu gösterdiğini söylüyordu.[34]

Birkaç antropolog, özellikle Levi-Strauss ve Evans-Pritchard, *Annales*'le ilk yıllarından itibaren ilgilendi. Braudel ve Levi-Strauss 1930'lu yıllarda Sao Paulo Üniversitesinde çalışmışlardı, diyalogları daha sonra da devam etti.[35] Antropolojiye dönmeden önce bir tarihçi olarak öğrenim görmüş olan Evans-Pritchard, Lucien Febvre ile Marc Bloch'un çalışmalarını izlemişti.[36] Bu yüzden, Orta Afrika'da yaşayan Azandeler arasında *Witchcraft, Oracles and Magic* hakkında yaptığı çalışmanın hiç değilse bazı yönleri bakımından Bloch'un *Kralın Dokunuşu*'ndan ilham aldığını sanıyorum; ayrıca, Sudan'da yaşayan Nuerlerin görev-odaklı zaman duygusu hakkında yaptığı analizde vardığı sonuçlar, Febvre'ün Rabelais'nin yaşadığı dönemde geçerli olduğunu savunduğu

[33] Braudel (1953b).
[34] Birnbaum (1978); Wallerstein (1974-80), c. 1; Abrams (1982), s. 333 ve sonrası.
[35] İlişkilerinin en son durumu için bkz. Levi-Strauss (1983).
[36] Evans-Pritchard (1961), s. 48'de Febvre ve Bloch'u zikreder. Ayrıca, Pirenne, Vidal, Granet, Dumezil, Meillet ve Saussure'ü zikreder.

zaman hesaplama tarzı hakkında ortaya koyduğu sonuçların benzeridir (bu sonuçlar neredeyse aynı tarihte formülleştirildi).[37]

Evans-Pritchard, meslekdaşlarının çoğunluğunun tarihdışı (ahistorical) birer işlevselci oldukları bir dönemde antropoloji ile tarih arasında yakın bir ilişki olması gerektiğini savundu. Genç antropologların bazıları 1960'lı yılların sonuna doğru tarihe yöneldi; yine aynı dönemde *Annales* tarihçilerinden bazılarıysa simgesel antropolojiyi keşfediyordu. İki disiplin bir yöndeşmenin (convergence) emarelerini sunuyordu. Gelgelelim, tarihe uzanan bir yönde cereyan eden antropolojik dönemeç, anlatı ve olaylara uzanan bir dönemeçle birlikte gerçekleşti; anlatı ve olay ise, daha önce gördüğümüz gibi, tam da *Annales* grubunun reddettiği tarihyazımı geleneğinin özellikleriydi. Bu yüzden iki disiplinin yollarının bir noktada buluşamama tehlikesi baş gösterdi.

Buluşmanın hangi şartlar altında gerçekleştiğini, antropologların tarihten ya da *Annales*'den ne istediğini ve son olarak, uygulanışı esnasında bir modelin nasıl dönüşebileceğini berrak bir şekilde göstermek için, adların sıralandığı bir liste sunmak yerine tek bir örnek vermek daha isabetli olacaktır. Sözgelimi, Marshall Sahlins'in Hawaii hakkındaki tarihsel antropolojisinin ilham kaynakları arasında Braudel'in çalışması, bilhassa *longue duree* üstüne kaleme aldı yazı yer alır. Sahlins'in "uzun sürenin yapıları" hakkında ortaya koyduğu tartışmayı, Kaptan Cook'un 1779'da Hawaii'ye ayak basmasının ve Hawaiililerce tanrıları Lono'nun kişileşmesi olarak görülmesinin "olaylara kültürün düzen vermesi"nin bir tarzı olarak analiz edildiği tartışmayı, Braudel hiç kuşkusuz takdirle karşılardı. Ama Sahlins bu noktada durmaz. Devamında "bu süreçte kültürün nasıl yeniden-düzenlendiği"ni

[37] Evans-Pritchard (1937). Bu kitapta örnek olarak zikredilen zehirlenme büyüsüne duyulan inancın kendi kendini onaylayan karakterini (s. 194), kralın dokunuşu hakkında Bloch'un yaptığı tartışmayla karşılaştırınız. Antropolog olmaya karar vermeden önce ortaçağ tarihini incelemiş olan Evans-Pritchard muhtemelen Bloch'u okumuştur.

tartışmaya başlar.[38] Braudel'den bir fikir alan Sahlins, bir olayın, kaptan Cook'un ziyaretinin ya da genel olarak Hawaiililer ve Avrupalılar arasındaki karşılaşmanın Hawaii kültüründe yapısal değişimlere (her ne kadar "yapı, barındırdığı değerler tersine çevrilmiş halde muhafaza edilse" bile) yol açtığını savunarak (tabu sisteminin krize girmesi bu değişimin bir örneğidir) bu fikri başaşağı çevirir. Modelin bu gözden geçirilmiş haliyle taşıdığı potansiyel önemi, sözgelimi Fransız Devriminin toplumsal-kültürel sonuçları konusundaki bir tartışma açısından taşıdığı önemi yadsımak zordur. Şimdi top tekrar tarihçilerin sahasındadır.

II BİR DENGENİN KURULMASI

Şimdi, *Annales* tarihçilerinin üç kuşak boyunca sağladıkları başarıları özetlemeye ve değerlendirmeye sıra geldi. Bunu ya-parken özellikle iki soruya eğileceğim. *Annales* tarihçilerinin ortaya koydukları yeni tarih ne bakımdan yeni ve ne bakımdan değerlidir?

Daha önce gördüğümüz gibi, Febvre ve Bloch'un siyasal olaylar tarihinin egemenliğine karşı isyan başlatması, bunun gibi bir dizi isyan arasından yalnızca biriydi. Febvre ve Bloch'un temel amacı, yani yeni bir tarih türünü inşa etme hedefi, uzun bir süredir birçok bilgin tarafından paylaşılıyordu. Michelet'den Fustel de Coulanges, *Annee Socilogique*, Vidal de la Blache ve Henri Berr'e kadar Fransız geleneğini birçok kişi tanıyordu. Öbür yandan, alternatif geleneklerin önemi genellikle yabana atılmaktadır. Oysa, bir falcı 1920 yılında fal açıp Avrupa'nın bir yerlerinde kısa bir süre içinde yeni bir tarih biçeminin gelişeceğini söyleseydi, bunun yeri belbelli ki Fransa değil, Almanya olurdu: Fredrich Katzel'in, Karl Lamprecht'in ve Max Weber'in Almanya'sı.

Febvre, Bloch, Braudel ve Labrousse'la özdeşleştirilen tüm yeniliklerin, gerileksel (regressive) ve karşılaştırmalı

[38] Sahlins (1981), s. 8. Karş. Sahlins (1985).

metotdan tutun, disiplinlerarası işbirliği, nicel metotlar ve uzun süreli değişim konularına önem vermeye kadar, tüm yeniliklerin öncelleri ya da paralelleri vardı. Örneğin, 1930'lu yıllarda Ernest Labrousse ve Alman tarihçi Walter Abel birbirinden bağımsız olarak tarımsal devreler, eğilimler ve krizlerin nicel tarihi üstüne çalışıyorlardı.[39] 1950'li yıllarda Fransa'da bölgesel tarihin canlanmasına paralel bir gelişme, İngiltere'de, Tawney'in bir tilmizi olan W. G. Hoskins okuluyla özdeşleştirilen mahalli tarihin canlanmasıdır (Hoskins'in kitapları arasında, çağdaş İngiltere'nin sunduğu manzaranın meydana gelmesi hakkında bir inceleme ve tek bir Leicestershire köyünün, Wigston Magna'nın yaklaşık 900 yıllık uzun süreli bir ekonomik ve toplumsal tarihi bulunmaktadır).[40] Fransız tarihçilerin nicel metotlara düşkünlük gösterip sonradan bu metotlardan uzaklaşarak mikro tarihe ve antropolojiye yaklaşmaları da Amerika Birleşik Devletleri ve başka yerlerdeki hareketlerle uyumlu adımlarla cereyan ediyordu.

Annales'le özdeşleştirilen bireysel yeniliklerin öncelleri ve paralelleri olsa bile, ortaya çıkan bileşimin paraleli yoktur. Ayrıca, tarihin ıslah edilmesi ve yenilenmesi doğrultusundaki paralel hareketlerin, Almanya'da Karl Lamprecht'ten Birleşik Devletler'de J. H. Robinson'ın "yeni tarihi"ne kadar bir dizi ıslahat girişiminin büyük ölçüde başarısız olduğu da bir gerçektir. Bloch, Febvre, Braudel ve izleyicilerinin sağladıkları başarının özelliği, bu müşterek amaçları gerçekleştirme konusunda başka herhangi bir bilginden ya da bilgin grubundan daha ileri gitmek, rakiplerinden daha hızlı yaygınlaşan ve diriliğini uzun süre koruyan bir harekete önderlik etmekti. Gelecekte tarihçiler bu başarıyı, hem *yapı* hem de *konjonktür* çerçevesinde, örneğin birbiri ardından gelen Fransız hükümetlerinin tarih araştırmalarını finanse etmeye

[39] Abel (1935), Fransız tarihçilerin ancak savaştan sonra keşfettikleri bir incelemedir.
[40] Hoskins (1955, 1957).

istekli olmalarına ya da Almanya'nın yürütebileceği düşünsel rekabetin iki dünya savaşı yüzünden engellenmesine eğilerek açıklayabilir pekala.[41] Ama yine de Bloch, Febvre ve Braudel'in bireysel katkılarını görmezden gelmek zor olacaktır.

Elinizdeki kitap tarih çalışmalarındaki yeni eğilimlere hasredilmiş olsa da, yeniliğin sırf yenilik olduğu için kendi başına arzu edilebilir olduğunu varsaymıyorum. Geçenlerde "yeni tarih sırf yeni olduğu için takdire şayan olamayacağı gibi, eski tarih de sırf eski olduğu için aşağılanamaz" diyen eleştirmenin yargısına tüm kalbimle katılıyorum.[42] Sonuç olarak, *Annales*'in kolektif başarısının değerini, bu başarının maliyetini ve önemini ele alabiliriz artık.

Böyle bir değerlendirme yapmak biraz da bir ölüm ilanı yazmaya benzer. Aslına bakılırsa bu benzetme konuyla tamamen alakasız da değil. Hautes Etudes hâlâ ayakta olmasına ve *Annales* geleneğiyle özdeşleşen yetenekli tarihçileri bünyesinde barındırmasına rağmen, hareketin fiilen sona ermiş olduğunu söylemek abartı sayılmaz. Bir yandan, *Annales* grubu mensuplarının siyasetin ve olayların önemini yeniden keşfettiklerini görüyoruz. Öbür yandan, *Annales* grubundan aldığı ilhamla çalışmalar yapan –ya da kendilerine özgü gerekçelerle aynı doğrultuda yol alan– o kadar çok araştırmacı var ki, "okul", hatta "paradigma" bu grubu betimleyen birer terim olarak anlamını kaybetmeye başladı. Hareket kısmen de kendi başarısının bir parçası olarak çözülüp dağılmaya yüz tutmuştur.

Bu hareket "herkes için her şey" anlamına gelmemiş olabilirse de, çok farklı tarzlarda yorumlandığı kesindir. Geleneksel tarihçiler *Annales* hareketinin amacının, siyasi tarihi, özellikle siyasi olaylar tarihini ıskartaya çıkararak bir tarih

---

[41] Yapısal-konjonktürel açıklamalar Coutau-Begarie (1983) ve Wallerstein (1988) tarafından önerilir.

[42] Himmelfarb (1987), s. 101.

çeşidinin yerine başka çeşit bir tarih koymak olduğunu düşünme eğilimine girdi. Kendi payıma, Febvre ya da Bloch'un böyle bir şeyi amaçladığından kuşkuluyum. Yenilikleri fitilleyen genellikle, bir şeyi kararlı bir şekilde herkese dayatmanın gerekli olduğu inancından ziyade, yapmaya değer bir şeyin daha önce asla denenmemiş olduğu inancıdır. Her halükarda siyasi tarih, Febvre ve Bloch'un tarih camiasında çalışmalarıyla boy gösterdikleri dönemde kendisini gayet güçlü bir şekilde savunabilirdi. Onların devrinden sonra durum değişti. Braudel bir çoğulcu olduğunu ilan ederken tarihin "yüzlerce çehre"si olduğunu söylemekten hoşlanırdı; ne var ki, araştırma fonlarındaki paralar onun yönetimi altında eski tarihin ihmal edilmesi pahasına yeni tarihe tahsis edildi. Marjinalleştirilme sırası siyasi tarihçilere gelmişti.

Bununla birlikte, *Annales*'ı kuş bakışı değerlendirmek istiyorsak, bu hareketi tarih çalışmalarının *asli* paradigmasından ziyade bir paradigma olarak (ya da belki bir paradigmalar demeti olarak) ele almak daha anlamlı olur. Bu paradigmanın coğrafi, kronolojik ve tematik olarak tanımlanan farklı tarih alanlarındaki kullanımlarını ve kısıtlılıklarını incelemek faydalı olabilir. *Annales* hareketi tarih alanında derin bir katkıya imza atmış olabilirse de bu katkı son derece eşitsizdi.

Daha önce gördüğümüz gibi, *Annales* grubunun incelediği coğrafya parçaları arasında arslan payı Fransa'ya düşüyordu. Braudel'in izinde gidilerek Akdeniz dünyası hakkında, bilhassa İspanya ve İtalya hakkında epey bir çalışma yapıldı.[43] *Annales* grubunun İspanya ve Portekiz egemenliğindeki Amerika tarihine yaptığı katkı da önemliydi. Dünyanın öbür kısımları üstüne inceleme yapmış çok az sayıda *Annales* tarihçisi vardır. Örneğin, Marc Bloch'un İngiliz tarihine duyduğu ilgiyi daha sonraki izleyicileri devam ettirmedi.

[43] Aymard, Bennassar, Chaunu, Delille, Delumeau, Georgelin, Klapisch, Lapeyre.

Annales tarihçileri, coğrafi açıdan tıpkı Fransa üstüne yoğunlaşmaları gibi, kronolojik açıdan tek bir döneme, 1500'den 1800'e uzanan "erken modern" döneme ya da daha özgülleştirmek gerekirse, 1600 civarlarından 1789'a uzanan Fransa'nın "eski rejim" dönemine yoğunlaştı. Ortaçağ incelemelerine yaptıkları katkı da göze çarpacak ölçüdeydi. Daha önce gördüğümüz gibi, eski çağ üstüne yoğunlaşan tarihçilerin bazıları *Annales*'ın yoldaşları olarak tarif edilebilir.

Öbür yandan, *Annales* grubu 1789 sonrası dünyaya pek az eğildi. Charles Moraze, Maurice Agulhon ve Marc Ferro bu gediği doldurmak için üstlerine düşeni yaptılar, ama söz konusu gedik genişliğini hâlâ korumaktadır. Grubun ayrıksı tarih yaklaşımı, özellikle bireylere ve olaylara yeterince önem verilmemesi, hiç kuşku yok ki, ortaçağ ve erken modern dönem üstündeki bu yoğunlaşmayla bağlantılıdır. Braudel, II. Felipe'yi bir kenara fırlatmakta pek zorlanmamıştı, oysa bir Napolyon'u, Bismark'ı ya da Stalin'i es geçmek o kadar kolay olmazdı.

"Total tarih" bayrağı altında yol alan bir grubun konvansiyonlar çerçevesinde ekonomik, toplumsal, siyasi ve kültürel tarih olarak kategorileştiren tarih alanlarına yaptıkları katkıları incelemek bir parça paradoksaldır. Grubun sağladığı başarılardan biri, Marc Bloch'un 1930'lu yıllardaki "kırsal tarih"i ve Braudel'in 1960'lı yıllardaki *"civilisation materielle"*inden günümüzdeki sosyo-kültürel tarihe kadar, geleneksel kategorileri ortadan kaldırmaya çalışarak yenilerini önermek oldu. Buna rağmen, Labrousse ve takipçilerinin ekonomik tarihe yaptıkları katkının önemi yadsınamaz. Siyasetin en azından bir süre için (1950'li ve 1960'lı yıllarda) ve en azından grubun bazı mensuplarınca önemsenmediği de tartışma götürmez.

Annales hareketini değerlendirmenin başka bir yolu, harekete rehberlik eden fikirlerin incelenmesinden geçiyor. Grup hakkındaki genel klişeye bakılırsa, bu tarihçiler uzun süreli

yapıların tarihiyle uğraşır, nicel metodlar kullanır, bilimsel olduğunu iddia eder ve insanın eylem özgürlüğünü yadsır. Bu görüş Braudel ve Labrousse'u tarif etmek açısından bile gereğinden fazla yalınkat olduğu gibi, çeşitli evrelerden geçen ve birçok güçlü entelektüel şahsiyeti bünyesinde barındıran bir hareketi nitelemek açısından büsbütün yetersizdir. Bu yüzden, hareket içerisindeki düşünsel gerilimleri tartışma konusu etmek daha faydalı olacaktır. Bu gerilimler pekala yaratıcı bir işlev görmüş olabilir. Ama gerçekten böyle bir işlev görüp görmediği tartışmaya açıktır.

İnsan eyleminin özgürlüğü ile belirlenmişliği arasındaki ya da toplumsal yapı ile insan eylemliliği (human agency) arasındaki çatışma *Annales* tarihçilerini daima ikiye böldü. Bloch'u ve Febvre'ü o dönemin Marksistlerinden ayıran konu, tam da toplumsal ve ekonomik tarihe duydukları ilgiyi ekonomik ve toplumsal güçlerin her şeyi belirlediğini bildiren inançla bileştirmemiş olmalarıydı. Febvre aşırı, Bloch ise ılımlı bir iradeciydi (voluntarist). Öbür yandan, ikinci kuşakta terazinin belirlenimcilik kefesi, Braudel örneğinde coğrafi belirlenimcilik, Labrousse örneğinde ekonomik belirlenimcilik ağır basmaya başladı. İkisi de insanları tarihten kovarak coğrafi yapılar ya da ekonomik eğilimler üstünde yoğunlaşmakla suçlandı. Üçüncü kuşakta, evlilik stratejileri ya da okuma alışkanlıkları gibi çok çeşitli konularla ilgilenen tarihçiler arasında ibre tekrar iradeciliğe kaydı. Zihniyet tarihçileri artık (Braudel'in yaptığının tersine) bireylerin kendi taşıdıkları dünya görüşlerinin birer mahkumu olduğunu varsaymayıp, daha ziyade toplumsal baskılar karşısındaki "direniş"leri üstünde yoğunlaşmaktadır.[44]

Durkheimcı sosyoloji ile Vidal de la Blache'ın beşeri coğrafyası arasındaki gerilim o kadar gerilere uzanıyor ki, bu gerilimi *Annales*'in yapısının bir parçası saymak mümkün. Durkheimcı gelenek genelleme ve kıyaslama yapmayı teşvik

[44] Vovelle (1982).

ederken, Vidalecı yaklaşım belli bir bölgeye özgü olan nitelikler üstünde yoğunlaşıyordu. Kurucular bu iki yaklaşımı bileştirmeye çalışmışlardı, ama vurguları farklıydı. Bloch Durkheim'a daha yakın dururken, Febvre (sorun-odaklı tarihe duyduğu ilgiye rağmen) Vidal'e yakın duruyordu. Hareketin orta evresinde, 1960'lı ve 1970'li yıllarda yayımlanan bölge monografilerinin tanıklık ettiği gibi, Vidal'in yaklaşımı egemendi. Her ne kadar Braudel gerek karşılaştırmalar yapmayı gerekse sosyolojiyi ihmal etmemiş olsa da Vidal'den ziyade Durkheim'a yakın duruyordu. *Annales*'in üçüncü kuşağına sosyal antropolojinin cazip gelmesinin bir gerekçesi, (iki cepheyle birden yüzleşen, hem genele hem de tikele aynı anda eğilen) bu disiplinin tarihçilere kendi dengelerini kurmalarında yardım etmeye elverişliliği olabilir.

Konuyu toparlamak gerekirse, birinci kuşak söz konusu olduğu kadarıyla Braudel'in bir değerlendirmesi zikredilmeye değer: "Tek başlarına alındığında ne Bloch ne de Febvre dönemin en büyük Fransız tarihçisiydi, ama birarada alındıklarında ikisi de dönemin en büyük Fransız tarihçisiydi".[45] İkinci kuşakta, yirminci yüzyılın ortasında bizzat Braudel ayarında bir tarihçi bulmak zor. Bugün ilgi çekici tarih çalışmalarının çoğu yine Paris'te yapılmaktadır hâlâ.

Hareketi bir bütün olarak gözden geçirdiğimizde, şaheser olduklarını itiraf etmekten kaçınamayacağımız bir dizi kitap çıkar karşımıza: *The Royal Touch*, *Feudal Society*, *The Problem of Unbelief*, *The Mediterranean*, *The Peasants of Languedoc*, *Civilization and Capitalism*. Herhangi birisinin tek başına başarıyla sonuçlandıramayacağı kadar çok zaman isteyen girişimleri başarıyla gerçekleştiren araştırma ekiplerini de akılda tutmak gerekir. Hareketin uzun ömrü tarihçilerin birbirlerinin çalışmalarını esas alarak (ve de bunlara tepki duyarak) yeni çalışmalar yapmalarına izin verdi.

[45] Braudel (1968a), s. 93.

Annales tarihindeki en önemli gelişmeleri zikretmeye kalkmak bile uzun bir liste çıkarmayı gerektirir: Sorun-odaklı tarih, karşılaştırmalı tarih, tarihsel psikoloji, jeo-tarih, uzun sürenin tarihi, dizisel tarih, tarihsel antropoloji.

Bana kalırsa, *Annales* grubunun üç kuşağı birden kapsayan en göze çarpan başarısı, tarihin geniş bir alanlar yelpazesinde hak iddia etmesini sağlamak oldu. Grup, tarihçinin gezindiği toprakları genişleterek insan davranışının konvansiyonlar tarafından dışarıda bırakılan alanlarını ve geleneksel tarihçilerin ihmal ettikleri toplumsal grupları bu topraklara kattı. Tarihin gezindiği toprakların bu şekilde genişletilmesi yeni kaynakların keşfedilmesine ve bu kaynakları kullanırken izlenecek yeni metodların geliştirilmesine eşlik etti. Yine bunlara da, coğrafyadan dilbilime, ekonomiden psikolojiye dek insanı konu edinen öbür disiplinlerle yapılan işbirliği eşlik etti. Bu disiplinlerarası işbirliği altmış yıl boyunca geliştirilip tahkim edildi; bu, toplum bilimlerinin tarihinde bir eşi daha bulunmayan bir fenomendir.

Elinizdeki kitaba "Fransız Tarih Devrimi" başlığını uygun bulmamın gerekçeleri işte bunlardır; kitaba başlarken "yirminci yüzyılın en yenilikçi, hafızalarda en fazla iz bırakan ve en önemli tarih çalışmalarının kayda değer bir bölümü Fransa'da üretildi" dememin gerekçesi de budur. *Annales* hareketinden sonra tarih disiplini asla eskisi gibi olmayacaktır.

SÖZLÜKÇE:

ANNALES HAREKETİNİN TERMİNOLOJİSİ

Bu küçük sözlüğü öncelikle *Annales* tarihçilerinin diline alışkın olmayan okurlara yol göstermek amacıyla hazırladım. Tarihsel notların mümkün olduğu kadar doğru olması için elimden gelen gayreti gösterdim, ama bunlar zaman içerisinde filologlar tarafından düzeltilecektir elbet.

Civilization: Annales üçlemesinde tanımlanması en zor terim. Bu terim 1946 yılında derginin başlığında boy göstermeden önce Bloch tarafından *French Rural History*'de kullanılmıştı. Ayrıca, antropolog Marcel Mauss'un ve onu takiben de Braudel'in gözde terimiydi. Tüm bu örneklerde terimin en iyi karşılığı, geniş antropolojik anlamıyla *"kültür"* sözcüğüdür. Nitekim, Braudel'in *civilisation materielle* kavramı "maddi kültür" olarak tercüme edilebilir.

Conjuncture: Fransız ekonomistlerinin dilinde bu terim normalde "eğilim" (trend) sözcüğü için kullanılır. (Daha önceleri Alman ekonomist Erns Wagemann'ın 1928 yılında yayımlanan *Konjonkturlehre*'sinde olduğu gibi ekonomistler tarafından ve Wilhelm Abel'in 1935 yılında yayımlanan incelemesi *Agrarkon-jonktur*'ünde olduğu gibi tarihçiler tarafından kullanılmıştı. Braudel 1950 yılında yaptığı yeni öğretim yılını açış konuşmasında *la conjuncture generale du XVIe siecle*'dan söz ederek tarih alanında dolaşıma girmesini sağladı. Sözcük bu noktada (etimolojisinden, yani "bitiştirmek, biraraya getirmek" anlamındaki *coniungere*'den hareketle kestirilebileceği gibi), çeşitli ama eşanlı fenomenler arasındaki bağlantıyı anlatıyordu. Bununla birlikte, terim, *Annales* tarihçilerince genel bir kabulle karşılanmasından itibaren çoğu durumda *structure* teriminin zıt tamamlayıcısı olarak; başka bir anlatımla, yanal bağlantılar iması taşımaksızın kısa –ya da orta– erime (uzun erimin zıttı olarak) gönderme yapmak üzere kullanılmaya başlandı (Chaunu (1955-60), c. 2, s. 9-13; Burguiere (1986), s. 152-3).

Ethnohistoire: Hatalı bir birliktelik. İngilizce konuşulan dünyada "antropoloji" denilen disipline Fransızca'da çoğuncası *ethnologie* denilir. Bunun sonucunda, *ethnohistoire*, Amerikalıların okur-yazar olmayan halkların tarihini anlatmak için kullandıkları "ethno-history" değil, "tarihsel antropoloji" anlamına gelir (buna da zaten "antropolojik tarih" demek daha doğru olur).

Histoire evenementielle: Olaylar tarihi için kullanılan ve bu tarihi hafife alanların kullandıkları bir terim. Bu kullanımı Braudel *Akdeniz Dünyası*'na yazdığı önsözde başlatmış olsa da, daha önce Paul Lacombe tarafından 1915 yılında kullanılmıştı (olayları hafife alma fikri ise daha da geriye,

Simiand'a, Durkheim'a ve hatta aslına bakılırsa on sekizinci yüzyıla kadar geri gider).

Histoire globale: Braudel'in formülleştirdiği bir ideal. "Küresellik dünyanın topyekun bir tarihini (*histoire totale du monde*) yazma iddiası değildir...yalnızca bir sorunla karşılaştığınızda, incelemekte olduğunuz konunun sınırlarının dışına sistematik bir şekilde çıkma arzusudur" (Braudel, 1978, s. 245). Nitekim, Braudel Akdeniz dünyasını Sahra'dan Atlantiğe uzanan "daha büyük bir Akdeniz" bağlamında incelemiştir. Öyle görünüyor ki, terim, Georges Gurvitch'in sosyolojisinden ödünç alınmıştır. Bkz. *Histoire totale.*

Histoire de l'imaginaire: Eski *histoire des representations collectives*'e az veya çok tekabül eden ve örneğin Duby (1978) ve Corbin (1982) tarafından kullanılan yeni bir terim. Eski terim Durkheimcı çağrışımlar barındırırken, "imgelemsel" terimi yeni-Marksist çağrışımlar taşır. Öyle görünüyor ki, terim, Castoriadis'-in *l'institution imaginaire de la societe*'sinden (1975) alınmıştır; bu inceleme de Althusser'in ünlü ideoloji tanımına, yani "gerçek varoluş şartlarıyla kurulan imgelemsel ilişki" tanımına borçludur.

Histoire immobile: Bazen "hareketsiz tarih" ("motionless history") ya da "durağan tarih" ("history that stands still") olarak tercüme edilen bu terimi Le Roy Ladurie 1973 yılında erken modern Fransa'nın eko-sistemi hakkında verdiği bir derste kullandı ve tarihte değişim olduğunu yadsıyormuş izlenimi verdiği için saldırıya uğradı (Le Roy Ladurie, 1978a, s. 1-27). Braudel çok daha önce *Akdeniz Dünyası*'na yazdığı önsözde *une histoire quasi immobile*'den söz etmişti zaten (1949).

Histoire-probleme: "Sorun-odaklı tarih". Bu, tüm tarihin bu biçime bürünmesi gerektiği kanısında olan Lucien Febvre'ün bir sloganı.

Histoire quantitative: Başka bir hatalı birliktelik daha. Hatalı olmasının nedeni, bu terimin Fransızca'da çoğuncası genel anlamıyla nicel tarihe değil, makroekonomik tarihe, geçmişteki Gayrı Safi Milli Hasılaya gönderme yapmasıdır. Bazı nicel tarih çeşitleri Fransızca'da *histoire serielle* olarak bilinir. Bkz. Burguiere (1986), s. 557-62.

Histoire serielle: Chaunu'nun 1960 yılında kullandığı, ardından Braudel ve öbürlerinin hemen benimsedikleri bir terim. Nispeten homojen bir dizi veri (buğday fiyatları, şarap üzümü hasatlarının tarihleri, yıllık doğum oranları, paskalya ayinlerine düzenli katılımlar, vb.) içindeki sürekliliklerin ve kopuklukların incelenmesi yoluyla *longue duree*'li eğilimlerin analizine gönderme yapar. Karş Chaunu (1970, 1973); Burguiere (1986), s. 631-3.

Histoire totale: Febvre, ekonomik veya toplumsal veya siyasi tarihin karşıtı olarak *histoire tout court*'dan söz etmeyi tercih ederdi. R. H. Tawney, belki de Fransızlardan kaynaklanan bir modeli esas alarak 1932 yılında *histoire integrale* terimini kullandı. Ama antropolog Marcel Mauss, içinde çalıştığı disiplinin yaklaşımını nitelemek için *totale* sıfatını kullanırdı. Braudel terimi *Akdeniz Dünyası*'nın ikinci basımının sonunda ve başka yerlerde kullandı. Karş. Devulder (1985). Ayrıca bkz. *Histoire globale.*

Longue duree: Bu ibare ünlü bir makalesinde Braudel tarafından kullanıldıktan sonra teknik bir terim haline geldi (Braudel, 1958). Benzer bir anlayış *Akdeniz Dünyası*'nın temelinde yatsa da, bu kitapta *une histoire quasi immobile*'den

(çok uzun erimi anlatmak için) ve *une histoire lentement rythmee*'den (yalnızca bir ya da iki yüzyıl içerisinde cereyan eden değişimleri anlatmak için) söz etti.

Mentalite: Durkheim ve Mauss bu terimi bazı vesilelerle kullanmış olsa da, terimi Fransa'da dolaşıma sokan Levy-Bruhl'ün *La mentalite primitive* (1922) adlı eseriydi. Ama yine de, Levy-Bruhl'ü okumuş olmasına rağmen Marc Bloch, bugün artık zihniyet tarihi alanındaki öncü bir çalışma olarak kabul edilen *Royal Touch* (1924) adlı eserini *representations collectives*'in (Durkheim'ın gözde terimi), *representations mentales*'in veya hatta *outillage mental*'in bir tarihi olarak betimlemeyi tercih etti. Febvre 1930'lu yıllarda *outillage mental* terimini ortaya attı ama büyük bir başarı sağlayamadı. *Histoire des mentalites collectives* ibaresini dolaşıma sokan kişi, *Annales* grubunun kenarında yer alan Georges Lefebvre'dü.

Nouvelle histoire: Bu terim Jacques Le Goff ve diğerlerince edisyonu yapılan *La nouvelle histoire* (1978) adlı kitapla birlikte popülerleşse de daha önce *Annales* için kullanılmıştı. Braudel College de France'da yeni öğretim yılını açış dersinde (1950) *une histoire nouvelle*'den söz etmişti. Febvre, *Annales* grubunun yapmaya çalıştığı şeyi betimlemek için "başka bir tarih çeşiti" (*une autre histoire*) gibi ibareler kullanmıştı.

Outillage mental bkz. *Mentalite*

Psychologie historique: Terimi 1900 yılında Henri Berr, yeni kurduğu *Revue de Syhthese Historique* dergisinin amacını dile getirirken kullandı. Bloch, *Royal Touch* (1924) adlı eserini *la psychologie religieuse*'e bir katkı olarak ve daha sonraları teknolojik değişime bir yanıt olarak kaleme aldığı

yazılarından bazılarını *la psychologie collective*'e birer katkı olarak betimledi. Febvre 1938 yılında kaleme aldığı ve *Encyclopedie française*'de yayımlanan bir yazısında *la psychologie historique* terimini savundu ve Rabelais hakkında yaptığı çalışmayı (1942) yine ayrı terimle betimledi. Robert Mandrou, Febvre'den kalan notlara yaslanarak kaleme aldığı *Introduction a la France moderne* (1961) adlı eserinin altbaşlığı olarak bu terimi kullandı ve çalışmasını Berr'in başlattığı *"essai de psychologie historique"* dizisinde yayımlattı. Son yıllarda "zihniyetler" terimiyle doğan rekabet sonucunda terim gevşek bir şekilde kullanılmaya başlandı.

Structure: Febvre "yapı" terimini yer yer kullansa da bu terime hep kuşkuyla baktı. Braudel, yapısal diyebileceğimiz bölümleri *"la part du milieu"** ve *"destins collectifs"* olarak betimlediği *Akdeniz Dünyası*'nda bu sözcüğü pek az kullandı. Öyle görünüyor ki, terimi "bir toplumda ya da ekonomide, hareket ettiğini ve değiştiğini sıradan bir gözlemcinin bakışına yakalanmayacak kadar uzun süren her şey" olarak tanımlayan Chaunu dolaşıma sokmuştur (Chaunu, 1955-60, c. 1, s. 12; karş. Burguiere, 1986, s. 644-6).

* Ortamın payı –çn.

KAYNAKÇA

Abil, W. (1935) *Agrarkrisen und Agrarkonjonktur* (Hamburg ve Berlin 1966).
Abrams, P. (1982) *Historical Sociology*, Newton Abbot, İngiltere.
Aguet, J.–P. ve Muller, B. (1985) '"Combats pour l'histoire" de Lucien Febvre dans le Revue de Synthèse Historique', *Revue suisse d'historie*, 35, 389-448.
Agulhon, M. (1968) *Pénitents et francs-maçons de l'ancienne Provence.*
Agulhon, M. (1970) *La République au village* (*The Republic in the Village*, Cambridge 1982).
Agulhon, M. (1979) Marianne au combat (*Marianne into Battle*, Cambridge 1981).
Agulhon, M. (1987) 'Vu des coulisses', Nora (1987), ss. 9-59.
Allegra, L. ve Torre, A. (1977) *La mascita della storia seociale in Francia dalla Comme alle Annales*, Turin.
Althusser, L. (1970) 'Idéologie et appareils idéologiques d'état', *La Pensée* (1970) (*Lenin and Philosophy*, Londra 1971).
Andrews, R. M. (1978) 'Implications of Annales for U.S. History', *Review*, 1, 165-80.
Appadurai, A. (ed.) (1986) *The Social Life of Things*, Cambridge.
Ariès, P. (1960) *L'enfance et la vie familiale sous l'ancien régime* (*Centuries of Childhood*, New York 1965).
Arriaza, A. (1980) 'Mousnier, Barber and the "Society of Orders"', *Past and Present*, 89, 39-57.
Aymard, M. (1978) 'The Impact of the Annales School in Mediterranean Countries', *Review*, 1, 53-64.
Aymard, M. (1988) 'Une certaine passion de la France' *Lire Braudel*, ss. 58-73.
Baehrel, R. (1961) *Une croissance, la basse Provence rurale.*
Bailyn, B. (1951) 'Braudel's Geohistory – a Reconsideration', *Journal of EconomicHistory*, 11, 277-82.
Baker, A. R. H. (1984) 'Reflections on the Relations of Historical Geography and the Annales School of History', *Explorations in Historical Geography*, ed. A. R. H. Baker ve D. Gregory, Cambridge, 1-27.
Bartlett, F. C. (1932) *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology.*
Baulig, H. (1945) 'Marc Bloch géographe', *Annales*, 8, 5-12.
Baulig, H. (1957-8) 'Lucien Febvre à Strasbourg', *Bull. Fac. Lettres Strasbourg*, 36, 185-8.
Baumont, M. (1959) *Notice sur la vie et les travaux de Lucien Febvre.*
Beik, W. (1985) *Absolutism and Society in Seventeenth-Century France: State Power and Pavincial Aristocracy in Languedoc*, Cambridge.
Bennassar, B. (1967) *Valladolid au siècle d'or*, The Hague.

Bercé, Y.-M. (1974) Histoire des Croquants, Genava (*The History of Peasant Revolts*, Cambridge 1990).
Besançon, A. (1968) 'Psychoanalysis, Auxiliary Science or Historical Method?', Journal of Contemporary History, 3, 149-62.
Besançon, A. (1971) *Histoire et expérience du moi.*
Birnbaum, N. (1978) 'The Annales School and Social Theory', *Review*, 1, 225-35.
Bloch, M. (1913) *L'Ile de France* (İngilizce çev.: *The Ile de France*, Londra 1971).
Bloch, M.(1924) Les rois thaumaturges (Paris 1983; *The Royal Touch*, Londra 1973).
Bloch, M. (1925) 'Mémoire collective', *Revue de Synthèse Historigue*, 40, 73-83.
Bloch, M. (1928) 'A Contribution towards a Comparative History of Eurapean Societies' Bloch (1967), ss. 44-76.
Bloch, M. (1931) *Les caractères originaux de Phistoire rurale française* (Paris 1952; *French Rural History*, Londra 1966).
Bloch, M. (1939-40) La societé feodale (1968; *Feudal Society*, Londra 1961).
Bloch, M. (1946) *L'étrange défaite* (*Strange Defeat*, Londra 1949).
Bloch, M. (1948) 'Technical Change as a Problem of Collective Psychology', *Journal of Normal and Pathological Psycology*, 104-15, Bloch (1967), ss. 124-35.
Bloch, M. (1949) Apologie pour l'histoire (The Historian's Craft, Manchester 1954).
Bloch, M. (1967) *Land and Work in Nedieval Europe*, Londra (sekiz makale).
Blok, A. (1981) 'Rams and Billy-Goats: A Key to the Mediterranean Code of honour', Man, 16, 427-40.
Boer, P. den (1987) *Geeschiedenis als Beroep: De Professionalisering van de Geschiedbeoefening in Frakrijk (1818-1914)*, Nijmegen.
Bois, P. (1960) *Paysans de l'Ouest.*
Bolléme, G. et al. (1965) *Livre et société dans la France du 18e siècle*, 2 cilt, The Hague.
Born, K. E. (1964) 'Neue Wege der Wirtschafts- und Sozialgeschichte', *Saeculum*, 15, 298 -309.
Bourdieu, P. ve Rasseron; J. C. (1970) *La réproduction sociale* (*Reproduction in Education, Society and Culture*, Londra ve Beverly Hills 1977).
Bourdieu, P. (1972) Esquisse d'une théorie de la pratique (*Outline of a Theory Practice*, Cambridge 1977).
Boyle, L. (1981) 'Montaillou Revisited', *Pathways to Medieval Peasants* içinde, ed. J. A. Raftis, Toronto.
Braudel, F. (1949) *La Méditerranée et la monde méditanéen à l'epoque de Philippe II* (ikinci basım, genişletilmiş, 2 cilt, 1966; Londra 1972-3).
Braudel, F. (1953a) 'Présence de Lucien Febrve', *Eventail de l'histoire vivante*, 1-16.
Braudel, F. (1953b) 'Georges Gurvitch et la discontinuité du social', Annales, 12, 347-61.
Braudel, F. (1957) 'Lucien Febvre et l'histoire', *Cabiers internationaux de sociologie*, 22, 15-20.
Braudel, F. (1958) 'Histoire et scinces: la longue durée', *Annales*, 17 (Braudel (1980)).
Braudel, F. (1967) Civilisation matérielle et capitalisme (*Les stuctures du quotidien*, 1979; *The Structures of Everyday Life*, Londra 1981).
Braudel, F. (1968a) 'Marc Bloch', *International Encyclopaedia of the Social Sciences*, cilt 2, ss. 92-5.
Braudel, F. (1968b) 'Lucien Febvre', *International Encyclopaedia of the Social Sciences*, cilt 5, ss. 348-50.
Braudel, F. (1969) Ecrets sur l'histoire (*On History*, Chicago 1980).
Braudel, F. (1972) 'Personal Testimony', *Journal of Modern History*, 44, 448-67.
Braudel, F. (1977) *Afterboughts on Material Civilisation*, Baltimore ve Londra.

Braudel, F. (1978) 'En guise de conclusion', Review, 1, 243-54.
Braudel, F. (1979a) Les jeux de l'echange (*The Wheels of Commerce*, Londra 1982).
Braudel, F. (1979b) Le temps du monde (*The Perspective of the World*, Londra 1983).
Braudel, F. (1980) *On History*, Chicago.
Braudel, F. (1981) 'The Rejection of the Reformation in France', *History and Imagination* içinde, ed. H. Lloyd-Jones, Londra, ss. 72-80.
Braudel, F. (1986) *L'idetité de la France: espace et histoire* (*The Identity of France*, cilt 1, Londra 1988).
Brenner, R. (1976) 'Agrarian Class Structure and Economic Development in Pre-Industrial Europe', *Past and Present*, 70, 30-74.
Brunschwig, H. (1960) *Mythes et réalités de l'impérialisme coloniale française* (*French Imperialism*, Londra 1966).
Brunschwig, H. (1960) *Mythes et réalités de l'impérialisme coloniale français offertes à H. Brunschwig*, ss. xiii-xvii.
Burguière, A. (1978) 'The New Annales', *Review*, 1, 195-205.
Burguière, A. (1979) 'Histoire d'une histoire', *Annales*, 34, 1347-59.
Burguière, A. (1983) 'La notion de mentalités chez M. Bloch et L. Febvre', *Revue de Synthèse*, 333-48.
Burguière, A. (ed) (1986) *Dictionnaire des sciences historiques.*
Burke, P. (1973) 'The Development of Lucien Febvre', Febvre (1973), ss. v-xii.
Burke, P. (1978) 'Reflections on the Historical Revolution in France', *Review*, 1, 147-56.
Burke, P. (1980) 'Fernand Braudel', *The Historian at Work* içinde, ed. J. Cannon, Londra, ss. 188-202.
Burke, P. (1981) 'Material Civilisation in the Work of Fernand Braudel', *Itinerario*, 5, 37-43.
Burke, P. (1986) 'Strengths and Weaknessses of the History of Mentalities', *History of European Ideas* içinde, 7, 439-51.
Burke, P. (1988) 'Ranke the Reactionary', *Syracuse Scholar*, 9, 25-30.
Burrows, R. (1981-2) 'J. Michelet and the Annales School', Clio, 12, 67-81.
Buttimer, A. (1971) *Society and Milieu in the French Geographic Tradition*, Chicago.
Carbonell, C. O. (1976) *Histoire et historiens*, Toulouse.
Carbonell, C. O. ve Livet, G. (ed.) (1983) *Au berceau des Annales*, Toulouse.
Cedronio, M. et al. (ed.) (1977) *La storiografia francese.*
Charle, C. ve Delangle, C. (ed.) (1987) 'La campagne électorale de Lucien Febvre au Collège de France', *Histoire de l'Education*, 34, 49-70.
Chartier, R. (1987) *Lectures et lecteurs dans l'ancien régime* (*The Cultural Uses of Print in Early Modern France*, Princeton 1988).
Chartier, R. (1988) *Cultural History*, Cambridge.
Chartier, R. ve Revel, J. (1979) 'Lucien Febvre et les sciences sociales', *Historiens et géographes*, 427-42.
Chartier ve d. (1976) *L'éducationen France du 16e au 18e siècle.*
Chaunu, P. ve H. (1955-60) *Séville et l'Antlantique*, 12 cilt.
Chaunu, P. (1964) *L'Amérique et les Amériques.*
Chaunu, P. (1970) 'L'histoire sérielle', *Revue Historique*, 243, Chaunu (1978a), ss. 20-7.
Chaunu, P. (1973) 'Un nouveau champ pour l'hisoire sèrielle: le quantitatif au 3eniveau', *Mélanges Braudel*, Toulouse, yeniden basım Chaunu (1978a), ss. 216-30.

Chaunu, P. (1978) *Histoire quantitative, histoire sèrielle.*
Chaunu, P. vd. (1978) *La mort à Paris.*
Chaunu, P. (1987) 'Le fils de la morte', Nora (1987), ss. 61-107.
Chiffoleau, J. (1980) *La camptabilité de l'au-delà,* Roma.
Chirac, D. (1984) 'The Social and Historical Landscape of Marc Bloch', *Vision and Method in Social Science*, ed. T. Skocpol, Cambridge, böl. 2.
Clarence-Smith, W. G. (1977) 'For Braudel', *History of Africa*, 4, 275-82.
Clark, S. (1983) 'French Historians and Early Modern Popular Culture', *P&P*, 100, 62-99.
Clark, S. (1985) 'The Annales Historians', *The Return of Grand Theory in the Social Sciences*, ed. Q. Skinner, Cambridge, Mass.
Clark, T. N. (1973) *Prophets and Patrons*, Cambridge, Mass.
Cobb, R. (1966) 'Nous des Annales', yeniden basımı *A Second Identity*, Londra 1969, ss. 76-83.
Coleman, D. C. (1987) *History and the Economic Past*, Oxford.
Comte, A. (1864) *Cours de philosophie positive*, cilt 5.
Corbin, A. (1975) *Archaisme et modernité en Limousin au 19e siécle.*
Corbin, A. (1982) *Le miasme et la jonquille.*
Corvisier, A. (1964) *L'arée française de la fin du 17e siécle au ministére de Choiseul: le soldat*, 2 cilt.
Coutau-Bégarie, H. (1983) *Le phénomène nouvelle histoire.*
Courturier, M. (1969) *Recherches sur les structures sociales de Châteaudun 1525-1789.*
Croix, A. (1983) *La Bretagne aux 16 et 17e siécles.*
Curtius, E. R. (1948) *Eurapäische Literatur und Lateinische Mittelalter,* Bern(*European Literatire and the Latin Middle Ages*, New York 1954).
Cvijic, J. (1918) *La péninsule balkanique.*
Darnton, R. (1978) 'The History of Mentailities', *Structure, Consciousness and History*, ed. R. H. Brown ve S. M. Lyman, Cambridge, ss. 106-36.
Darnton, R. (1984) *The Great Cat Massacre*, New York.
Davies, R. R. (1967) 'Bloch', *History*, 52, 265-86.
Davis, N. Z. (1979) 'Les conteurs de Montaillou', *Annales*, 34, 61-73.
De Certeau, M. (1975) *L'ecriture de l'histoire* (*The Writing of History*, New York 1989).
De Certeau, M. (1980) L'invention du quotidien.
De Certeau, M. ve d. (1975) *Une politique de la langue: la Révolution française et les patois.*
Delumeau, J. (1957-9) Vie *économique et sociale de Rome dans la seconde moitié du 16e siècle*, 2 cilt.
Delumeau, J. (1971) *La Catholocisme entre Luther et Voltaire* (*Catholicism from Luther to Voltaire*, Londra 1977).
Delumeau, J. (1978) La Peur en Occident.
Delumeau, J. (1983) *La péché et la peur.*
Devulder, C. (1985) 'Karl Lamprecht, Kulturgeschichte et histoire totale', *Revue d'Allemagne*, 17.
Deyon, P. (1967) *Amiens, capitale provinciale.*
Dion, R. (1934) *Essai sur la formation du paysage rural français*, Tours.
Dosse, F. (1987) *L'histoire en miettes.*
Dubuc, A. (1978) 'The Influence of the *Annales* School in Quebec', *Review*, 1, 123-45.
Duby, G. (1953) *La societé aux 11e et 12e siècles dans la région mâcommaise.*
Duby, G. (1961) 'Histoire des mentalités', *L'histoire et ses méthodes*, ss. 937-65.

Duby, G. (1962) L'*économie rurale et la vie des campagnes dans l'occident médiéval* (*Rural Economy and Country Life*, Londra 1968).
Duby, G. (1973a) Le Dimanche de Bouvines (*The Legand of Bouvines*, Cambridge 1990).
Duby, G. (1974) 'Histoire sociale et idéologies des sociétés, Le Goff ve Nora (1974) içinde, (Le Goff ve Nora (1985).
Duby, G. (1978) *Les trois ordres* (*The Three Orders*, Chicago 1980).
Duby, G. (1987) 'Le plaisinr de l'historien' Nora (1987), ss. 109-38.
Duby, G. ve Lardreau, G. (1980) *Dialogues*.
Dufour, A. (1963) 'Histoire politique et psychologie historique', *Espaces-Temps*, 34-5, 31-5.
Dumoulin, R. (1983) 'Henri Pirenne et la naissance des Annales', Carbonell ve Livet (1983) içinde, ss. 271-7.
Dumoulin, O. (1986) 'Un entrepreneur des sciences de l'homme', *Espaces-Temps*, 34-5, 31-5.
Dupront, A. (1965) 'De l'acculturation', 12nci International Congress of Historical Sciences, *Rapports*, 1, 7-36.
Dupront, A. (1974) 'Religion and Religious Anthropology', Le Goff ve Nora (1974) (Le Goff ve Nora, 1985, bölüm 6).
Dupront, A. (1987) *Du sacré*.
Durkheim, E. (1896) 'préface' to *Année Sociologique*, 1.
Erbe, M. (1979) *Zur neuereren französische sozialforchung*, Darmstadt.
Erikson, E. (1954) *Young Man Luther*, New York.
Espace-Temps (1986) special issue on Braudel.
Evans-Pritchard, E. E. (1937) *Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande*, Oxford.
Evans-Pritchard, E. E. (1961) 'Anthropology and History', yeniden basım *Essays in Social Anthropology* içinde, Oxford 1962.
Farge, A. (1986) *La vie fragile*.
Fauré, C. (1980) 'L'absente' ('Absent from History', *Signs*, 7, 1981, 71-86).
Febvre, L. (1911) *Philippe II et la Franche-Comté*, Paris.
Febvre, L. (1922) *La terre et l'evolution hunaine* (*A Geographical Introduction to History*, Londra 1930).
Febvre, L. (1928) *Un destin, Martin Luther* (*Martin Luther*, Londra 1930).
Febvre, L. (1929) 'Une question mal posée', *Revue Historique*, 30 (Febvre (1973), ss. 44 107).
Febvre, L. (1942) *La problème de l'incroyance au 16e siècle: la religion de Rabelais* (*The Problem of Unbelief in the Sixteenth Century*, Cambridge, Mass. 1983).
Febvre, L. (1945) 'Souvenirs d'une grande histoire: Marc Bloch et Strasbourg', yeniden basım Febvre (1953), ss. 391-407.
Febvre, L. (1953) *Combats pour l'histoire*.
Febvre, L. (1956) 'Marc Bloch', *Architects and Craftsmen in History: Festschirift für A. P. Usher*, Tübingen, ss. 75-84.
Febvre, L. (1957) *Au coeur religieux du XVIe siècle*.
Febvre, L. (1962) *Pour une histoire à part entière*.
Febvre, L. (1973) *A New kind of History*, ed. P. Burke, Londra.
Febvre, L. ve Martin, H. –J. (1958) *L'apparition du livre* (*The Coming of the Book*, Londra 1976).
Fenlon, D. (1974) 'Encore une Question: Lucien Febvre, the Reformation and the School of *Annales*', *Historical Studies*, 9, 65-81.
Ferro, M. (1967) *La révolution ruse*.

Ferro, M. (1962) *La grande guerre.*
Ferro, M. (1987) 'Des *Annales* á la nouvelle histoire' *Philosophie et histoire*, ed. C. Descamps, Paris, ss. 37-45.
Fink, C. (1989) *Marc Bloch*, Cambridge.
Flandrin, J. -L. (1976) *Familles* (*Familles in Former Times*, Cambridge 1979).
Fleury, M. ve Valmary, P. (1957) 'Les progrès de l'instruction élémentaire de Louis XIV à Napoléon III', *Population*, 72-92.
Forster, R. (1978) 'Achievements of the Annales School', *JEcH*, 38, 58-76.
Foucault, M.(1969) *L'archéologie du savoir* (The Order of Things, Londra 1972).
François, M. (1957) 'Lucien Febvre', *Bibliothèque d'Humanisme et Renaissance*, 19, 355-8.
Frappier, J. (1969) 'Sur Lucien Febvre et son interprétation psychologique du 16esiècle', *Mélanges Lebègue,* 19-31.
Frèche, G. (1974) *Toulouse et sa règion.*
Freedman, M. (1975) 'Marcel Granet', *The Religion of the Chinese People*, ed. M. Granet, Oxford, ss. 1-29.
Furet, F. (1978) Penser la R*évolution française* (*Interpreting the French Revolution*, Cambridge 1981).
Furet, F. (1982) *L'Atelier de l'histoire* (*In the Workshop of History*, Chicago 1984).
Furet, F. ve Halévi, R. (1989) 'L'année 1789', Annales, 44, 3-24.
Furet, F. ve Ozouf, J. (1977) *Lire et écrire*, 2 cilt (*Reading and Writing*, Cambridge 1981).
Garden, M. (1970) Lyon et les Lyonnais au 18e siècle.
Garrett, C. (1985) 'Spirit Possession, Oral Tradition, and the Camisard Revolt', *Popular Traditions and Learned Culture in France*, ed. M. Bertrand, Saratoga, ss. 43-61.
Gascon, R. (1971) *Grand commerce et vie urbaine au 16e siècle.*
Geremek, B. (1986) 'Marc Bloch', *Annales*, 41, 1091-1106.
Gernet, J. (1982) *Chine et christianisme* (*China and the Chiristian Impact*, Cambridge 1985).
Giddens, A. (1977) 'Durkheim's Political Sociology', *Studies in Social and Political Theory*, London, ss. 234-72.
Gilbert, F. (1965) 'Three 20th-century Historians', *History*, ed. J. Higham, Englewood Cliffs, ss. 315-87.
Gil Pujol, J. (1983) *Recepción de la Escuela des Annales en la histoire social anglosajona*, Madrid.
Ginzburg, C. (1965) 'Marc Bloch', *Studi medievali*, 10, 335-53.
Ginzburg, C. (1976) *Il formaggio e i verni* (*Cheese and Worms*, London 1981).
Goffman, E. (1959) *The Presentation of Self in Everyday Life*, New York.
Goubert, P. (1960) *Beauvais it le Beauvaisis.*
Goubert, P. (1966) *Louis XIV et vingt millions de français* (*Louis XIV and Twenty Million Frenchmen*, London 1970).
Goubert, P. (1969) *L'ancien régime*, 1: *La Société* (*The Ancien Régime*, London 1973).
Goubert, P. (1973) *L'ancien régime*, 2: *Les pouvoirs.*
Iggers, G. (1975) *NewDirections in European Historiography*, Middletown 1984.
James, S. (1984) *The Content of Social Explanation*, Cambridge.
Jaurès, J. (1901) *Hisoire socialiste de la Révolution française*, 1 (yeni. bs.1968).
Joutard, P. ve Lecuir, J. (1985) 'Robert Mandrou', Histoire sociale, sensibilités collectives et mentalités, 9-20.
Julliard, J. (1974) 'La politique', Le Goff ve Nora (1974), 2 cilt, ss. 229-50.
Kellner, H. (1979) 'Disorderly Conduct: Braudel's Menippean Satire', *History and*

Theory, 18, 197-222.
Keylor, W. (1975) *Academy and Community*, Cambridge, Mass.
Kinser, S. (1981) 'Annaliste Paradigm? The Geohistorical Structuralism of F. Braudel', *American Historical Review*, 86, 63-105.
Klapisch, C. (1985) *Women, Family and Ritual in Renaissance Italy*, Chicago
Kula, W. (1960) 'Histoire et économie: la longue durée', *Annales*, 15, 294-313.
Kula, W. (1962) *Economic Theory of the Feudal System* (Londra 1976).
Labrousse, E. (1933) *Esquisse du mouvement des prix et des revenus.*
Labrousse, E. (1944) *La crise de l'economie française.*
Labrousse, E. (1970) 'Dynamismes économiques, dynamismes sociaux, dynamismesmentaux' *Histoire économique et sociale de la France*, ed. F. Braudel ve E. Labrousse, cilt 2, ss. 693-740.
Labrousse, E. (ed.) (1973) *Ordres et classes.*
Labrousse, E. (1980) 'Entertien' [C. Charle ile birlikte], *Actes de la Recherche en Science Sociale*, 32-3, 111-22.
Lacoste, Y. (1988) 'Braudel géographe', *Lire Braudel*, 171-218.
Lafaye, J. (1974) *Quetzlcoatl et Guadalupe* (*Quetzlcoati and Guadalupe*, Chicago 1976).
Lamprecht, K. (1894) *Deutsche Geschichte*, Leipzig.
Lamprecht, K. (1904) *Moderne Geschechtswissenschaft*, Leipzig.
Landes, D. (1950) 'The Statistical Study of French Crises', *Journal of Economic History*, 10, 195-211.
Langlois, C. ve Seignebos, C. (1897) *Introduction aux études historiques.*
Lapeyre, H. (1955) *Une famille de marchands: les Ruiz.*
Lavisse, E. (ed.) (1900-12) *Histoire de France*, 10 cilt.
Le Bras, G. (1931) 'Statisque et histoire religieuse', *Etudes de sociologie religieuse* (2 cilt, Paris 1955-6).
Loyn, H. (1980) 'Marc Bloch' *The Historian at Work*, ed. J. Cannon, Londra, ss. 121-35.
McManners, J. (1981) 'Death and the French Historians', *Mirrors of Mortality*, ed. J. Whaley, Londra.
Makkai, L. (1983) 'Ars historica: On Braudel', *Review*, 6, 435-53.
Malowist, M. (1972) *Croissance et régression en Europe.*
Mandrou, R. (1957) 'Lucien Febvre', Revue universitaire, 66, 3-7.
Mandrou, R. (1961) *Introduction à la France moderne* (*Introduction to Modern France*, Londra 1975).
Mandrou, R. (1964) *De la culture populaire aux 17e et 18e siècles.*
Mandrou, R. (1965) *Classes et luttes de classes en France au début du 17e siècle*, Messina ve Floransa.
Mandrou, R. (1968) *Magistrats et sorciers en France au 17e siècle.*
Mandrou, R. (1972) 'Histoire sociale et histoire des mentalités', *La Nouvelle Critique*, 41-4.
Mandrou, R. (1977) 'Lucien Febvre et la réforme', *Historiographie de la réforme*, ed. P. Joutard, ss. 339-51.
Mann, H. D. (1971) *Lucien Febvre.*
Mantoux, P. (1906) *La révolution industrielle.*
Marcilhacy, C. (1964) *Le diocèse d'Orléans au milieu du XIXe siècle.*
Martin, H. –J. (1969) *Livre, pouvoirs et societé.*
Martin, H. –J. ve Chartier, R. (ed.) (1983-6) *Histoire de l'édition française*, 4 cilt.
Massicote, G. (1980) *L'hisoire-problème: la mèthode de Lucien Febvre.*
Mastrogregori, M. (1986) 'Nota sul testo dell'Apologie pour l'histoire di Marc Bloch', *Revista di storia della storiografia moderna*, 7, 5-32.

Mastrogreogori, M. (1987) *Il genio della storia: le considerazioni sulla storia di Marc Bloch e Lucien Febvre e la tradizione metodologica francese*, Turin.
Mastrogreogori, M. (1989) 'Le manuscrit interrompu: *Métier d'historien de* Marc Bloch', *Annales*, 44, 147-59.
Mauro, F. (1963) *Le Brésil au 16e siècle.*
Mauro, F. (1981) 'Le temps du monde pour Fernand Braudel', *Itinerario*, 5, 45-52.
Mauss, M. (1930) 'Les civilisations', *Essais de sociologie*, 1971.
Meuvret, J. (1946) 'Les crises de subsistance et la démographie de la France d'ancien régime', *Etudes d'histoire économique*, 1971, ss. 271-8.
Meuvret, J. (1977) *Le problème des subsistances à l'epoque de Louis XIV*, 2 cilt, The Hague.
Michelet, J. (1842) yeniden basım *Oeuvres*, 1974, 4 cilt.
Morazé, C. (1975a) 'Lucien Febvre et l'histoire vivante', *Ruvue historique*, 217, 1-19.
Morazé, C. (1975b) 'Lucien Febvre et l'histoire vivante', *Revue historique*, 217, 1-19.
Morazé, C. (1975c) *Les bourgeois conquérants* (*The Triumph of the Bourgeoisie*, Londra 1966).
Morineau, M. (1988) 'Civilisation matérielle' *Lire Braudel*, 25-57.
Mousnier, R. (1964) 'Problèmes de méthode dans l'étude des structures sociales', *La plume la faucille et le marteau* 1970, ss. 12-26.
Mousnier, R (1968a) *Fureurs paysammes* (*Peasant Uprisings*, Londra 1971).
Mousnier, R. (ed.) (1968b) Problèmes de stratification sociale.
Murra, J. vd. (ed.) (1986) *Anthropological History of Andean Polities*, Cambridge.
Nora, P. (1974) 'Le retour de l'evénement', Le Goff ve Nora (ed.) (1974), cilt 1, ss. 210-28.
Nora, P. (ed.) (1986) *Les lieux de mémoire, 2: La nation.*
Nora, P. (ed.) (1987) *Essais d'ego-histoire.*
North, D. (1978) 'Comment', *Journal of Economic History*, 38, 77-80.
Orsi, P. L. (1983) 'La storia della mentalità in Bloch e Febvre', Rivista di storia contemporanea, 3, 370-95.
Ozouf, M. (1976) La fete révolutionnaire (*Festivals and the French Revolution*, Cambridge, Mass. 1988).
Péguy, C.-P. (1986) 'L'univers géographique de Fernand Braudel', Espaces-Temps, 34-5, 77-82.
Peristiany, J. G. (ed.) (1965) *Honour and Shame: The Values of Mediterranean Society*, Londra.
Pérouas, L. (1964) Le diocèse de La Rochelle de 1648 à 1724.
Perrin, C. E. (1948) 'L'oejvre historique de Marc Bloch', *Revue historique*, 199, 161-88.
Perrot, M. (1974) Les ouvriers en grève.
Peyrefitte, A. (ed.) (1946) *Rue d'Ulm* (Paris 1963).
Piganiol, A. (1923) *Recherches sur les jeux romains*, Strasbourg.
Pillorget, R. (1975) *Les mouvements insurrectionnels en Provence.*
Pirenne, H. (1937) *Mahomet et Charlemagne.*
Pitt-Rivers, J. (1961) *People of the Sierra*, Londra.
Pianhol, X. de (1972) 'Historical Geopraphy in France' Progress in Historical Geography, ed. A. R. H. Baker, Newton Abbot, ss. 29-44.
Pollock, L. (1983) *Forgotten Children: Parent-Child Relations from 1500 to 1900*, Cambridge.

Pomain, K. (1978) 'Impact of the Annales School in Eastern Europe', *Review*, 1, 101-18.
Pomain, K. (1986) 'L'heure des Annales', Nora (1986), ss. 377-429.
Popper, K. (1935) *Logik der Forschung, Vienna* (*The Logic of Scientific Discovery*, Londra 1959).
Porchnev, B. (1948) (Fr. çev. *Les soulèvements populaires en France avant la Fronde*, 1963).
Raftis, J. A. (1962) 'Marc Bloch's Comparative Method and the Rural History of Medieval England', *Medieval Studies*, 24, 349-68.
Ratzel, F. (1897) *Politische Geographie*, Leipzig.
Raulff, U. (1986) 'Die Annales E. S. C. und die Geschichte der Mentalitäten', *Die Geschichtlichkeit des Seelischen*, ed. G. Jättemann, Weinheim, ss. 145-66.
Redfield, R. (1930) *Tepoztlan*, Chicago.
Reid, A. (1988) *The Lands below the Winds*, New Haven.
Renouvin, P. (1971) 'E. Labrousse', *Historians of Modern Europe*, ed. H. A. Schmitt, Baton Rouge, ss. 235-54.
Revel, J. (1978) 'The Anneles : Continuities and Discontinuities', *Review*, 1, 9-18.
Revel, J. (1979) 'Les paradigmes des Annales', *Annales*, 34, 1360-76.
Revel, J. (1986) 'Febvre' *Dictionnoire des Sciences Historiques*, ed. A. Burguière, ss. 279-82.
Rhodes, R. C. (1978) 'The Annales: Continuities and Discontinuisities', *Review*, 1, 9-18.
Ricoeur, P. (1980) 'The Contribution of French Historical Thought of Marc Bloch', *Theory and Society*, 5, 45-73.
Ricoeur, P. (1983-5) *Temps et récit*, 3 cilt (*Time and Narrative*, New York 1984-8).
Robinson, J. H. (1912) The New History, New York.
Roche, D. (1981) *Le peuple de Paris* (*The People of Paris*, Leamington Spa 1987).
Roche, D. (ed.) (1982) *J. –L. Ménétra: le journal da ma vie.*
Roche, D. (1989) *La culture des appareces: une histoire du vêtement, XVIIe-XVIIIe siècle.*
Roche, D. ve Chartier, R. (1974) (İng. çev.: 'The History of the Book', Le Goff and Nora (1985), ss. 198-214).
Rosaldo, R. (1986) 'From the Door of his Tent: The Fieldworker and the Inwuisitor', *Writing Culture*, ed. J. Clifford ve G. Marcus, Berkeley, ss. 77-97.
Sahlins, M. (1981) *Historical Metaphors and Mytical Realities*, Ann Arbor.
Sahlins, M. (1985) *Islands of History*, Chicago.
Saint- Jacob, P. de (1960) *Les Paysans de la Bourgogne*, Toulouse.
Schmitt, J.-C. (ed.) (1984) 'Gestures', *History and Anthropology*, 1.
Sée, H. (1901) *Les classes rurales et le régime domanial en France au moyen âge.*
Sereni, E. (1961) *Storia del paesaggio agrario italiano*, Bari.
Sewell, W. (1967) 'M. Bloch and the Logic of Comparative History', *History and Theory*, 6, 1-22 (*Review*, 9, 1985-6, 163-213).
Siegel, M. (1983) 'Henri Berr et la Revue de Synthèse Historique', Carbonell ve Livet (1983), ss. 205-18.
Simiand, F. (1903) 'Méthode historique et scinces sociales', *Revue de Synthèse Historique*, 6, 1-22 (*Review*, 9, 1985-6, 163-213).
Simiand, F. (1932) *Recherches anciennes et nouvelles sur le mouvement général des prex.*
Spate, O. (1979-88) *The Pacific since Magellan*, 3 cilt, Londra ve Canberra.
Spencer, H. (1861) *Essays on Education* (Londra 1911).
Stoianovich, T. (1976) *French Historical Method: The Annales Paradigm*, Ithaca.

Stone, L. (1965) *The Crisis of the English Aristocracy 1558-1641*, Oxford.
Stone, L. (1979) 'The Revival of Narrative', *Past and Present*, 85, 3-24.
Suard, S. M. (1981) 'The Annales School and Feminist History', Sgns, 7, 135-43.
Suratteau, J. R. (1983) 'Les .istoriens, le marxisme et le naissance des Annales', Carbonell ve Livet (1983), ss. 231-46.
Thompson, E. P. (1963) *The Making of the English Working Class*, Londra.
Throop, P. A. (1961) 'Lucien Febvre' *Some Twentieth-Century Historians*, ed. S. W. Halperin, Chicago, ss. 277-98.
Trevor-Roper, H. R. (1972) 'Fernand Braudel, the Annales, and the Mediterranean', *Journal of Modern History*, 44, 468-79.
Troles-Lund, T. F. (1879-1901) *Dagligt Liv i Norden*, 14 cilt, Copenhagen ve Christiania.
Vansina, J. (1978a) 'For Oral Tradition (but not against Braudel)' *History in Africa*, 5, 351-6.
Vansina, J. (1978b) *The Children of Woot*, Madison.
Venturi, F. (1966) 'Jaurès historien', *Historiens du XXe siècle*, Cenova.
Veyne, P. (1976) *Le pain et le cirque*.
Vilar, P. (1962) *La Catalogue dans l'Espagne moderne*, 3 cilt.
Vovelle, M. (1973) *Piété baroque et déchristianistation*.
Vovelle, M. (1976) *L'ascension irrésistible de Joseph Sec*, Aix-en-Provence.
Vovelle, M. (1982) *Ideologies et mentalités* (*Ideologies and Mentalities*, Cambridge, 1990).
Wachtel, N. (1971) *La vision des vaincis* (*The Vision of the Vanquished*, Hassocks 1977).
Walker, L. D. (1980) 'A Note on Historical Linguistics and M. Bloch's Comparative Method', *History and Theory*, 19, 154-64.
Wallerstein, I. (1974-80) *The Modern World-System*, 2 cilt, New York.
Wallerstein, I. (1988) 'L'homme de la conjoncture', *Lire Braudel*, 7-24.
Wee, H. van der (1981) 'The Global View of Fernand Braudel', *Itinerario*, 5, 30-6.
Weintraub, K. J. (1966) *Visions of Culture*, Chicago.
Wessel, M. (1985) 'De persoonlijke factor', 7. parça, no. 4 (letters of Bloch, Febvre).
Wesseling, H. (1978) 'The Annales School and the Writing of Contemporary History', Review, 1, 185-94.
Wesseling, H. (1978) 'Fernand Braudel, Historian of the Longue Durée', *Itinerario*, 5, 16-29.
Wesseling, H. ve Oosterhoff, J. L. (1986) 'De Annales, geschiedenis en inhoudsalyse', *Tijdschrift voor Geschiedenis*, 99, 547-68.
Wiebe, G. (1895) *Zur Geschichte der Preisrevolution des xvi und xvii Jahrhunderts*, Leipzig.
Wootton, D. (1988) 'Lucien Febvre and the Problem of Unbelief in the Early Modern Period', *Journal of Modern History*, 60, 695-730.
Wylie, L. (1957) *Village in the Vaucluse*, Cambridge, Mass.

Bugün Türkiye'de tarih gündemde. Bugün tarih çaresizlikten, reçetesizlikten ötürü gündemde. Hedefi önceden tayin edilmiş bir demir yolunda çuh çuh giden teleoloji treni raydan çıkmasa; ilerici vagonlar geriye, gerici vagonlar ileriye savrulmasa; sağcı ve muhafazakâr kompartımanların bazı sakinleri Batı'yla temas etmenin korkulacak bir yanı olmadığını ilan etmese; solcu kompartımanların sakinleri "halk iradesi", "hukuk devleti", "düşünce ve vicdan özgürlüğü" gibi emperyalist, globalist virüsler (!) treni kaplamasın diye kaza mahallinde bir demir perde yükseltmek için yırtınmasa; birinci mevkideki yolcuların bavullarındaki kirli çamaşırlar etrafa saçılmasa tarih gündemde olmazdı, tarih sorun olmazdı. Ama oldu, maatteessüf!

Tarih Batı'da da sorun olmuştu. Büyük adamların, patriyarkların, milli şeflerin, devlet işleri anlamında siyasi ve askeri olayların geçit resmi yaptığı bir tarihe Batı'da da isyan edilmişti. İsyan, semptomatik bir şekilde, bizim buradan yekpare bir bütün olarak algıladığımız Avrupa'nın yırtıldığı coğrafya parçalarından birinde, muhataralı Alsace-Loraine bölgesindeki Strasbourg'da boy göstermiş ve bir hareketi, bir okulu, bir grubu doğurmuştu: Annales. Kolaycı tarif ve tanımlara heterojenliğiyle, kayganlığıyla, heretikliğiyle direnen bu tarihçilik hareketi hakkında bugüne kadar Türkçe'de bütünsel bir analiz bulunmuyordu. Şimdi bulunmaktadır, maatteessüf!

"Bu kitapla, yabancı dil bilmeyen Türk okuru belki de ilk defa Annales hareketi konusunda bütünsel bir yaklaşımla karşılaşmış olacaktır. Muhtemelen de bu vesileyle Türk aydınının kendisinin de pek iyi oynayamadığı, özelliklerini pek bilmediği oyuncağı elinden alınmış olacaktır... Bu kitabın çevrilmesi suretiyle Annales hareketinin tarihinin bilinmesi, temel metinlerinin anlaşılması ve kendi tarihçiliğimizin gerçekçi şekilde değerlendirilmesi sağlanacaktır." ...Merhaba!

ISBN 975-8
9 799758 717001